

ПО ВАСИЛІАНСЬКИХ МОНАСТИРЯХ

Зміст

СВ. ВАСИЛІЙ ДО СВ. ГРИГОРІЯ З НАЗІЯНЗУ про свій перший монастир над понтійською рікою Ірісом у Малій Азії:	2
СВ. ГРИГОРІЙ НАЗ. ДО СВ. ВАСИЛІЯ ПРО СВІЙ ПОБУТ У ЙОГО МОНАСТІРІ	2
НА СЛІДАХ ЧЕРНЕЧОЇ СТАРОВИНИ ГАЛИЦЬКОЇ УКРАЇНИ	3
У ГОРОДІ ЛЬВА	7
СВЯТООНУФРІЇВСЬКИЙ МОНАСТИР У ЛЬВОВІ	7
КОЛИСКА ВАСИЛІАНСЬКОЇ ОБНОВИ	9
СВЯТООНУФРІЇВСЬКИЙ МОНАСТИР У ДОБРОМИЛІ	9
ШКОЛА ЧЕРНЕЧОГО ЖИТТЯ	12
СВЯТО-МИКОЛАЇВСЬКИЙ МОНАСТИР У КРЕХОВІ	12
НА СТОРОЖІ ПІДГІР'Я	15
КНЯЖИЙ МОНАСТИР СВ. ОНУФРІЯ У ЛАВРОВІ	15
НАД СРІБНОЛЕНТИМ СЯНОМ	18
МОНАСТИР ОО. ВАСИЛІАН У ПЕРЕМИШЛІ	18
НАД ТИХИМ БУГОМ	19
СВЯТОЮРСЬКИЙ МОНАСТИР У КРИСТИНОПОЛІ	19
ПЕРЛА ВАСИЛІАНСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА	22
ХРЕСТОВОЗДВИЖЕНСЬКИЙ МОНАСТИР У БУЧАЧІ	22
В ОСЕРЕДКУ ВАСИЛІАНСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	24
СВЯТО-РОЖДЕСТВЕНСЬКИЙ МОНАСТИР У ЖОВКВІ	24
СЕРЕД ШИБІВ І РАФІНЕРІЙ	28
СВЯТОТРОЇЦЬКИЙ МОНАСТИР У ДРОГОБИЧІ	28
ЯСНА ГОРА	30
СВЯТО-СПАСЬКИЙ МОНАСТИР У ГОШЕВІ	30
ПРИ БІЧНИХ ВАСИЛІАНСЬКИХ ШЛЯХАХ	35
БЛАГОВІЩЕНСЬКИЙ МОНАСТИР У ПІДГІРЦЯХ	35
ВОЗНЕСЕНСЬКИЙ МОНАСТИР У ЗОЛОЧЕВІ	36
СВЯТОЙВАНСЬКИЙ МОНАСТИР У КРАСНОПУЩІ	36
СВЯТОУСПЕНСЬКИЙ МОНАСТИР У ПОГОНІ	37
СВЯТОЙВАНСЬКИЙ МОНАСТИР В УЛАШКІВЦЯХ	38
НОВІТНІ ВАСИЛІАНСЬКІ СТАНИЦІ В ГАЛИЧИНІ	39
ПО ТОЙ БІК КАРПАТ	40
З ЧЕРНЕЧОГО МИНУЛОГО СРІБНОЇ ЗЕМЛІ	40
НАЙДОРОЖЧИЙ САМОЦВІТ СРІБНОЇ ЗЕМЛІ	43
СВЯТОМИКОЛАЇВСЬКИЙ МОНАСТИР БІЛЯ МУКАЧЕВА	43
ПО ІНШИХ МОНАСТИРЯХ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ	47
БЛАГОВІЩЕНСЬКИЙ МОНАСТИР У БОРОНЯВІ	47
СВЯТОМИХАЙЛІВСЬКИЙ МОНАСТИР В ІМСТИЧЕВІ	48
СВЯТОМИКОЛАЇВСЬКИЙ МОНАСТИР У МАЛОМУ БЕРЕЗНІ	48
СВЯТОДУХІВСЬКИЙ МОНАСТИР У КРАСНОБРОДІ	48
ХРЕСТОВОЗДВИЖЕНСЬКИЙ МОНАСТИР НА БУКОВІЙ ГРЦІ	49
СВЯТОВАСИЛІВСЬКИЙ МОНАСТИР В УЖГОРОДІ	49
НА ОСТАННІХ ПОЗИЦІЯХ	50
ПІД ВАСИЛІАНСЬКИМИ МУРАМИ ПЛАЧУ	51

СВ. ВАСИЛІЙ ДО СВ. ГРИГОРІЯ З НАЗІЯНЗУ про свій перший монастир над понтійською рікою Ірісом у Малій Азії:

"Тут вказав мені Бог місце, вповні підхоже для мого завдання та справді таке, яке ми собі звикли уявляти в наших частих мріях на дозвіллі. Ось – висока гора, вкрита густим лісом, зрошена з північного боку хрустально-чистими ручаями. У її підніжжя стелиться глибока долина, постійно відсвіжувана вогкістю з гори. Довкруги неї буйний ліс із різновидними й різнобарвними деревами мало що не замикає її природним валом, так, що в порівнянні з нею видається невеличким навіть каліпсійський острів, який за його красу Гомер над усе вихваляє. Що ж слід сказати про вогкість долини й про прохолоду з ріки? Може хто інший буде подивляти безмір квіття та розіспіваного птаства. Та ми мусимо сказати про це місце те, що найважливіше: через добре положення воно спроможне рости всі плоди і видає для мене найсолодший з усіх овочів – самоту" (Лист 14).

"Місцевість така, як ось ця наша, свободна від людей, так щоб ніхто чужий не міг переривати тягlosti духовних вправ. І що ж може давати більше щастя, як наслідувати на землі янгольські хори, вдосвіта йти на молитву, піснями й співами хвалити Творця, а опісля коли сонце ясніше засвітить, звертатися до праці та молитвою і співом мов сіллю її заправляти? Милозвучність духовних пісень дає душі веселий і щасливий настрій. Так то спокій є початком очищення душі, коли ум не розсівається на зовнішні речі, а підноситься до думки про Бога і залитий світлом тієї краси, забуває про саму природу й звертає всю свою увагу на набуття вічних дібр" (Лист 2).

СВ. ГРИГОРІЙ НАЗ. ДО СВ. ВАСИЛІЯ ПРО Свій ПОБУТ У Його МОНАСТИРІ

Хто поверне мені знову минулі місяці й дні, в яких я разом з Тобою уважав подвиг розкішню!... Хто дасть мені оті псальмодії й нічні чування та й ті молитовні злети до Бога, чи те майже нематеріальне та безтілесне життя? Хто дасть згоду та душевну єдність братії, що її Ти убожествив та потягнув на вишини? Хто (дасть) ревнування та заохоту в чесноті, яку ми забезпечили писаними правилами та уставами? Хто (дасть) розважання Божих речей та світло, знайдене в них під проводом Св. Духа?... Бажати цього всього – легенько, досягти ж – трудно. То ж допоможи мені, піддержи в мені чесноту Твоїм духом і співпрацею та збережи Твоїми молитвами ті скарби, що їх ми тоді зібрали, щоб не зникли помалу як тінь, коли звечоріє. Тобою я віддыхаю більше ніж повітрям та тоді й тільки живу, коли я з Тобою і то в рівній мірі, чи Ти приявний чи відсутній і тільки в образі. (Лист 6)

Посумніли дороги на Сіон, бо перестали ходити прочани.
Всі брами його опустіли, вороги його взяли гору над ним,
минулася Сіонові вся слава його.
Плач Єремії I, 4-6.

Слава їсусу Христу!
Дорогий Брате й Дорога Сестро!

На чужинних наших шляхах щораз новими з'явами на овиді Твоїї пам'яті стають незабутні спомини батьківської хати, рідного села - міста, Твоїї церкви, школи й інших дорогих місць нашої землі. Тоді Твої очі хотіли б бачити ще виразніше, що там ховається у Твоїх сердечних глибинах, і Ти всеціло переминюєшся в слух, щоб не пропала ні одна нотка з далекої пісні Твого веселого дитинства. Щаслива Твоя душа, як має ключ до скарбниці минулого, як слухає казки, що завжди починається наново, як має що звогчувати сльозами незглибимої туги власного серця!... В таку хвилину дозволь мені долучитися до Твоїх дум і мрій, поширити Твої душевні обрії ще й на ті місця, де наша бувальщина вбрана в ореол святости, та заселити їх добрими духами, що йдуть із донедавніх літ

проміжками Твоїх і моїх споминів, у чернечих рясах, із спущеними на очі клобуками, з чорними чотками в молитовних руках. Вкладаю в Твої долоні паломничу книжечку до освячених Богом і століттями василіянських монастирів нашої рідної землі...

Перед очима моєї й Твоїї душі одні за одними зринають м'які зариси їхніх старовинних будівель, а наші серця раз-у-раз прошиває (ах! яке болюче!) відчуття неоціненої втрати-пропажі їхніх вікових надбань та диявольського збезчещення святих місць, де небо стрічалось з землею, де любе минуле обіймалося з суворою дійсністю, де Боже й народне мало своїх відданих жерців у василіянських рясах. Припинилась у них щоденна Божа хвала, що устами й серцями Богу посвячених синів нашого народу підносилися до Господнього Престолу й спливала росицею небесного благословення на українську землю. Замовкли василіянські проповідальниці, з яких слово надземського підйому, душевної розради й непохитної надії падало з золотих уст сівачів Божого слова в багатотисячні серця. Розвалені святі мури німуть у непотішному смутку за давньою славою та за своїми священиками, на далеких засланнях і світових утечах...

Любий мій Брате-Сестро! Нехай на Твоїх життєвих мандрах не бліднуть і не половіють витиснуті на Твоїй душі силуетки василіянських церков-монастирів, що в дитинстві кидали тінь на Твою колиску і згодом були святою метою Твоїх паломництв, а для всього народу являлися споконвічними семафорами нашого християнського духа. З цим маленьким пом'яником колишньої василіянської величі на західних землях України – знову пускайся в побожну прощу до тих священних місць, де наші діди-прадіди набиралися освіжної сили при могутніх джерелах Божої водички, що біла тут століттями для всього народу. Ачей у Твоєму серці озветься те саме тремтіння, що колись уже здалеки підкошувало паломницькі коліна й схиляло до землі голови на сам вид монастирських копул і золотих хрестів.

І вчується Тобі з далеких літ срібний гомін монастирських дзвонів, і оживе молитовний спів чернечої братії, і воскреснуть освячені вікодавнім трудом та кривавим терпінням святі руїни... І Ти всім своїм серцем станеш повторяти зі мною псаломне благання: "Щасти, Господи, ласкою своєю Сіонові, щоб мури Єрусалиму здвигнути" (Пс. 50, 18).

У свято Св.Отця Нашого Василя Великого Р.Б.1958
о.Михайло Мирослав Ваврик, єромонах Чину св.Вас.Вел.

НА СЛІДАХ ЧЕРНЕЧОЇ СТАРОВИНИ ГАЛИЦЬКОЇ УКРАЇНИ

"Монахи і монаші установи займають в історії окреме місце. Від самого початку існування пильно звертається увагу на їхнє постання й організацію, говориться про їх занепади й реформи, стежиться за придатністю їх до релігійної та суспільної праці, підкреслюється їх продуктивність – літературну, наукову і культурну. Значить, монашество є зв'язане неподільно з історичним життям народів і людських суспільностей, творячи у великій ряді століть неначе його доконечну частину і завершення. Представником нашого українського монашества являється з давніх-давен славний Василіянський Закон. Про нього можна сміло сказати, що він так тісно в'яжеться з історією й життям українського народу, як ніякий інший монаший закон. Історія Чину св. Василя Великого – це в великій мірі історія загально-українська, радощі Чину – це світлі картини всього українського життя, а його болі – терпіння нашого загалу. Передусім у релігійно-церковній ділянці Василіянський Закон до тієї міри зрісся з життям та історією цілої української Церкви, що останніми часами торжественно про це засвідчив Папа Лев XIII, як у 1882-му році писав: "Коли розвивався цей Чин, розвивалася й українська Церква".

Такими вдумливими словами окреслював бл. п. о. Йосафат Скрутень ЧСВВ вікову роль нашого чернецтва, коли в 1923-му році започатковував наукове видання "Записки Чина Св. Василя Вел.", присвячене світлій історії Чину на українсько-білоруських землях. І ось заключення о. ред. Скрутня: "Наслідком цього стають зрозумілі ті похвали, висказані на адресу монастирського життя і монаших установ, на які такі багаті твори вчених, письменників і то навіть ворожих католицькій правді й віруванню". І якби на те, ось що каже найбільший наш історик Михайло Грушевський про початки й роль чернецтва в старій київській державі: "Після безконечних, тяжких, грубих, кривавих усобиць, у яких наростала київська держава, відчувалася потреба в чімсь новім, моральнім, чистім, що відсвіжувало б атмосферу й ублагороднювало б життя. В сам час приходила нова релігія не від миру

цього, з ідеалами самовідречення й аскетизму. Чернецтво приймається з великою симпатією: князі й визначніші бояри не тільки фундують монастирі, але й самі кидають двір, багатства, владу і йдуть у монастир на тяжке вмертвлення тіла, пости, безконечні молитви і безсонні ночі". (Історія релігійної думки на Україні, ст. 30).

***

Як золотoverхий Київ, так і наш княжий Галич був засіяний монастирями, що датуються в ньому чи не від половини 12-го століття, коли тут над Дністром почав творитися новий історичний осередок української землі. У самому центрі давньої наддністрянської столиці, у Крилосі, постають одна за одною княжі обителі, де зноситься в небо нічноднєвна молитва за благо нашої землі та її володарів, процвітає наука, переписуються книги й потужніє церковне життя в різних видах своєї спасенної діяльності. Одначе, з-поміж них виразно згадується єдиний монастир св. Івана, де в 1189 р. поховано кн. Ростислава Берладничича, заснований хіба його батьком Іваном Берладником (на „Іванівськiм" полі). Коли ж за Ярослава Осмомисла († 1187) постав у Крилосі величавий свято-успенський собор, тоді побіч нього з'явився теж катедральний монастир, знаний під цим ім'ям у пізніших століттях як резиденція галицьких владик. До княжих часів відносять теж дослідники старинного Галича Й. Пеленський, І. Крип'якевич, Я. Пастернак і інші крилоські монастирі: св. Іллі в "Прокаліївiм садi", св. Покрови на "Вишнопольнiй", св. Степана на "Штепанiвцi", св. Юра на "Юрiвськiм", св. Даниїла на "Данилiвськiм" і Чесного Хреста на "Соколi" та чернечі осiдки в дальшiй околицi: св. Пантелеймона при устi Лiмницi, св. Миколи у Викторoвi, Успення в Пiтричi (з урочищем "Калoгерiв"), у Залуквi, Рiздвянах i Побережжi б. Єзуполя. З них усiх до наших часiв збереглася одиноко монастирська церква св. Пантелеймона, перемiнена в пiзніших часах на костел св. Станислава, з кириличними написами на церковних стiнах з 1219-28 рокiв за галицького володiння Мстислава Удалого.

З такої многоти чернечих станиць у наддністрянській столиці наших володарів слід припускати, що не могло їх бракувати і в інших княжих городах галицької волости – в Перемишлі, Тереховлі, Звенигороді та Белзі, дарма, що не маємо їх слідів з тієї доби нашої історії. А коли згодом побіч них виринає Львів, тоді й тут заіснувало чернече життя, зокрема в монастирі св. Юра і, поруч нього, теж у святооунуфрiївськiй та святойованськiй обителi в пiднiжжях Високого Замку. Та не тільки про столичні монастирі дійшли до наших часiв вiстки ще з княжих часiв, а й про інші і то в найбільше вiддалених кiнцях галицької землі. І так, галицько-волинський лiтопис (пiд 1240 р.) згадує мимоходом про Богородичний монастир у Синевiдську (пов. Сколе), а пiд 1262 р. натякує на ближче незнаний монастир у Полонинi. Подiбно неозначена вiстка й про монастир над р. Ратою – на урочищу Рата бiля Рави Руської чи у Верхратi – в життєписi київського митр. Петра (1308-24): До княжих монастирiв постiйно зараховуються вiд непам'ятних часiв пiдгiрськi обителi св. Спаса й св. Онуфрiя у Лавровi (пов. Самбiр), де мав бути похований кн. Лев Данилович (1264-1301), у Пiдгiрцях, на мiсцi колишнього Пліснеська, та в Городищi над Бугом (пов. Сокаль), званому з цінних рукописiв XII-XIII ст. (Кристинопiльський Апостол i Бучацьке Євангелiє) iз книгозбору волинського кн. Володимира Васильковича (1269-88).

Цих кілька назв з-поміж монастирiв галицької землі, що могли б походити ще з княжої доби нашої історії, можна би помножити іншими, нпр. колишнім монастирем у Библі б. Перемишля. Але й цього досить, щоб виказати, як дійсно вся галицька земля з найдавніших давен була покрита великою сіткою численних чернечих осiдкiв, не дивлячись на всякi лихолiття, татарськi набiги й чужинні зазіхання, що завершилися польським поневоленням Галичини в половині 14-го століття. Росло число людей, вiдiрваних вiд свого суспiльного пристановища, вилюднювалися мiста з їхніми релiгiйно-культурними осередками, було доволi землі, вільної й незагосподарованої, для займу в затишних, хоч природно не найлiпших теренах. Її загосподаровують новопосталi монастирi, а при них постають шпиталi, де шукають захисту пораненi в боях, до них тягнуться втiкачi, сироти та всякi обездоленi люди. А коли втихомирювалися загальнi вiдносини, тоді до монастирiв протоптували новi стежки й дороги богомiльнi прочани, прибували купцi й княжi та боярськi почоти, горнулися громадно люди з околицi та з подальших сторiн...

Та й пiд польською займанщиною не перестають множитися чернечі осiдки до тої мiри, що на протязi пiвтора століття до 1500-го року нараховуємо в Галичинi аж 44 монастирi, що лишили слiди в опублiкованих документах того часу, навiть у найдальшє на захiд висунених мiсцевостях нашої етнографiчної територiї, що згодом пiдпали польонiзацiї (в повітах Нiсько, Переворськ, Ряшiв, Старий Санч i др.). Здебiльше вони попропадали чи потратили свої земельнi надання i привiлеї з

розростом королівщин і панських лятифундій, у яких польська самоволя топтала всяке право, та внаслідок посиленої польонізації наших знатних родин і скріпленої латинізації наступних віків, – загалом через золоте безправ'я польської держави. Але на їхньому місці постають щораз то нові чернечі осідки, а побіч малих і короткотривалих скитиків, келій і печерних монастирців виринають та розвиваються великі киновії з численною братією і далекосяглим впливом (Унів, Крехів, Скит Манявський і ін.).

Відповідно до своєї фундації (ктиторства) були це монастирі на добрах королівських, панських, єпископських, громадських і приватних. А поміж ними вибиваються два головні типи монастирів: міських і позаміських. У перших, по більших осередках країни, процвітало навчання, переписування й прикрашування книг, іконописання, церковна мануфактура, шпитальництво, а згодом і друкарство. У других, на віддалених від міст місцях, бачимо головно посилену хліборобську й виробничу культуру, що мала вплив на довколишнє населення. А вже про самотні, відокремлені від світу монаші затвори, присвячені всеціло богомиллю, маємо найменше вісток в історичних пам'ятниках. Усіх без розбору чернечих осідків на Галицькій Україні від 12-го століття до найновіших часів нараховують досі майже чотири сотні, тобто таких, що полишили по собі слід у документах, переданнях чи принаймні в назовництві (Монастир, Монастирок (-ець), Монастирське, Черче, Калагури і т. д.). За їхніми цінними списками у працях М. Коссака, о. Ю. Никоровича, І. Крип'якевича й інших дослідників минулого нашої землі найновіший підрахунок галицьких монастирів дав перед другою світовою війною пок. о. Роман Лукань, ЧСВВ, у своїх кількакратних (на жаль невикінчених) спробах повного їх виказу. Остаточо він начисляє 145 монастирів у львівській архієпархії, 165 у перемиській дієцезії та 64 у станиславівській, виділених у 1885 р. із львівської архієпархії. Всі ті монастирі залежали від дієцезальних єпископів, що часом були архимандритами (напр. в Уневі), з малими виїмками самостійносте (напр. Лаврів у 2-гій половині 17-го ст.) чи залежносте від митрополита або від царгородського патріярха (Ставропігія), як Крехів і Скит Манявський.

Коли ж при кінці 17-го століття наша Церква в Галичині приступила до єдності з Апостольським Престолом у Римі, то й чернецтво обидвох тодішніх дієцезій (львівської та перемиської) пішло за своїми владиками, за виїмком згаданого Скиту Манявського (біля Богородчан). Услід за тим прийшло до тіснішого об'єднання монастирів перемиської (1693 р.) і львівської єпархії (1711 р.). Згодом Замойський Синод 1720 р. постановив злучити всі ті монастирі з волинськими (володимирської та луцької дієцезії) й холмськими в одну чернечу цілість (майже сотня монастирів) на взір давнішого об'єднання литовсько-білоруських і частинно українських монастирів, яке почалося ще за часів митр. Йосифа Рутського та св. Йосафата (1617 р.). Це й сталося на чернечому соборі (капітулі) у Львові 1739 р., а зараз потім у 1743 р. на славній лубенській капітулі прийшло до загального об'єднання всіх монастирів нашої Церкви в одні Василянський Чин. Він складався тоді із 170 монастирів, розкинутих у велетенському трикутнику від Татрів до Дніпра (в околицях Києва) і аж під Ригу, та приділених до двох чернечих провінцій: 1) Пресв. Трійці, (що обіймала литовсько-білоруські і деякі українські обителі) і 2) Св. Покрови (до якої належали василянські осідки на українських землях Холмщини, Волині, Галичини й Правобічної України).

Так зачалася золота доба в історії василянського чернецтва. "Зацвіла побожність і наука та появилися в наших монастирях постаті, що принесли б славу кожному Чинові. Більші монастирі стали скоро вогнищами правдивої побожності; при монастирях помножилися школи, а то й вищі навчальні установи, не тільки для чернечої молоді, а й для світського духовенства, появилися друком численні василянські книжки й видання. Таким чином Василяни здобули собі безсмертні заслуги для нашої Церкви й народу". (Сп. Ю. Пелеш, Історія Української Церкви II, ст. 733).

Однак при тім прийшло до поступенної ліквідації малозначних і незасібних монастирців, що тільки роздрібнювали чернечі сили, так, що при переході Галичини під австрійське панування в 1772 р. були вже тільки 42 монастирі, в тому новоосновані монастирі у Кристинополі, Струсові, та монастир у Замості в частині підавстрійської Холмщини (до 1809 р.). І всі ці монастирі призначив до касати вільнодумний уряд Йосифа II, з маленьким виїмком шістьох (у кращому випадку дев'ятьох), заборонивши при тому зноситися з вищою владою Чину з-поза границь австрійської держави.

Ось чому на тороканській капітулі 1780 р. з цих галицьких монастирів була створена окрема чернеча провінція Найсвятішого Спасителя (від славної обителі в Спасі б. Самбора), щоб рятувати їх від заглади, яка вже тоді спадала щораз грізнішим маривом на Василянський Чин під московською кормигою. Проте, тільки при найбільших зусиллях та слізних проханнях удалося зберегти від касати

чотирнадцять галицьких монастирів (у тому теж дрогобицький, заснований уже за Австрії), а всі інші скоріше чи пізніше улягли болючій ліквідації. Їх попродав уряд за смішну ціну на ліцитаціях (напр. кількоповерховий монастир у Тереховлі за марних 704.30 фльоренів), залишив на поталу повільному знищенню такі старовинні монастирські будівлі, як згаданий Спас чи Кринос, позабирав цінні рукописні й бібліотечні скарби та обдер із золота й срібла всі, навіть незліквідовані монастирські церкви (напр. у Лаврові сконфісковано понад 60 фунтів срібла!).

Але, крім матеріальної, нанесла йосифінська протицерковна політика ще більшу моральну руїну нашому Чину, обмеживши різними драконськими способами доплив монаших покликань до нього та піддавши його під світську владу всяких циркулів та губерніяльних урядовців. Отже й не дивно, що впродовж наступного століття число василіянської братії в Галичині з 319 ченців у 1774 р. змаліло до 59 монахів, здебільша постарілих і вже нездібних до праці й монастирських завдань, та трьох новиків у добромільському новіціаті (початковій монашій школі). Тоді Василіяни були предтечами народного відродження на західно-українських землях (проповіді й книжки в народній мові та пісні о. Добриловського й ін.). Тепер – знищений Чин при насильній і кривавій руїні нашої Церкви під царською тиранією та смертельно ослаблений під Австрією – не міг видати з себе власних законних реформаторів, що їх мали інші чернечі спільноти католицької Церкви в 19-му столітті.

Тому, на прохання протоігумена о. Климентія Сарницького, сама Апостольська Столиця перевела обнову Василіянського Чину під проводом виховників, вибраних із Єзуїтського Ордену. Вони перейняли в 1882 р. добромільський монастир і вишколили в тамошньому новіціаті перше покоління новітніх Василіян, з якого вийшли митр. Андрій Шептицький, єп. Сотер Ортинський, перші протоігумени оо. Пл. Філяс, Марко Галушинський, А. Калиш, перший протоархимандрит Д. Ткачук й інші. Опісля поступово стали вони перебирати поодинокі монастирі: Лаврів (1884), Львів (1886), Кристинопіль (1888), Крехів і Жовкву (1891), Бучач (1893) і ін., започаткували пожвавлений місійний (від 1889 р.) і реколекційний та видавничий рух („Місіонар" від травня 1897 р.), створили місійні станиці в південній (1896) і північній Америці (1902) та багато причинилися до релігійно-національного підйому Галицької України, Буковини та українців у Боснії. Не минуло однак і десять років від часу, коли керма відновленого Чину перейшла у власні руки (1905) на чолі з першим головним настоятелем пок. о. Пл. Філясом (†1930 р.), а вже перша світова війна принесла чимале знищення монастирських будівель і дібр, розпорошення монахів по всій австрійській державі, заслання інших у глиб Московщини й на Сибір. Услід за тим прийшла польська займанщина і запроторення 44-ох ченців у концентраційні табори (Домбе) та інші шикани окупаційної влади. Десять років треба було, щоб бодай здебільша відбудувати всі ті руїни, наладнати доплив монаших покликань і виховання молодого чернечого покоління, а вже знову пацифікація та економічна криза 1930 рр. сповільнили надійний ріст Чину й розвій його всесторонньої діяльності. Проте напередодні нової світової війни 1939 р. василіянське чернецтво посідало на галицькій землі 18 монастирів, не враховуючи окремого осідку в Варшаві та двох місійних станиць на Холмщині (Городло н. Бугом і Грабовець), а число монахів доходило вже до 400, поза тими, що працювали на місійних теренах у Новому Світі, в Карпатській Україні та Хорватії. Отак, галицька матерня провінція вела перед між іншими василіянськими областями, що за її чинною допомогою сформувалися в північній і південній Америці, у передвоєнній Чехословаччині, Мадярщині та Румунії, створюючи в східно-католицькій Церкві один із найсильніших монаших Чинів під проводом власного Протоархимандричого Заряду в Римі (від 1931 р.).

Сьогодні все те – один болючий спомин... Історична Голгота василіянського чернецтва, що перед сторонами була скривавила його мученичою кров'ю води Двини, Німану, Прип'яті й Дніпра, виросла ось високо понад Карпати й досягнула кожний василіянський осідок на обидвох їхніх схилах аж до берегів чеської Велтави, до угорського низу і зеленого Семигороду. Чого в Галичині не доконала перша червона навала 1939-41 років, довершила всюди її поворотна хвиля в 1944 р. Одні монастирі перемінилися на концентраційні тюрми для монахів і священників, що залишилися вірні католицькій Церкві та не дали приложити своєї руки й імення до насильного підпорядкування нашої Церкви під зажерливу владу московського Третього Риму, поки не помадрували в кайданах на далекі заслання. Інші замінені на клуби, казарми чи шпихлірі, а то й до тла поруйновані, сумують своїми розвалинами. І з ними загинуло все їхнє багатовікове культурне надбання, а на місце колишнього квітучого життя й буйної діяльності прийшли каторги, новітні катакомби й повільна смерть...

Заховалося тільки по книжках і журналах їхнє славне минуле. І ось тут черпаємо з них жмінку даних про кожен нашу передвоєнну василіянську обитель, щоб закріпити на папері історичну

сильветку кожної з них і таким чином не спустити з ока ні одної цеголки, яка входила и могутню будівлю василіянського Чину в Галицькій та Карпатській Україні.

У ГОРОДІ ЛЬВА

СВЯТООНУФРІЇВСЬКИЙ МОНАСТИР У ЛЬВОВІ

Як у державному житті Галицької України Львів вважається спадкоємцем княжого Галича, так "в історії нашого чернецтва він самотній, поруч старої столиці над Дністром, зберіг на своїм терені сліди монашого життя ще з княжих часів. І як у Галичі самотньо його пам'яткою залишився святопантелеймонівський храм, так само у Львові єдиний певний його залишок це славний святоюрський дзвін із 1341-го року. "В літо 6849-е – читаємо на ньому за візантійським літочисленням – соліян бисть колокол сей святому Юрію при князі Дмитрії ігуменом Євфимієм". Оцею ляпідарний напис на високому і милозвучному дзвоні каже нам, що він із святоюрської гори дзвонив іще князівську славу, бо згаданий тут князь Дмитро це Дмитро Детько, що управляв галицькою державою по смерті останнього нашого володаря кн. Юрія Болеслава († 1340). Йому завдячуємо незаперечний доказ, що чернече життя на святоюрській горі процвітало хіба ще в обителі, уфундованій кн. Юрієм Львовичем († 1316) на честь його небесного патрона, якщо не брати до уваги пізнішої легенди, яка в'яже його початки з ім'ям вигаданого печерника Василюка-Василька, ніби брата, ніби сина короля Данила, засновника нової столиці Галицької Держави...

Та незабаром після того святоюрський монастир хіба був спалений разом із усім княжим Львовом у часі польського наїзду короля Казимира, бо під час розкопів під фундаментами теперішнього св. Юра, переведених проф. Я. Пастернаком у 1930-их роках, виявилися сліди колишньої глиняної долівки дерев'яної церкви, спаленої великою пожежею. І хіба тільки слава княжого походження святоюрської святині вплинула на те, що її згодом відбудували, мабуть за плянами архітекта Дорінга (Доре?), який на її взір мав теж збудувати львівський вірменський собор. Визначалася вона незвичайно сильними мурами, так, що тільки з трудом прийшлося її розбирати в 1743 р. під заплановану сьогodнішню катедру св. Юра. Отак із прадавньої старини Святоюрська Гора, увінчана княжим монастирем, була невмірущим Сіоном первісного Льва-города, недоступним для щораз вищих хвиль вікового польського заливу, а могутні переливи його княжого дзвону століттями голосили історичну правду про український Львів. Та коли святоюрський монастир у 2-ій половині 18-го століття включено в сьогodнішні катедральні забудовання, то самотнім носієм неперервної традиції чернечого життя на львівському терені до наших часів осталася друга обитель княжого походження – святоонуфріївський монастир при Жовківській вулиці.

Поруч церкви св. Миколая, святоонуфріївський монастир це самотній залишок первісного княжого міста, що народилося в північній Княжій Горі з її пишними теремами і сильними укріпленнями при давній Волинській дорозі впродовж повного століття від закладення Львова до його переходу під польську заволодінність в 1348 р. З-першу підлягав він св. Юрові, а згодом залежав аж від унівського монастиря (біля Поморян), поки не перейшов під опіку львівського братства при Успенській церкві. Одним із найстарших його ктиторів мав бути львівський багатій Степан Дропан іще в 1460-их роках, а відтак інші члени міського патриціату та княжих родин, зокрема Константин Іванович Острозький, причинилися до першої більшої розбудови сьогodнішнього монастиря в половині 16-го віку. Для того святоонуфріївський монастир стає осередком українського життя поза мурами середньовічного Львова, тоді як колишня Княжа Гора світила віковою пусткою і носила напів-згiрдну назву Лисої Гори, а осередок міста пересунувся вбік нового Ринку та Успенської церкви.

У першій мірі в 1580-их роках постала давня монастирська церква, що первісно складалася з головної "великої церкви" і прибудованої з-права святотроїцької каплиці ("мала церква"). Обі вони зазнали згодом кількакратної перебудови впродовж 17-18 століття і були значно побільшені добудованим сьогodнішнім святилищем та двома захристіями в 1820 р. Якже ж нарешті в 1902 р., за пляном відомого архітекта Івана Левинського, була ще з-ліва добудована нова каплиця Преч. Д.

Марії, симетрично достосована до святотроїцької, вся будівля прийняла сьогоднішній вид трьохнавної церкви з трьома банями. Тоді теж вирізьбили самі монахи прекрасний іконостас на взір славного краснопущанського іконостасу з 17-го століття, а знаний маляр Модест Сосенко прикрасив його стилевими іконами.

Так само частинами поставав і монастирський будинок: його основа – чотири долішні келії при вході з гостролучним склепінням – збудована 1655 року на місці давніх келій і після пожежі 1672 р. наново перебудована в 1683 р. А теперішній монастир датується 1815-20 роками, коли то ця первісна будова була ще на половину видовжена й підвищена на один поверх. До давніх монастирських забудовань належав теж захист (шпиталь) для старих і немічних членів Успенського братства, заснований при кінці 16-го століття і вже за австрійського володіння злучений із шпиталем св. Лазаря, та невеличка бурса для незаможних школярів. А побіч монастиря на схилі гори здавна був старинний цвинтар, на якому між іншими знаними покійниками, навіть із родин молдавських господарів, був похований Іван Федорович, перший львівський друкар († 1583), із своїм сином. Він мав примістити в святооуфрїївському монастирі свою друкарню і видати тут "Апостол", український першодрук у 1574 р. Його друкарня залишилася тут до 1616 р. і навіть заходами ченців-друкарів випустила об'ємисту книгу "О священстві" св. Івана Золотоустого (1615). А надгробний пам'ятник Федоровича з напівзатертим написом мав з-першу стояти перед церквою, поки при переміні цвинтаря на овочевий сад у 1820-их роках разом із багатьома іншими не був вмурований у церковну підлогу, а згодом перенесений ближче престолу святотроїцької каплиці та остаточно замурований у новій стіні при перебудові церкви 1902 року.

Таким чином святооуфрїївський монастир уже з кінцем 16-го віку став поважною українською культурною остоею поза властивими мурами міста, головню, коли львівське братство дістало привілей Ставропігії (незалежності від місцевого єпископа) від царгородського патріярха Єремії II в 1589 р. У тривожних часах наступного століття монастир багато потерпів від пожежі 1623 р., козацької й турецької облоги (1654 та 1672) і татарських набігів і для того, по перебудові 1655/6-го року, зачав перетворюватися в оборонну твердиню. В тій цілі була збудована й дзвіниця у формі вежі з гарматами 1681 р. (піднесена в 1820 р. до теперішньої висоти), а в 1690-их роках всі монастирські забудовання враз із кладовищем були обведені високим муром із стрільницями коштом 10.000 зл. п. І після переходу Ставропігії на унію (1708 р.) святооуфрїївський монастир далі оставався під її опікою та разом із нею був у безпосередній залежності "від Апостольської Столиці в Римі, поки в 1767 р. не перейшов під повну управу Василянського Чину.

Коли ж святоюрську обитель, славну у 18-му столітті своїми богословськими студіями, остаточно передано катедральному духовенству (1817 р.), все василянське життя у Львові сконцентрувалося від тоді одинок в цьому скромньому закутку при Жовківській вулиці, тим більше, що касаті підпав третій львівський монастир св. Івана Богослова (1808 р.). Тут був осідок протоігуменського заряду Чину, тут упродовж минулого століття містилися чернечі студії, тут була нетлінна скарбничка монаших передань і духових скарбів минулих століть... Зі стін гляділи цінні портрети давніх єпископів та славних ченців, монастирська каплиця зберігала цінний стінопис Христових Страстей Луки Долинського († 1824), а в саді стояли надгробники світлих протоігуменів минулого століття: Теофана Голдаєвича, Арсена Радкевича й Модеста Гриневецького, що своїм навчанням у львівській генеральній семінарії та в університеті продовжали високу традицію василянської науки й створили тут можливий сховок для бібліотечних залишків, що їх удалося тут і там урятувати від пропажі та знищення під час йосифінської касати наших монастирів. Усе те зробило святооуфрїївський монастир притягаючим для своїх і чужинецьких дослідників нашої церковної старовини й василянського минулого.

Після добромильської реформи 1882 р. саме тут зійшли найперші прозябці надійного посіву василянської обнови: започаткувалися перші на львівському терені травневі молебні до Преч. Діви Марії та набоженства до Пресв. Христового Серця, відбувалися перші священничі реколекції, позасновувано перші загальні католицькі організації, зачалось василянське видавництво релігійної книжки й преси від відомого молитовника "Гостинця" (1892) і "Місіонаря" (1897 р.) та був згодом створений Центральний Архів і Книгозбірня Василянського Чину (понад 600 самих рукописів і понад 40.000 томів у 1939 р.) враз із науковим виданням церковно-історичного журналу "Записки Чина св. Василя Великого" (1924 р.). Що більше – з цього монастиря головний заряд обновленого Чину впродовж 50-ох літ розбудовував і нормував всесторонню василянську працю в краю й поза його границями і за океанами, поки в 1931 р. не переніс свого осідку до столиці католицької Церкви,

залишивши тут уже тільки протоігуменський уряд для матерньої галицької провінції в повному її розквіті.

На протязі останніх півтораєст літ аж тричі розроблювано пляни нової просторої церкви і репрезентативного монастиря, які відповідали б високим завданням, що їм постійно служив святоонуфріївський монастир у столиці Галицької України. Першу таку спробу зроблено ще в часі переходу Галичини під австрійське володіння, та на перешкоді їй станула тоді загроза йосифінської касати. Вдруге повторено таку спробу на початку цього століття у зв'язку з наміченою перебудовою жовківської ділянки, але вона знову не вдалася через завзятий спротив польських чинників. Вкінці вибух війни в 1939 р. ударемнив нову заплановану перебудову святоонуфріївського монастиря...

Але і в дотеперішньому скромному виді відстоював він гідно свою історичну роллю передової твердині українського Львова і св. Юра. Із філософським спокоєм перетривали його старовинні мури із своїми стрільницями, облупленими з тинку і порослими травою, неодну чорну годину нашої історії. А над ним легендарна Лиса Гора, що пам'ятає ще славу українських князів та їхніх переможних дружин, стоїть як вічне мemento для всіх чужинців, що з заходу чи сходу посягають по владу над нашим Львовом. Тому в найглибшій пошані для першостепенного історичного значення святоонуфріївського монастиря очікуємо великого дня його обнови в оновленому Городі Льва...

КОЛИСКА ВАСИЛІАНСЬКОЇ ОБНОВИ

СВЯТООНУФРІЇВСЬКИЙ МОНАСТИР У ДОБРОМИЛІ

У рівній мірі, чи їхати до Добромиля від Перемишля чи від Самбора, вже здалека видніє над містечком "Чернеча Гора" на тлі темно зеленого бескидського Підгір'я. Наче остання хвиля розбурханого гористого моря знялася тут високо-високо над довколишнім холмовинням і – заклата, нависла над самим краєм надсянської низини... Могутній її верх – підперезаний білою стяжкою монастирських будівель: гарної хрестовидної церкви, симетрично достроєної обителі та велетенської дзвіниці, що все разом робить справді "київське враження". А там далі наліво, на сусідньому шпилі, від голубого неба відбивають ясні обриси старовинного замчища Гербуртів, що перед трьома віками були першими ктиторами нашого монастиря. У рямцях цих обидвох нагірних будівель добромільський виднокруг зберігає ще сьогодні окремих старовинних кольорит, що його надала всій околиці споконвічна чернеча традиція.

Із полудневого сходу в'яжеться з ним підгірське пасмо між Стривігором і горішнім Дністром, засіяне вщерть іще від княжих часів славними киновіями св. Спаса, св. Онуфрія в Лаврові, у Смільниці, Терлі, а згодом у Старяві, Сушиці та на щораз вищих підступах Карпат, як "Монастир" біля Ліська. А знов у підніжжя Чернечої Гори процвітали також днедавні чернечі оселі в Городиську біля Н. Міста і зокрема в Библі, що своїми початками сягали хіба ще княжої доби української історії та разом із пізнішими монастирями надсянської периферії (Риботичі, Бірча, Улуч і ін.) служили для добромільської обителі віковим забором перед постійним тиском польонізації й латинізації наступних часів. Таким чином добромільський монастир виріс на підложжі, далеко й широко просякнутому прадавніми монашими переданнями, і навіть після того, як усі ті довколишні чернечі осередки зникнули з історичного овиду, залишився він високо на Чернечій Горі не-здобутою твердиною рідного духу на цьому відтинку західно-української землі...

***

Первісне положення добромільського монастиря ще в 16-му столітті було таки на самому узбіччі Чернечої Гори, дещо вище над теперішньою криницею св. Василя, де на природному відшибі знайшлося досить місця для невеличкої церковці св. Миколи і скромного монастирця чи одної-другої келії о. Ананії й другого черця (з Лаврова?). Осталось тільки по ньому давно забуте цвинтарище, вщерть заросле могутніми ялицями й зарівняне до непізнання осувами із стрімкого верху гори. Небавом, у 1613 році, постала друга церковця св. Іллі під самим шпилем гори, де тепер монаший цвинтар (від 1845 р.) при дорозі до с. Поляни, після того як Іван Гербурт подарував ченцям приляглу до монастиря землю й лісок. Отак із своєї Чернечої Гори міг добромільський монастир споглядати з

незайманим спокоєм на завзяту боротьбу за перемиську катедру, що йшла між з'єдиненими й нез'єдиненими владиками мало що не все 17-е століття, бо головною її ареною були важніші обителі Спаса, Лаврова і недалекої Смільниці. Щойно після повного об'єднання цієї дієцезії з Апостольською Столицею в 1691 р., Чернеча Гора починає відігравати першорядну роль між обителями цілої єпархії, коли перемиський синод 1693 року призначив добромиську обитель на послушницький дім, де початкуючі василіянські ченці мали відбувати приписаний час вступної проби (послушництва) перед допущенням до законних обітів (професії).

З цього часу на Чернечу Гору повні два століття піднімалися щораз то нові призовники Василіанського Чину, щоб там високо над земськими турботами на верхів'ях чернечого подвигу віддихати чисто духовним повітрям безнастанної молитви й повного відокремлення від світу. З тією ціллю постала в 1705/90 рр. сьогоднішня гарна святоонуфріївська церква, збудована на зразок лаврівського храму в затишній улоговині під горою, де вже не докучали б гірські вітри й морозні хуртовини. А побіч неї загарливий і довголітній ігумен Єронім Кузьмич († 1739) розбудував у 1731 р. просторий монастир, у якому м. і. доживав піку перемиський єп. Єронім Устрицький († 1746) і згодом у 1750 рр. Теофіл Пасіч, хорватський владики грецького обряду. Коли ж крім новіціату була тут приміщена ще й богословська школа для молодих ченців, то добромиський монастир мав тоді найчисленнішу братію між усіма галицькими обителями. Для її утримання служили поменші ближчі й далішні монастирці в Букові коло Фельштина, Наклі біля Перемишля та в Журавині, недалеко джерел Сяну, а то й були прилучені чернечі осідки (знесені по 1744 р.) св. Івана в Перемишлі, в Улучі, Рибнику (Брюховиці) коло Дрогобича і в Колоденці біля Жовкви, звідки був на Чернечу Гору перенесений чудотворний образ св. Онуфрія.

Із переходом Галичини до Австрії йосифінська касата оминула на щастя добромиський монастир, але сильно підкосила його попередній розцвіт, бо через усякі урядові обмеження майже устав доплив покликань до чернечого життя. Та саме в тому часі (1784 р.) викінчена будова сьогоднішньої дзвіниці, започаткованої ще 1751 р., з вежевим годинником і просторим в'їздовим підсінням, що при кінці минулого століття було замуроване і перетворене на каплицю. І вже аж після того, як поступово були знесені всі інші василіянські осідки в цій частині перемиської єпархії ген під Лаврів і Дрогобич, смертельна небезпека підснулася під Чернечу Гору, коли в 1802 р. австрійська влада висунула проект перенести добромиський новіціат до Перемишля і примістити його в поезуїтській колегії. Але тому, що кошти направи будинку виявилися завеликі й не було куди перенести приміщеної там школи, то й згаданий проект так само скоро впав, як нагло був зродився...

Та й без того, з повільним упадком Чину в 19-му столітті, став добромиський новіціат щораз більш підупадати, дарма що тут саме 1858 року була скликана окрема законна капітула, щоб рятувати останки колишньої василіянської слави, піднести чернечу карність і помножити монаші покликання. Мабуть тому 1882 р. Лев XIII вибрав добромиську обитель на колыску василіянської обнови, від якої властиво має Чернеча Гора своє історичне ім'я, як у відродженні Бенедиктинського монашества Монте Кассіно в Італії, Солем у Франції, Байрон у Німеччині... Незважаючи на загальне недовір'я й отвертий виступ нашої суспільности проти цього провидінного зарядження Апостольської Столиці, добромиські завмираючі мури відразу заповнилися вщерть найкращими синами нашого народу, що на папський зазив поспішили на Чернечу Гору посвятити всеціло своє життя й світлі таланти на службу Богові, св. Церкві та рідній Батьківщині. І так повних двадцять років із добромиської гори, немов із розкритого наново джерела, стали випливати свіжоводні струї духовного відродження для всієї Галицької України. Та через щораз більшу вогкість, що наскрізь просякнула вікові монастирські мури, треба було в 1902 р. переселити чернечу молодь до крехівського монастиря, де для новіціату було збудоване окреме просторе крило. Туди теж з добромиської церкви були перенесені мощі св. мученика Пасива, що їх Лев XIII подарував для улюбленого василіянського новіціату в 1887 році.

По цих великих днях добромиської обителі осталася тільки пропам'ятна таблиця на лівій від входу церковній стіні на вдячну згадку про о. Каспара Щепковського з Ісусового Товариства, що сам вихований у василіянській гімназії в Бучачі, посвятив обнови нашого Чину всю свою праведну душу і свій Богом надхнений виховний талант. († 1899 р.) А в горішньому кінці монастирського саду залишилися осамітнені могилки чернечого цвинтаря з похиленими залізними хрестами над першими призовниками добромиської реформи, що відійшли до Господа в молоденькому віці, щоб немов зірвані пуп'янки ще не розвинених рож розцвісти перед Божим престолом. А зараз побіч – ще одна дуже цінна пам'ятка з початкових років василіянської обнови, тим дорожча і миліша, що невидна і

незнана для загалу: це невеличка кам'яна печера з ясною статуєю Пресв. Богородиці... У стіп її перші новики відновленого Чину відправляли свої щирісердечні моління до Пречистої у прегарних у цій стороні днях місяця травня і тут дали скромненький почин до сьогоднішнього загально поширеного травневого набоженства, такого любого для всього нашого народу. Біля цієї статуї зродилися перші нововасиліянські пісні з несмілої музи молоденького о. Мелетія Лончини († 1933 в Добромилі) та о. Володимира Стеха († 1947 в Пассайк, ЗДА), що згодом перейшли в посідання народу та започаткували нашу новітню церковно-народню пісневу творчість. Із цього гірського затишшя розійшлося теж почитання Пресв. Христового Серця по всіх закутках нашої землі, де тільки ті перші василіянські ченці прийшли з місійною проповіддю і друкованим релігійним словом. Єдиний живий свідок цих святих починань – дрібненький плющ, посаджений ще на досвітку василіянської обнови молоденькою рукою невідомого добромільського новика, несміло в'ється все новими паростями по камінні цього найскромнішого в світі святилища...

І довго-довго чекав добромільський монастир на поворот своєї ще не старої, а вже історичної слави. Спершу ще проживали тут два-три ченці, що обслуговували монастирську церкву й пильнували невеличкої господарки. А після 1910 року перебрав усе те на себе сусідній монастирець у Буковій, що досі служив лиш за фільварок добромільського новіціату. Зрештою до першої світової війни не відчувалося окремої потреби добромільського монастиря, бо і так число ченців у Чині було постійно невиснадачне, щоб обсадити інші василіянські станиці, а основне відводнення і направа, що її ця велика будова вимагала, далеко перевищали фінансові спромоги Чину... Але вже з першими роками польської займанщини над опущеним монастирем зависла дійсна небезпека, що дім буде занятий на якесь урядове приміщення. Тому від 1920 р. тут постійно перебувало кілька ченців, що помалу стали приводити до якого-такого порядку монастирські забудування, поки в 1928 р. не назріла потреба основної віднови монастиря з уваги на щораз більше число чернечої студіюючої молоді, для якої не було вже відповідного приміщення по інших галицьких обителях. Після цілорічної всесторонньої направи під дбайливим наглядом неструженого ігумена о. Йосафата Лабая (тепер у Буенос-Айресі в Аргентині) величезним (на ті часи) коштом 15 тисяч доларів, примістилися тут філософічні (згодом вищі гімназійні студії Чину з 35-45 студентами під проводом 7-8 еромонахів, що оживили монастирську церкву прекрасними відправами та відновили давні релігійні організації й колишні рокові відпусти.

***

Ось як описує Осип Назарук небувале враження з такої чернечої відправи у прегарному споміні зі своїх відвідин добромільського монастиря літньою порою 1930 р. "Вечором у церкві ОО. Василіян величава відправа, хоч ніякої публики в церкві нема, бо до містечка далеко, а до сіл ще дальше і люди приходять тільки в неділі і свята. Тим більше враження робить ця величава відправа – в церкві без публики. Темно. Тільки воскові свічки роздирають темряву біля головного престолу. Перед ним стоять у золотистих ризах священики, що відправляють богослуження. А в церкві, закриті чорними каптурами ряди ченців, голосно беруть участь у богослуженні. І вся церква така оживлена, така весела й радісна! Немов чути в ній Божу приявність. Найсильніше враження викликає те богослуження саме при повній недостатці публики. Так горять не тільки свічі, але й очі приявних, бо в кожному звуку пісень відчуваєш, що учасники цієї молитви чують Бога в цій самоті. А музика в цій глушії діє так добре-добре. Враження, якого я зазнав у церкві, довго вночі наповняло мене милим спокоєм, що є хтось і серед нашої розваленної суспільності, хто молиться до Бога безнастанно. Я відчував при тім зв'язку якусь безпеку й радість"...

І знову на Чернечу Гору зачали збиратися тисячі побожного люду в святочні дні та живим килимом окружати веселу монастирську церкву під час відпустових відправ на тлі відмолоджених вікових мурів і спраглими устами припадати до нововідкритого джерела Божої водички, що тут забила новими ключами, як у перших роках добромільської реформи... Дійсно, василіянський Чин не міг краще відзначити її п'ятдесятлітнього ювілею в 1932 р., як саме цією обнотою своєї духовної колиски! Дотого в літі 1931 р. відбулася тут історичної ваги загальна капітула, на яку з'їхалися відпоручники всього василіянського чернецтва Галичини, Карпатської України, Мадярщини, Румунії та обох Америк, щоб вибрати першого найвищого настоятеля відновленого Чину в особі о. Діонісія Ткачука († 1944 р. в Римі). Таким чином на цьому святому місці світала візія золотої василіянської доби з-перед півтораєта років і вповні заслужено добромільська обитель обходила тоді своє найбільше свято за весь час вікової діяльності...

***

Сьогодні – на понурих схилах Чернечої Гори осталися в німому розбіллі осиротілі столітні мури, що з них на весь край плила могутня пісня духового підйому з сотень юних сердець посвячених Богу краших синів українського народу. Прибиті рясним чортополохом дорогі могили на забутому чернечому цвинтарі. Висох пам'ятковий прочитан на розвалинах марійської каплички в монастирському саді. Далеко від своєї духовної матері вимирають останні передовики василіянського відродження: одні на далеких засланнях, другі під людськими тинами, інші на світових чужинах... Але не завмерла і не вмере на устах народу василіянська пісня, що зродилася при цій духовній колиці Василювського Чину й розійшлася світами, де тільки його сини станули до благословенної праці, поки не сплететься з воскресним співом нашої св. Церкви і християнської України.

ШКОЛА ЧЕРНЕЧОГО ЖИТТЯ

СВЯТО-МИКОЛАЇВСЬКИЙ МОНАСТИР У КРЕХОВІ

Яке зовсім відмінне його положення від добромилівської Чернечої Гори! Крехівський монастир цілком захований від людського ока в прекрасній галявині, у лагідних згибах східного узбіччя львівсько-томашівського Розточчя, що тридцять кілометрів за Львовом, біля Жовкви, звертає круто в північно-західному напрямі. Околиця тут напричуд гарна й романтична, а глибокі яри, порізані шумливими потоками, зелені ліси й діброви надають їй чару гірської країни. Навіть коли по дев'яťох кілометрах мурованої дороги з залізничної станції у Глинську в'їхати у саме село Крехів, то все ще нічого не зраджує, що десь недалеко відтіля найбільший василіянський монастир, що перевищає всі інші осідки Василювського Чину в світі числом своєї братії. Веде до нього ледве видна пільна доріжка, що її вічно з-права і з-ліва засуває рухомий пісок, наче б утруднював остаточний доступ до василіянського "святого святих". І навіть за останнім її поворотом попід стрімкою горою Побійною, вкритою тут густим грабовим лісом, монастирські забудовання все ще закриті могутніми віковими мурами. Тільки з наріжної високої дзвіниці напричуд мелодійні дзвони, що їх, за словами народної пісні, "аж у Добрусині чути", зраджують серед завороженої лісової тиші святе місце, де до повної чернечої посвяти для Бога дозрівають десятки-сотні юних сердець. Треба б хіба вийти аж на самий верх Побійни, що із трьох сторін амфітеатрально окружає крехівський монастир, щоб окинути оком увесь комплекс його будинків, а там далі в північній стороні широку рівнину, змережану нивами, лугами, галями аж по самий обрій...

Із тієї духової фортеці спущений масивний міст, по якому раз-у-раз роздаються гомінкі кроки щораз то нового призовника Василювського Чину, коли то він із роздзвоненим у грудях серцем увіходить до її мовчазного лона. Щораз нова постать переходить самітнім подвір'ям і спинається на коротеньку молитву перед церковними дверима, щораз інша рука хапає при вході до монастиря за дзвінок, щораз іншому юнакові отираються важкі новіціятські двері й приймають нового члена великої громади вибраних синів народу, які з усіх сторін нашої країни прийшли сюди, вписати своє ім'я та життя у великий реєстр василіянської братії. Так увижаються святі крехівські мури кожному, хто одного дня вступав у них на свою ціложиттєву жертву... Як добромилівська Чернеча Гора стояла на життєвому виднокрузі першого покоління відродженого василіянського Чину найвищою точкою в постійному змаганні ченця до монашої досконалости, так знову крехівська обитель для молодших Василян, що вже вступили до Чину по 1902 р., є першою незабутньою духовною школою, що до неї кожний із них входив із своєрідним острахом, а згодом прив'язався дитинним почуттям святої любови на все життя.

***

Усе тут достроювалося до цього особливого завдання, починаючи від первісного передання про постановня монастиря ще на початку 17-го століття. Як добромилівський, змінив також і крехівський монастир своє початкове положення, з тією ріжницею, що тут воно відбулося ще за життя його основника – Йоїла. Сам він, захожий аж із київських сторін із ченцем Сильвестром, вибрав був собі на самотину дике урочище на східному склоні Побійни, напроти села Фійни. Тут

серед живописної лісової природи, трохи вище від своєї скальної келії, вибудував Йоїл дерев'яну церковцю св. Петра й Павла, а коли до нього стали горнутися нові ченці, відступив її для своєї братії та побудував собі окрему капличку св. Благовіщення таки над самою печерою. Одна і друга були обведені частоколом і ровом для безпеки перед татарськими набігами, що в тих часах сягали часто аж у ті сторони. Капличка простояла до половини 18-го століття, поки не розпалася й не заросла буйним лісом...

Відай оця вічна загроза кочовиків при головному шляху зі Львова до Рави Руської спричинила, що Йоїл переніс згодом монастир на теперішнє захисне місце по той бік Побійни та постарався про земельні надання для нової киновії від крехівських державців Сапіг і Вояковських та від коронного гетьмана Станислава Жолкевського. На цьому новому місці постала спершу маленька Преображенська церковця (дещо наліво перед теперішньою в'їздовою брамою), а згодом коло 1629 р. більша церква св. Миколи (на місці сьогодняшнього мурованого храму) та вкінці дзвіниця якраз у році Йоїлової смерті (1628 р.). Із трьох інших монастирських церков, які постали ще поруч них упродовж 17-го століття, згадаємо тільки нову Преображенську церкву, збудовану 1659 р. дещо направо за теперішньою в'їздовою брамою, головню тому, що вона одинока з-поміж первісних крехівських церков збереглася до наших часів. Перенесена до села Крехова враз із Йоїловою дзвіницею в 1775 р., належить вона до найкращих зразків церковного дерев'яного будівництва свого століття. При тому була вона прикрашена прекрасним іконостасом кисти славного маляра Василя зі Львова з 1659-60 рр., як вносити з намісних образів І. Христа й Богоматері, що одинокі з цього іконостасу збереглися в теперішній монастирській церкві.

Не диво, що до так розбудованої крехівської обителі, яка мала дістати ще за життя свого основника привілей ставропігії царгородського патріарха (10. II. 1628), зачали стягатися численні паломництва не тільки з усіх кінців України, але й з чужих країн так, що монастирський пом'яник, започаткований ще за Йоїлового життя, рясніє іменами далеких путників аж із-над Дону, з Волощини, Греції і навіть із Крети. Враз із тим поширювалися приманастирські володіння, а між численними добродіями й жертводавцями не бракувало найславніших наших гетьманів Б. Хмельницького, Дорошенка і Мазепи. Ці багаті пожертви дали змогу крехівській братії обвести в 1660 рр. всю свою чернечу республіку довкруги тугими оборонними мурами зі стрільницями, з чотирма наріжними баштами на гармати та з глибокими водними ровами. Ця чернеча фортеця здала світло свій перший іспит в часі турецько-козацького походу на Львів за гетьмана Дорошенка в 1672 р. Заздалегідь вислав він до крехівського монастиря козацьку залогу під проводом Івана Мазепи, боронити його від татарських наїздів. Коли ж напасники таки завзялися здобути крехівську твердиню, то не тільки багато їх полягло від козацьких самопалів, але згинув при тому й сам сестрінок хана від гарматнього поцілу з монастирської башти. І знову завдяки посередництву гетьмана вдалося спасти монастир від ханового гніву та злагіднити його лють окупом 4.000 талярів від крехівської обителі та народу, захищеного за її мурами...

Ось так крехівський монастир переріс скоро своєю повагою всі довколишні монастирі, що постали в тому самому столітті: верхратський, щеплотський, бесідський і ін. У його мурах розвинулася висока церковна культура, що зазначилася передусім двома важними іменами в історії українського граверства: Никодима Зубрицького і Дионісія Сінкевича крехівського ігумена (1690-1700). Зокрема йому завдячуємо дуже цінний дереворит крехівського монастиря з 1699 р., на якому він майстерною рукою до найменших подробиць зобразив усі тодішні його храми, дзвіниці та забудовання враз із мурами, баштами, звідними мостами, Йоїловою скалою та монастирським оточенням. Дереворит тим цінніший, що невдовзі потім крехівський монастир зазнав основної перебудови у зв'язку з його переходом до церковної єдності з Апостольським Престолом на початку 18-го століття.

Тоді одна за одною позникали з монастирського подвір'я всі дерев'яні будівлі, а натомість постала теперішня мурована церква св. Миколи в 1737-51 рр. та сьогодняшня барокова дзвіниця на мурах північно-східної башти в 1759 р. Рівночасно 1751 року була збудована при святилищі нової церкви найстарша частина давнього одноповерхового монастиря, якому за східну стіну послужив оборонний мур, а в 1775-80 рр. друга, дещо вища, його половина, потягнена далі попри мур аж до полуднево-східної башти. Тоді теж у 1775 р. давню в'їздову браму у східній стіні муру перетворено на каплицю для відпустових відправ, а замість неї вибито теперішній імпозантний в'їзд до монастиря в північній стіні та прикрашено його гарною бароковою статуєю св. Миколи і чотирма стилевими вазонами. На право від нього збереглася одинока башта в незміненому первісному виді, бо задня

вежа на полуднево-західньому кінці муру розібрана ще 1821 р. Вкінці від східньої сторони монастиря розведено розлогий сад та обведено довкола високим муром у 1794-5 рр.

До цієї великої перебудови крехівського монастиря, що тривала майже сто років, приложив найперше руку вище згаданий ігумен Д. Сінкевич, що увіковічнив на своєму деревориті первісний вигляд монастиря, а після нього о. Мойсей Святковський, який також чимало причинився до об'єднання галицьких монастирів на львівській капітулі 1739 р., та пізніші настоятелі о. Йосафат Висоцький, жовківський архимандрит, і вчений Сильвестер Лашевський, що утримував тут чернечі студії в перших роках після переходу Галичини під австрійське володіння. Загрозу йосифінської касати помогли відвести від монастиря його чудотворні ікони, що стягали сюди тисячі побожного люду, головню під час ройового відпусту на "Теплого" Миколи і на Спаса. Крім старовинного образу св. Мирликійського Чудотворця, що походив іще з часів самого основника Йойла, була тут від 1660 р. в загальному почитанні чудотворна ікона Преч. Діви Марії, передана до Крехова знатною родиною львівських міщан Красовських. Нарешті – в 1808 р. перенесений сюди чудотворний образ Богоматері зі скасованого верхратського монастиря допоміг у наступних роках іще краще оберігати монастир від поновлюваних час-до-часу ліквідаційних заходів австрійського уряду. Виїмкову славу старинного відпустового місця підносила ще монастирська бібліотека, багата в рідкі пам'ятки староукраїнського письменства, як Крехівська Палея з 15-16-го віку, що містить окрему обгортку з історії старинного світу, чи Крехівський Апостол у перекладі на українську мову 16-го століття, листи польських королів і українських гетьманів (П. Дорошенка) з їхніми підписами й печатками, і врешті-решт Євангелія з 1706 р. з підписом Івана Мазепи в дарі для верхратського монастиря.

Але щойно з добромильською реформою Чину дійшла крехівська обитель вершка свого історичного розвою, головню коли був сюди у 1902 р. перенесений тамошній новіціят ураз із мощами св. муч. Пасива, які Папа Лев XIII подарував був василіянській чернечій молоді. Тоді до старого монастиря прибудовано нове об'ємисте двоповерхове крило для виключного приміщення новіціяту. Число тутешньої братії скоро перевищило всякий інший василіянський монастир у світі, а при тому зацвили тут церковні науки й різні ремісничі заведення, завелось вірцеве пасічництво та садівництво. Була це дійсно затишна оаза, у якій душі, посвячені Господеві, відпочивали при освіжньому джерелі Божої любови та набирали тут духових сил на ціложиттєву мандрівку... Проте таке повне відокремлення від світу не перешкодило окупаційній польській владі в 1919 р. запроторити до концентраційного табору в Домб'ї тридцятку Богу духа винних крехівських ченців, що й за тюремними дротами і серед усяких найтяжчих обмежень вели далі свій строгий спосіб монашого життя. При тому не побоялася польська влада загарбати й розбазарити дорогоцінні скарби крехівської церкви й бібліотеки, які згодом попродали навіть на заграничних ринках старовини, так що тільки частинно вдалося їх ревінди-кувати щоплиш при допомозі самої Апостольської Столиці...

То й з більшим запалом розгорнулося високонаставлене життя крехівської обителі у повоєнних роках, коли в її освячені мури стали рік-річно вступати дві-три десятки призовників Василієвого Уставу, щоб у цій початковій школі чернечого життя дістати першу основну заправу й потрібне спрямування до дальших завдань у Василіянському Чині. У святочні дні чудові крехівські дзвони сповіщали всю околицю, що в монастирській церкві правляться врочисті богослужби з великою прославою нашого обряду при могутньому співі численної монашої братії перед золоторізьбленими престолами і багато освіченими чудотворними іконами. А вже під час тридньовного крехівського відпусту на Теплого Миколи весь розлогий монастирський майдан хвилював одним морем розмоленого народу (20 тисяч!), що з найдальших навіть сторін спливав безконечними ручаями до цього прославленого місця Божої хвали і ласки. Найбільшої величі надавала тоді цьому небувалому здвигу патріархальна постать перемиського владики Преосв. Йосафата Коциловського, що стався найбільшою прикрасою крехівського монастиря від свого вступу до Василіянського Чину в тих вікових мурах у 1911 р. Від першого року свого князювання на перемиському престолі (1917 р.) Владика радо й жертвенно прибував на цей святомиколаївський відпуст до улюбленого крехівського монастиря і своєю величною архиєрейською появою та відправою заворожував багатотисячні маси.

А побіч цієї архиєрейської богослужби не менш зворушливо випадала вечірня Хресна Дорога при страсних каплицях на лісистих схилах Побійни. Ось – із першим сумерком випливають із монастирської брами повільним потоком тисячі за тисячами, зі свічками в руках, при тужному гомоні всіх дзвонів і ось – усе узбіччя гори заливає море дрібного мінливого світла. Із тисячів грудей несеться могутня страсна після, що від неї здригається вся принишкла довколишня природа й кожна

людська істота. Нараз дальший похід живого світла спинається, багатогрудний спів замовкає і – сильний голос покаянної проповіді вривається в темінь весняної ночі та широким гомоном розходиться по лісовій глуші й по всій долині. І стелиться вечірніми росами благальна молитва розкаяного люду, і знову лунає нова покаянна пісня, знову потоки світла пливуть далі горою, що вся аж палає на тлі зоряного неба. Хвилинами, здається, це якесь тогосвітнє мариво, чарівний сон, з'ява давніх століть, що її сприймається з найбільшим захопленням, німим подивом, без слів...

***

І будиться василіянська душа від тих золотих снів про щасливе дитинство на лоні своєї духової матері – незабутньої крехівської обителі, будиться до жахливої дійсності, голої як нага Йоїлова скала по той бік Побійни: немає вже в неї цієї любної неньки, що перед літами пригорнула її на початках чернечого життя та при святих мощах маленького мученика Пасива розповідала про св. Протопатріярха Василя Великого, про подвиги св. священомученика Йосафата, про минулу славу й пізнішу Голготу Василянського Чину... Але живе вона ще далі в незламних серцях своїх синів, що кормилися її духовним молоком і віковою чернечою традицією, якими світами не розкинула б їх воєнна хуртовина і в які каземати та заслання не запроторила б московська безбожницька тиранія. Це вони своїми кайданами й муками за св. віру оточують крехівський матерній монастир далеко більшою славою, ніж його старинні мури і з незглибною тугою розносять його ім'я безмірно далі, ніж мелодійні його дзвони, а навіть із своїх мученичих могил поздоровлятимуть його з прийдешнім воскресінням до нової величі...

НА СТОРОЖІ ПІДГІР'Я

КНЯЖИЙ МОНАСТИР СВ. ОНУФРІЯ У ЛАВРОВІ

Коли від залізничної зупинки в Тершові-Спасі, на лінії Самбір-Турка, звернути на бічний гостинець, що починає звідси прохоплюватися в південно-західнім напрямі над гірською річкою Ліниркою, яка впадає тут до Дністра, то зараз таки за першим її закрутом виринає по другому боці стрімка гора кн. Льва, оповита безчисленними переданнями в устах довколишнього населення цієї підгірської країни. Вже на перший вигляд можна прийняти, що тут іще в доісторичних часах могло постати захисне городище, а згодом і княжий замок, із якого було вигідно зорити на всі чотири сторони світу. Та більшої слави зажив положений на другому її схилі над Дністровим берегом княжий Святоспаський монастир, бо "від непам'ятних часів уважався за місце похоронів Льва Даниловича, а від початку 15-го століття являється найважливішим чернечим центром перемиської єпархії. Щойно в новіших часах, після злочасної йосифінської касати в травні 1789 року, помалу зник він із лиця землі, як багато інших його княжих ровесників у Галичі, Львові, Перемишлі... Залишилася одинока назва тихого села Спаса, осталися різнопестрі перекази про підземні безконечники, що мали попід гори зв'язувати всю околицю з горою Льва, і тільки далековидний хрест на "Спаськім Камені" говорить нам, що тут безповоротно погребані віки минулої слави й культурної праці чернечих поколінь.

З окремим сумним почуттям, що постає в душі мов на вид спустошеного дорогого гробу, проходимо біля голої гори Льва і ми – на щораз стрімкішій дорозі, яка тут притиснена до крутої річки між гірськими нависами з одного й другого боку, поки за якої пів години не станемо за першим стрічним селом Ліниною при вході до ширшої, видовженої кінтовини. Перед нами – розгорнута краса вже верховинського краєвиду, вбрана у вінок щораз вищих на виднокрузі гір, відсвіжена мінливою зеленню густих лісів, насичена розкішним запахом гірського повітря... А на тлі цієї чарівної природи в самому кутку розлогої долини зарисовуються чіткі профілі лаврівської церкви, обителі й дзвіниці з іншими монастирськими будовами, що, на перший погляд закривають собою невеличке сільце, яке своє постання й назву завдячує саме цій церковно-національній установі, цьому Сторожеві Підгір'я...

***

Ця почесна назва завсім справедлива для лаврівського монастиря, коли бодай дещо обзайомитися з його славною бувальщиною, збереженими пам'ятками багатовікової культури та

виїмковим значенням у цих прикарпатських сторонах. "Княжою" називала себе вперто лаврівська обитель від непам'ятних часів, почитаючи кн. Льва Даниловича, як свого основника. Ця традиція, зв'язана з ніби фундаційною грамотою цього володаря (з датою 1292 р.), в крайній мірі перейшла сюди з Святоспаського монастиря, що йому лаврівська обитель була невідступним побратимом, якщо не ровесником, між найстаршими киновіями перемиського владичтва. Вона оберігала теж лаврівські надбання перед усякими загребущими рухами серед постійного розладдя польської держави і зокрема в часі столітнього змагання за перемиську катедру між православними і з'єдиненими владиками продовж 17-го століття та з'єднувала щораз то нових ктиторів і добродіїв, як рідко в історії інших галицьких монастирів.

Первісна чернеча оселя знаходилася на місці доісторичного городища на узбіччі лісистого сугорба, де сьогодні цвинтар з церковцею св. Івана Хрестителя та джерело в лісі побіч колишньої каплиці св. Покрови, що була в розвалинах уже на початку минулого століття. По всій правдоподібності, була вона зложена з поосібних чернечих келій і звідси дістала назву "Лаври", хоч остаточно не виключене походження від імени основника-ктитора (князя?) Лавра, подібно як це було зі старинним "Калениковим Монастирем" (тепер Кальників, пов. Мостиська). Отак приходить "Лаврів Монастир св.Онуфрія" вже в грамоті короля Ягайла з 1407 (1405?) року між наданнями перемиського владичтва, а у його підніжжя народжується згодом оселя того самого імени.

На цьому новому місці, можливо ще в тому самому 15-му столітті, постала камінна будівля нинішньої монастирської церкви – цінний зразок візантійсько-атонського стилю, т. зв. триконхових церков із замітними впливами західно-європейської готики. З цієї старинної конструкції збереглися до сьогодні без більших змін тільки святилище з крилосами і бабинець із входом, а теперішні бічні каплиці з центральною банею побудовані щойно в 2-ій половині 17-го ст. (перед 1675 р.). Не менш цінний теж лаврівський стінопис (поліхромія), відкритий під час нової перебудови церкви перед першою світовою війною (1910 р.) малярем Модестом Сосенком. Хоч на жаль, цей стінопис зберігся в дуже малих фрагментах на стінах теперішнього бабинця, зате своїм віком із 15-16 століття і красою не уступає місця подібним мальовилам українських майстрів у Ягайлонській каплиці в Кракові, в Сандомірському соборі й Святотроїцькій каплиці в Люблині. А все те разом – свідчить про високу культуру лаврівських ченців та їхні взаємини і з Атосом і з південно-слов'янськими землями (за посередництвом Буковини та Закарпаття) і з західною Європою.

Ці взаємини не припинялися й пізніше, а постійно поширювалися на протязі наступних століть, як можна вносити з чималого числа рукописів 15-16 ст. здебільша молдавсько-слов'янського походження, які попри т. зв. лаврівські пергаменові листки з 12-13 в. ставили завжди тутешню книгозбірню у ряд найповажніших західно-українських бібліотек. І в наступному 17-му столітті присилали сюди свої твори з власноручними присвятами найславніші письменники, як Захарія Копистенський, Петро Могила, Йоаникій Галатовський, Лазар Баранович і ін., а пребагатий монастирський архів зберігав кириличні грамоти кор. Ягайла та інші пергамени польських королів, гетьманів, владик і молдавських господарів. Отак, значення лаврівської обителі зростало щораз більше, аж вкінці вона визволилася з-під безпосередньої влади перемиських єпископів у 1659 р. і стала після Скиту Манявського, Унева і Крехова четвертою найважливішою киновією Галицької України.

То й не дивно, що з переходом цієї єпархії на унію в 1691 р. лаврівські ігумени навіть перебрали провід над монастирями у новоз'єдиненій дієцезії і мали неабиякий вплив на церковні справи за тодішніх владик Інокентія й Юрія Винницьких і Єроніма Устрицького, які своїми великими наданнями притягнули княжій обителі ще численніших ніж досі, добродіїв серед прикарпатської шляхти і священства на всьому Підгір'ї, а то й на другому боці Карпат аж до спішської землі. Коли ж у половині 18-го ст. Лаврів увійшов у велику громаду монастирів київської митрополії, об'єднаних в один могутній василіянський Чин, то й тоді не переставав далі грати передову роль, головню як дім вищих студій для чернечої молоді та виховне заведення для дітей зубожілої шляхти. Заразом був він головною місієюною станицею для всього Підгір'я, де мало що не сто літ перед М. Шашкевичем зачало лунає Боже слово в народній мові, та, поруч Добромиля, був теж лучником галицьких монастирів із рідним Закарпаттям. Тоді теж, після великої пожежі в 1767 р. започатковано велику будову нового монастиря за світлич ігуменів оо. Василя Роговського й Корнила Срочинського та мало що не прийшло до переімени Лаврова на архимандрію з огляду на його розлогі маєтки (Мокряни, Шашаровичі, Висоцьке Вишне) і прилучені малі монастирці в Білині, Чукові, Топільниці та ін.

Ще не вдалося довести до кінця цілу будову, а вже австрійське правительство, після

прилучення Галичини, поставило Лаврів на списку монастирів, засуджених на касату. Щоб відвернути грізну небезпеку, якої не оминув ані історичний Спас ані ніякий інший із довколишніх монастирів, лаврівська братія завела в себе головну окружну школу у 1789/90 р., дарма, що платня найнятого учителя німецької мови виносила майже вдвоє більше ніж тодішнього старости (400 Гульдєнів, крім утримання!) і все шкільне устаткування лягло всеціло на монастир. Упродовж свого понад столітнього існування (до 1911 р.) була лаврівська школа одинокою просвітньою станицею на все бойківське Підгір'я, бо не тільки давала безплатну науку "красного писання й поправного вислову", але й виховувала цілі ряди учительських сил для довколишніх парохіяльних і тривіальних шкілок. Гарним доказом і спомином про велику вартість цієї своєрідної установи був цілковитий брак неписьменних у самому селі, яке крім того переймало від жителів монастиря безплатну науку всякого ремесла та доброї управи землі. З тієї школи вийшов теж довгий ряд світлих мужів, що прийшовши до Лаврова з безпросвітніх гірських сіл, ставили тут перші кроки в науці німецької, польської, української, а то й латинської мови та діставали в цій школі дуже часто і все потрібне на прожиток, як знаний педагог д-р Іван Копач, крилошанин Михайло Подолинський, учені Омелян Калужняцький і Степан Дубравський, генерал-авдитор З. Павлюх і багато інших.

Лаврівська обитель перша з-поміж галицьких монастирів перейшла в руки "молодих василіян", які щойно вийшли з добромильських мурів у 1884 р. по скінченні новіціяті, приписанім реформою Лева XIII. А після продажі маєтків у Білині та Висоцьку В., на місці вогкого і згрибілого монастиря, завдяки енергійному ігуменові о. В. Градюкові, постав тут у 1902-9 рр. новий, вигідний дім студій із просторими кімнатами на бібліотечні та архівні скарби і з церковним музеєм, що з роками придбав прекрасну колекцію старинних ікон (XV-XVIII ст.) і богослужбової утварі. Зокрема під час першої світової та українсько-польської війни в Лаврові було збірне місце для розбитків василіянського чернецтва, а після того тут саме створився й прегарно розвинувся великий духовний центр щораз то численнішої чернечої молоді, зібраної на монаші студії не тільки з усіх сторін Галичини, але й з Карпатської України, Мадярщини, Румунії та обох Америк.

Крім цього питомого характеру великої духовної виховної установи, лаврівський монастир не переставав бути немов духовою столицею для всього наддністрянського Підгір'я. Сюди на величаві підпусти напливав тисячами побожний нарід із своїх гарних гір до Чудотворної Ікони Пресв. Богородиці, що її в 1811 р. перенесено сюди зі скасованого білинського монастиря. Вже далеко перед Лавровом припадали громадно прочани навколішки на гірських доріжках і лісових просіках, як лиш із-за гори-бору виринули позолочені сонцем хрести на високій бані та на маківках старинного храму, що, за віковими переказами, був на зміну з сусіднім Спасом місцем вічного спочинку кн. Льва, а згодом зберігав гроби молдавських господарів, єпископів і інших знатних людей нашого минулого. Та всі ті рокові відпусти перевищувало від 1932 р. кожнорічне свято Пресв. Христового Серця, коли то безліч людських потоків з усіх сторін наддністрянської Бойківщини вливалися могутньою повинню до лаврівського монастиря. Йшли одна за одною мелодійні монаші богослужби великої чернечої братії, відбувалася всенічня адорація Найсв. Тайн, переплітана народніми співами, проповідями і св. літургіями, всюди постійні натовпи при сповідальницях і безконечні ряди при причастях, щораз нові процесії та паломництва, архиєрейська Служба Божа Преосв. Йосафата Коциловського з усією славою його патріархального виступу і вкінці – могутня маніфестація зібраного звідусіль Апостольства Молитви, численних Марійських Дружин, тисячного маку шкільних дітей, барвистих хорів та різних церковних і культурних організацій. Це була всенародня дефіляда перед маєстатом багатовікової княжої обителі та багатонадійний перегляд її далекосяглого труду, що так прегарно зігравався з прекрасним розцвітом верховинської весни...

А й неменший пієтизм до цієї живої скарбниці недавної старини й високе почуття національної гордості викликували у безнастанних відвідувачів лаврівської обителі, закиненої в малодоступні гори, далеко від головних магістраль і більших осередків, грубелєзні мури її характеристичної церковної конструкції та неоцінені останки одинокої в своїм роді фрескової поліхромії, а там і королівські грамоти з привісними печатками, і розкішні рукописи, писані нерідно щирим золотом на барвистих пергаменах, і премногі стародруки та рідкісні видання, старинні ікони та інші музейні дорожочінності, що накопичувалися тут століттями й громадилися з цілою Бойківщини.

***

Та – все те безцінне надбання упало нараз жертвою повного знищення серед навали новітніх хижаків зі сходу вже при першому приході червоної армії у вересні 1939 р. Ще тільки вид

осамітненої церкви, ограбленої з її виїмкового культурного багатства, підтримував опісля незламного духа в крицевих серцях завзятих бовіиків Української Повстанської Армії по їхніх лісових криївках і гірських западнях. Так то княжий монастир до останку сповнив свою споконвічну роліу – Сторожа Підгір'я... Чи не найкращий це завдаток на його повстання до колишньої величі, як сонце волі зійде над нашими золотими Карпатами?

НАД СРІБНОЛЕНТИМ СЯНОМ

МОНАСТИР ОО. ВАСИЛІЯН У ПЕРЕМИШЛІ

Хоч у порівнянні з княжим Лавровом, Добромилем, Креховом василіянська станиця на перемиському Засянні належить уже до наймолодшої історії Чину, то однак не менш від інших галицьких монастирів, – і старших і більших від неї, – заслуговує на ширшу згадку вже тому, що вона з-поміж них усіх найдаліше висунена на західні окраїни української етнографічної території. Цим відзеркалює вона загалом важку історичну долю нашого чернецтва в тій частині нашої батьківщини, що була постійним передпіллям у нашому віковому змаганні з тяжким напором польонізації та латинства.

І вже це одне служить нам задовільним поясненням, чому в противенстві до столичних монастирів Галича, Львова, а то й Холму не стрічаємо в історичних джерелах княжої доби бодай натяку на одну-другу чернечу оселю на терені нашого найдавнішого города над Сяном. Бо но можна сумніватися, щоб тут ніколи не було монашого життя вже від перших часів нашого християнства, якщо воно виступає на всіх українських землях, тим більше, що Перемишль був столичним та владичим містом галицької волости вже в 2-ій половині 11-го століття. А втім навіть пізніше стрічаємо більше разів назву "Монастир" (з українським виговором слова!) вже в польських документах 15-го віку коло Святоневи (пов. Переворськ), Ярослава та на південний схід від Каньчути і аж коло Ніська – на далеких виступах тодішньої української території по той бік Сяну...

***

Коли ж уже мова про найдавніші монастирі в самому Перемишлі, то найстарша згадка припадала б аж двом колишнім обителям: св. Миколая "на Знесінні" та Спаса "на Гарбарах". У збереженій до наших часів грамоті продажі т. зв. Каленикового монастиря 1378 р. (тепер с. Кальників б. Мостиськ) протодияконові перемиської катедральної церкви св. Івана Хрестителя, Іванові Губці, виступає як свідок "поп микулинський Федут", по всій правдоподібності з церкви цього святомиколаївського монастиря, бо саме під назвою "Монастир Микулинці" приходить він незадовго опісля у знаній грамоті короля Ягайла з 1407 (1405?) р. між обителями перемиської єпархії. З того самого 1378 р. мала походити теж грамота кн. Володислава Опольського, якою святоспаська обитель у Перемишлі передається під патронат його писаря Костя Сорочиця, дяка із Болестрашиць. Либонь десь із того часу походить вкінці ніби грамота з ім'ям кн. Льва Даниловича, позначена 1292-им роком, що відноситься до третього перемиського монастиря Успення Преч. Діви Марії "на Вільчу", що служив півтора століття за катедрою після того, як поляки в 1412 р. відібрали перемиським владикам властивий собор св. Івана на замку. Цю почесну роліу між перемиськими монастирями продовжала святоуспенська обитель аж до 1540 рр., коли збудовано новий катедральний храм "на Владичу". Побіч нього слід іще згадати монастир Собора Преч. Діви Марії на Засянні при т. зв. угорській дорозі (вул. Грунвальдській), який при першій згадці в актах 1542 р. називається вже стародавнім.

Згодом їх усіх переріс своєю повагою святотроїцький монастир, що згадується вперше в документах 1617 р. Він знаходився поза міськими мурами при Добромильській дорозі. Опікувалося ним численне святотроїцьке братство, наділене великими привілеями. Зате катедральне братство утримувало катедральний монастирець св. Івана Хрестителя, що займався обслугою вірних внутрі міських мурів, братського шпиталю та катедральної школи. Поза такою чисто душпастирською діяльністю не виказало перемиське чернецтво за всі ті часи значнішої культурної праці, ні не залишило по собі тривких слідів у будівництві, малярстві чи книгописанні, як це спостерігаємо по

дальших провінційних осередках, як Лаврів або й навіть колишній монастир у Библі (б. Нового Міста), по яким залишився знаний Бибельський Апостол (початок 14-го ст.). На перешкоді стояв тут важкий натиск польонізації та латинства, а до того ще й завзята релігійна боротьба, що перемінила перемиську єпархію впродовж 17-го віку в одне велике побоєвище...

Котрі ж монастирі всетаки перебули ті бурхливі часи, то не пережили наступного 18-го століття, чи у зв'язку з концентрацією менших монастирців, чи через йосифінську касату після переходу Галичини під австрійське володіння. Вже в 1746 р. перестав існувати святойванський та успенський монастирі, а вслід за тим і святотроїцький (1780 р.) та останній із них на Засянні (1786 р.). І саме тут майже півтора століття пізніше починається наново василіанське життя напередодні першої світової війни у грудні 1913 р. Лише на безнастанні прохання й наполягання єп. Костянтина Чеховича (ї 1915), великого приятеля відновленого Чину, та заходами крилошанина М. Подолинського, вихованця лаврівської школи, прибули сюди два перші Василіяни до невеличкого одноповерхового дому, що його подарувало на монастир засянське братство св. Миколая. Вони негайно владили тут прилюдну каплицю для засянських вірних, виставлених від десятиліть на скріплену латинізацію, і почали негайно заходи біля будови церкви, які, на жаль, спинив вибух війни та московська обсада перемиської твердині.

При всіх злиднях воєнного і повоєнного часу перемиські василіяни не почували себе осамітненими, бо на владичому престолі від вересня 1917 р. сидів бл. п. Преосв. Йосафат Коциловський, правдива окраса Чину й перемиської столиці, що не випускав їх ніколи зі своєї опіки і вкінці поділив з ними мученичий вінець за віру (в Києві, 17. XI. 1947). Тому вже в 1923 р. в злучі з 300-літнім ювілеєм смерті св. Йосафата задумали Василіяни збудувати величаву церкву в честь св. Апостола Унії, що була б достойною святинею для його св. мощів, які мали бути сюди спроваджені з нашої віденської церкви св. Варвари. Але цей Грандіозний плян відразу перекреслили польські чинники, бо така будівля – казали – заступала б новозбудований в сусідстві салезіянський костел...

Отже треба було обмежитися до далеко скромнішого пляну, щоб таки можна було видістати урядовий дозвіл на будову Божого дому, якого потреба з кожним роком ставалася щораз дошкульніша. І так увесь загал українського Перемишля немов чудодійним магнетом дав притягнути себе до цього святого діла під проводом ревного ігумена о. Йосифа Чепіля. Хто що міг жертвував, не дивлячись на важкі роки економічної кризи 1930-их рр., а кого не стали було на грошеву лепту, помагав чинно руками при будові нової остії українського релігійного духа по той бік перемиського Сяну. Вкінці, на пам'ятне Благовіщення 7 квітня 1935 р. український Перемишль дочекався величавого посвячення василіянської церкви Страждальної Богоматері, що його довершив Преосв. Йосафат Коциловський при небувалому здвигу розрадуваного люду. А згодом, із вибухом війни в вересні 1939 р., її сніжнобіла баня стала для не одного компасом у розпучливій утечі з червоного раю, що нагрівся із большевицькою окупацією.

***

Сьогодні – стоїть вона над тихими водами Сяну мовчазною планкою за своїми отцями-вигнанцями, що були завжди батьками свого народу і залишилися з ним за всіх окупацій. А в ній Страдальна Божа Матінка повторяє з принишклими серцями осироченого люду печальну молитву за поворот на ці срібноленті береги колишньої величі нашої Церкви та її достойних владик, увінчаних оновленою славою переможної корони Данила...

НАД ТИХИМ БУГОМ

СВЯТОЮРСЬКИЙ МОНАСТИР У КРИСТИНОПОЛІ

Кажуть, що тут за останні роки весь краєвид зовсім змінився – мов другий Донбас виріс нараз у надбужанській полосі на нововідкритих вугільних теренах... А давніше – як далеко було сягнути оком, тягнулася довкруги одноманітна рівнина, поперетинана на всі боки тендітними смужками ріденьких лісів та вузькими стяжками повільних річок між тихими селами й невеличкими містечками. З маєстатичним спокоєм котив розливний Буг свої темні води самою серединою цієї

країни, де стара белзька земля від віків сумирно сусідувала з тихою волинською стороною. І невже ж не мали й над його тиховодними берегами вже з найдавніших давен виростати такі самі чернечі осідки, як над бистрим Дністром та срібнолентим Сяном?

І як на те – хіба ще з княжих часів виринає тут старинний монастир у Городищі над Бугом. На невеличкій видмі, що ледь підноситься над його лівобічною заплавою, – де відай ще в доісторичних часах постало захисне городище, забезпечене широким рукавом Рати, яка тут вливається до Буга, – був вимріяний закуток для скупченої молитовної роздуми та чернечого подвигу в мовчазних монастирських стінах. Біля них проносилися тихою течією Буга рибальські човни, купецькі баржі та вояцькі судна, а недалеко княжим шляхом зі Львова до Володимира проїздили пишні двірські почоти і переганялися дружинні валки... То й не диво, що ця городиська обитель втішалася постійно щедрою прихильністю князів, боярів та інших благодітелів, які своїми іменами вкрили вщерть пергаменові сторінки аж двох монастирських пом'яників. Та хоч перший із них, ще хіба з часів Галицько-волинської Держави, безслідно пропав, то все-таки другий городиський пом'яник датується далеким 1484-им роком і є, поруч унівського, найстаршим того роду пам'ятником галицької землі (тепер в університетській вінніпезькій бібліотеці). Про це дійсно виїмкове значення городиського монастиря на галицько-волинському по-граниччі говорять також цінні залишки його бібліотеки, що на гадку проф. О. Колесси, зберігала книжкові скарби самого волинського кн. Володира Васильовича († 1289), якого літописець називає найбільшим книголюбом свого часу. Це т. зв. Кристинопільський Апостол XII в., виданий проф. О. Калужняцьким (1896), і Буцацьке Євангеліє XII-XIII ст. та менші уривки богослужбових книг XIII-XIV вв., які після касати городиської обительі у 18-му столітті були перенесені до ново-основаного монастиря в Кристинополі та згодом опинилися в чужих руках... А потім уже осталася тільки сама назва "Городище Василянське" з колишньої слави, що немов сплила з Бугом і канула в безвість минулого.

На переломі 13-14 століття виринає на цьому терені, поруч городиського, другий старинний монастир, згаданий мимоходом у життєписі київського митр. Петра Ратенського († 1326), десь біля джерел Рати (Верхрата) чи на урочищі Рати коло Рави Руської. А згодом постають одна за одною чернечі оселі на всьому надбужанському поясі – крім колишнього села "Монастир", згадуваного в документах 1462-92 рр. (на схід від Тартакова) – в самому Белзі (аж дві!), Домашові, Угнові, а там за Бугом у Волсвині (напроти Городища), Оглядові, Радехові, Сокалі і Стоянові вже в сусідстві волинських монастирів. Проте ні одна з них не пережила 18-го століття у зв'язку з відомою концентрацією малих монастирців у 1750-их роках і наступною йосифінською касатою. Але заки ще завмерло це широко розгалужене дерево вікового чернечого життя над Бугом, видало з себе останній живий паросток – василіянський монастир у Кристинополі.

***

Святоюрський монастир постав тут саме в найбільшому розгарі розбудови молодого ще містечка, заложенного в 1693 р., на пишну столицю "малого короля на Русі", як називали тодішнього власника Кристинополя, Салезія Потоцького, наймогутнішого магната на українських землях Речі-посполитої. Невелика українська громада, зложена з нечисленних міщан і напливових двораків, мала досі для духовної обслуги дерев'яну церкву під управою світського священика, підлеглого холмсько-белзькому владиці. На її місце постановив Потоцький збудувати василіянський монастир, що поруч величавого бернардинського костела гідно підкреслював би вагу його "малого Версалу" з пишною палатою та розкішним парком над Бугом. І так, на підставі його умови з протоархимандритом Іпатієм Білинським із дня 30 VII. 1763, прийшло до фундації останнього василіянського осідку на галицькій землі перед її переходом з-під польського володіння до австрійської держави в моменті найбільшого розцвіту нашого Чину. На саме Христове Різдво на початку 1764 р. перейшла до святоюрської церкви в Кристинополі чернеча братія зі сусіднього волсвинського монастиря зі своїм настоятелем о. Теодосієм Грегоровичем і перейняла управу місцевої парохії. Коли ж у 1768 р. велика пожежа містечка сильно пошкодила церковну кришу, прийшло до нової будови теперішньої церкви й монастиря впродовж 1771-5 рр. Сталося це передусім завдяки новому ігуменові, світлому о. Корнилові Срочинському (1766-76), що мав славу знаменитого проповідника, плідного письменника й систематика василіянських місій та належав до передових постатей золотой доби василіянського Чину.

Яриаз тоді стояв Кристинопіль в осередку загальної уваги всієї Речіпосполитої, не зважаючи на її передсмертні політичні судороги, криваву гайдамаччину і московську інтервенцію. Бо з неменшою силою потрясла прилюдною гадкою понура трагедія молоденької Гертруди Коморовської

з недалекого Сушна. Одинак гордого кристинопільського магната, Щасний Потоцький одружився тихцем із цією простою шляхтянкою і визвав проти неї все завзяття ображеного Салезія та його амбітної подруги Анни. І ось, одної зимової ночі сильна ватага нападає на садибу Коморовських та з розбоєм пориває нещасну молоду в снігову заметіль – без сліду. Тільки з весняними розтопами мертве тіло Гертруди виплило з-під ледяних криг Буга, як німа скарга і безсилий визов проти зимної жорстокости "сильних цього світу"... Ось тому кристинопільська монастирська хроніка, списувана майстерною рукою о. Срочинського на свіжих слідах цих трагічних випадків, зайняла виїмкове місце між усіма василіянськими літописами свого часу та дочекалася повторених видань і докладних студій зі замінними рефлексами в літературних обрібках кристинопільської трагедії пера Мальчевського і Крашевського. А описані з неменшим полетом на дальших її сторінках пишні похорони обоїх Потоцьких (1772 р), дали нагоду василіянському Чиніві блиснути в Кристинополі дійсно імпазантним числом свого чернецтва (77 отців на проводах Анни Потоцької і 128 на похороні Салезія!), вишуканою ораторією своїх проповідників та квітистою латиною похоронних елегій і надгробних епіграфів...

Серед тих обставин новостворений кристинопільський осередок став навіть на цім промежутку Галичини й Волині відігравати непересічну роллю. До нього були прилучені оба сусідні монастирці в Городищі й Волсвині та з нього з року на рік поширювався щораз дальший круг місійної й катехизаційної діяльності на всій надбужанській периферії, промінюючи аж на три єпархії, холмську, володимирську й луцьку, які сходилися тут своїми границями. А й після того, коли з переходом Галичини під австрійську владу виріс помалу в цих сторонах сокальський кордон і минулася слава колишнього "малого Версалю" над Бугом, кристинопільська обитель ще довго утримувалася на висоті свого призвання посиленою парохіяльною працею, яка, крім самого містечка й присілка Нового Двору, обіймала ближчі й дальші села: Ключів, Бендюгу, Пархач, Волсвин і Городище, (ці останні по знесених тамошніх монастирцях). Гарна святоюрська церква мала від 1765 р. чудотворну Ікону Матері Божої (дар родини Садовських), що вславилася численними чудами на всю околицю. Однак часті пожежі зажидівленого містечка не щадили монастирських забудовань і з часом причинилися до замітного зубожіння кристинопільської обителі, так що після нової пожежі 1852 р. святоюрська церква довгі роки була покрита соломою й аж із приходом нового ігумена Антона Кучинського (1855 р.) дістала бляшану кришу...

Щойно після добромільської реформи кристинопільський монастир наново повернув до свого колишнього світлого стану, бо в ньому 1888 р. приміщено богословські василіянські студії, які, з малою перервою в часі першої світової війни, проіснували тут аж до останніх років. Із цього терену черпав спершу обновлений Чин чи не найбільшу пайку своїх великих покликань, як перший протоігумен Платонід Філяс із Добрачина († 1930), протоігумен Анастасій Калиш із Завишні († 1930), теперішній галицький протоігумен Віталій Градюк із Кристинополя, оо. Панкратій Кандюк і Платон Мартинюк із Тартакова, брати Пасив і Петро Кисілі з Варяжа та вкінці уроженець Пархача Йосафат Скрутень, основник "Записок Чина св. Василія Вел.". У кристинопільському монастирі відбулася 1906 р. перша капітула Чину після його реформи, що скапіталізувала перші її плоди і стала вихідною точкою дальшої василіянської діяльності. Вкінці під проводом цього монастиря розвинулося заслужене Згромадження СС. Службениць Непорочно Зачатої Диви Марії, основане 1892 р. в недалекому Жужелі о. Єремією Ломницьким ЧСВВ, з мертвенною допомогою тамошнього пароха о. Кирила Селецького, головно після того, як у 1894 р. воно перенесло свій головний осідок (новіціят) до Кристинополя.

Вересневі події 1939 р. заторкнули кристинопільський монастир настільки, що на підсоветському боці річки Солокії, яка тут була граничною лінією між большевицькою і німецькою займанщинами, остався монастирський фільварок і дочерні церкви в Пархачі, Городищі та Волсвині. Таким чином у самому монастирі могла далі продовжатися чернеча й душпастирська праця та наука для василіянських богословів аж до другого приходу червоної армії в 1944 р. Щойно анексія Кристинополя до комуністичної Польщі в 1946 р. принесла остаточну загладу для скупченої тут василіянської братії, яка враз із виселеними насильно вірними розбрилася по Прусах, Помор'ю та інших польських теренах. Отак Москва польськими руками зруйнувала останнє велике вогнище нашого церковно-культурного розвою новіших часів, що було ще заціліло в цьому закутку галицької землі серед пекольних спалахів воєнного гурагану.

***

Багато тут змінилося після поновного повороту Кристинополя в границі теперішньої

України... Тільки повільні хвилі Бугу з понурою мовчанкою далі пропливають побіч такого трагічного кінця кристинопільської обителі – на знак, що нові часи не лише ні в чому не відстають від старих у кривавих злочинах, а то й перевищують усотеро своєю жорстокістю трагедію, яка сподіялася колись над цими берегами з нещасною Гертрудою Коморовською...

ПЕРЛА ВАСИЛІАНСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА

ХРЕСТОВОЗДВИЖЕНСЬКИЙ МОНАСТИР У БУЧАЧІ

Скільки разів повертаюся думкою до бучацького монастиря, закреслюю заєдно в споминах велике коло аж через рідне село Ласківці серед найбагатших піль соняшного Поділля... Намощений високо віз перед нашою просторою хатою, що ділила з нами стільки горя в усіх роках війни, і такий святочно поважний настрій покійного батька, і тихо сумний погляд одиноких у світі маминих очей за нами обидвома на від'їзді до далеких бучацьких шкіл. А потім за Ласківцями починається не то їзда, не то плавання вихилістою подільською рівниною: минаємо помалу Пиляву – в затишній балці, і Медведівці – над великим ставом та вкінці з бучацького Підзамочка спускаємося довгою крутою серпентиною по стрімкому березі до глибокої Стрипи – до міста. А напроти, ген там за сильним закрутом ріки, величава василіанська церква стріляє в лазурове небо стрімкими вежами, мов парусовий корабель білими щоглами, збираючись відчалювати від свого припону – високого сугорба Федора... Пущені в чвал коні з розгоном вганяються на "чорний міст" поміж міські хати і перед цікаві очі зринають з-за Стрипи чорні мури старинного бучацького замку, що навіть у руїнах високо панує над ринком. Тут за чудовою ратушею Меретіна скручуємо на "василіанський міст" і відразу спинаємося мов на бовдур, на той самий, тільки стрімкіший, беріг Стрипи, що обігнавши дугою місто, тут майже навис над рвучкою течією. Нарешті наш віз пристанув у підніжжя височенного монастирського підмурування з камінною статуєю св. Онуфрія у високій заглибині і ми без духу вибігаємо по крутих сходах на широке церковне подвір'я, притягнені мов магнетом усім масивом імпозантної бучацької обителі...

Невидана в інших монастирях стрункість церковної будови, свіжина її барокових форм, гармонія обох монастирських крил, що від осереднього храму розходяться двома лентами попід вічнозелений гай на горі, а долом – невгавний шум прудкої Стрипи на тлі могутніх стін старого замку Потоцьких та розкопаних передісторичних стоянок на Федорі, надавали цьому монастиреві просто величавого вигляду. Проте, як шукаю для нього у своїх споминах та рефлексіях йому одному притаманної ознаки, що підкреслювала б його вікове минуле й сучасну роллю, то не так велетенський вигляд, який вражав теж у добромільській чи крехівській обителі, а щось друге його властиво характеризувало. Це, так сказати б, біла від нього постійна молодість, немов би в його мурах постійно греміла з повних грудей щораз то нових сотень юнацтва, що тут століттями виховувалося, знана пісня одного з найсвітліших тутешніх ігуменів о. Юліана Добриловського († 1825): "Дай же, Боже, добрий час"... Так то і минуле бучацької обителі, сплетене на початках із барвистими переданнями про її фундатора Миколу Потоцького ("Пана Каньовського"), все стоїть осяяне найбільшою славою Василіанського Чину – його взірцевого шкільництва та виховання багатьох поколінь студентської молоді. І в рівній мірі передвоєнна його діяльність прикрита в моїх споминах барвистою веселкою рум'яних облич, жвавих постатей і стрійних інститутських уборів виховуваної тут "надії Чину". То й згадувати її це наче йти в найприємнішу гостину – до власної молодости в такому безжурному товаристві...

***

Теперішній хрестовоздвиженський монастир – наймолодший у вінку численних чернечих осідків, що розвивалися в Бучаччині від середньовічних часів. На це натякує назва сусідніх "Монастирськ", що приходить уже в документах від 1437 р., як слід по якомусь давнішому монастиреві. І навіть у самому Бучачі випередив нашу обитель на ціле століття святотроїцький монастир на Нагірянці, не знати чи уфундований чи радше відбудований на місці давнішого монастиря Марією Могилянкою Потоцькою в 1612 р., побіч гарного парохіяльного храму св.

Миколая з 1610 р., що стоїть до сьогодні. Її також вважають за фундаторку недалекого "монастирка" над Стрипою в половині дороги до Жизномира, в одному з найкращих місць нашого Поділля. Серед дрімучих лісів на обох схилах ріки залишилося по ньому над її тихим плесом заросле розгрудзя монастирської церковці, в якій ще в 1780-их роках бучацькі Василяни відправляли з нагоди рокового відпусту. А там далі, в горішньому бігу Стрипи був скальний монастирець у Рукомиші, з якого осталася до наших часів сніжнобіла печерна каплиця св. Онуфрія – паломничий перестанок коло колишнього "василіянського броду" в дорозі до Зарваниці. Крім другого скального монастиря в Порховій на окрему згадку заслуговують тут іще два старинні монастирі, уфундовані бучацькими Потоцькими в їхніх розлогих добрах: у Задарозі з 16-го ст. і в Соکیلці (недалеко устя Стрипи) з 1609 р., що не пережили перших десятиліть минулого століття й улягли йосифінській касаті.

Натомість святотроїцький бучацький монастир не пережив навіть козацько-польської війни, бо 1652 р. був Яном Потоцьким переданий польським Домініканам (до йосифінської касати). А й усі інші монастирі на цьому терені знайшлися в дуже важкому положенні в часі наступної турецько-польської війни 1672 р. з участю гетьмана П. Дорошенка, яка без огляду на т. зв. бучацький мир ("під Дорошенковою липою" 18. X. т. р.) продовжувалася на Поділлі майже десять літ. Тому аж за спокійніших часів, після приєднання львівської дієцезії до Риму, настала й тут спромога кращого релігійно-церковного розвою. А першою ластівкою тієї весни була фундація хрестовоздвиженського монастиря в Бучачі в 1712 р. З огляду на те, що чернецтво львівської дієцезії щойно започатковувало тоді об'єднання своїх монастирів на унівській капітулі 1711 р., дідич Бучача, Степан Потоцький, спровадив сюди Василян аж із Литви, щоб вони вели богословську школу для наших світських священників у його подільських і покутських маєтках. Цією школою та подібними курсами для священників по інших містах та монастирях у добрах Потоцьких бучацькі отці мали завдання зарадити бракові духовної семінарії, бо одинока того роду установа, папська театинська колегія у Львові, утримувала впродовж 18-го ст. тільки незначне число питомців для тодішніх наших дієцезій.

Вслід за тим у 1754 р. цю бучацьку василіянську фундацію значно збільшив син Степана, Микола Потоцький, знаний не тільки зо своїх бешкетів, але й із цілого ряду величавих церковних будов у Зарваниці, Городенці, Почаєві і ін. Так то впродовж десяти літ (1761-71) постав на відшибі бучацького Федора великий комплекс теперішнього святовоздвиженського монастиря за проектом відомого архітекта Готфріда Гофмана, творця славної Почаївської Лаври. Дві стрункі вежі високої церковної фасади в бароковому стилі гарно зіграються з обома крилами, що до неї притикають – властивий монастир з-ліва і гімназія з-права. При ній Микола Потоцький уфундував теж конвікт для 12-ох бідних студентів і записав на ту ціль підміські села Звенигород та Зелену. І в пізніших часах родина Потоцьких не забувала бучацької обителі та робила для неї нові цінні записи (м. ін. прегарної "левади" над Стрипою).

Таким чином розбудований бучацький монастир відразу вславився на всю країну своєю академічною школою, що стягала учнів з усіх усядів, навіть із зазбручанського Поділля та східньої Волині, відділених від Галичини австрійським кордоном 1772 р. Початкове число 300 студентів у 1773 р. росло заєдно вгору і сягало 800, інколи й до 1000 учнів, і то навіть як у 1809-15 рр. австрійсько-російська границя пересунулася була зі Збруча над саму Стрипу. (Ще перед останньою війною було видно тут граничні стовпи нижче монастиря). Вчили тут тоді найкращі світочі василіянської педагогіки золотої доби Чину: о. Іван Нересій, пізніший брацлавський архимандрит, Порфир Важинський, довголітній протоархимандрит і холмський єпископ, відомі граматики Олександр Журавський та Августин Славинський із литовської законної провінції. А після переходу бучацького монастиря до новоствореної галицької області (1780 р.), бучацькі отці завели в 1784 р. попри гімназію ще т. зв. окружну головну школу, а згодом у 1855-65 рр. вели теж учительську семінарію. Того саме року страшна пожежа Бучача знищила сильно монастир і церкву, попалила цінні шкільні кабінети, багату збірку рукописів і архівальних документів та рідких книжок, зібраних м. і. із покасованих монастирів (Задарів, Сокілець, Баб'янка й ін.), і розтопила мелодійні дзвони на новій дзвіниці, поставленій 1853 р. за ігуменства о. Модеста Мацієвського, довголітнього протоігумена Чину в 1854-74 рр. То й не дивно, що після кількалітньої відбудови такої великої руїни бучацький монастир був уже примушений обмежитися тільки до самої нижчої гімназії, тим більше, що в межичасі наступила реформа шкільництва в Галичині під неприхильною польською егідою. Як же знов у 1881 р. повторилася нова пожежа і до того став дошкулювати брак учительських сил серед невеличкого числа "старих" Василян, прийшлося звинути й гімназію (1893 р.). Нема тут змоги переходити довжелезний ряд визначних вихованців бучацької гімназії як української так і польської

національності, але між ними ніяк не можна поминути мовчанкою бодай тих чотирьох світлич імен, що записалися золотими буквами в новій історії василіянського Чину. Це в першій мірі єзуїт о. Каспар Щепковський, заслужений провідник добромилської реформи, (гл. вище), о. Лазар Березовський, незрівняний редактор жовківського "Місіонаря" й промотор фонетичного правопису в наших релігійних виданнях († 1952 в Чикаго) й оба оо. Галушинські: протоігумен Марко, знаний літургіст († 1918) і протоархимандрит Теодосій, довголітній виховник священичої молоді, визначний бібліст та церковний історик († 1952).

"Молоді" Василіяни, що прийшли до Бучача 1893 р., мусіли спершу обмежитися тільки до гімназійного конвікту, з якого вийшли згодом такі визначні діячі, як о. Йосафат Маркевич, Яким Фещак, браття Єпіфаній і Павло Теодоровичі, Йосиф Заячківський, Юліян Манько, Йосафат Скрутень, Павло Пушкарський і ін. Аж у 1911 р. протоігумен Пл. Філяс перетворив його у "Місійний Інститут ім св. Йосафата" для виховування василіянських місіонарів у краю та поза Галичиною. Проте гарний розріст цієї надійної установи перервала перша світова війна аж до 1918 р. Тоді то в його мурах енергійний ігумен Микола Лиско (тепер у Бразилії) примістив шістдесятку воєнних сиріт з усіх сторін зруйнованого краю – з єдиною надією на Боже Провидіння й невідгасле ще християнське милосердя в людських серцях. До того ще під час українсько-польської війни, – коли тут часово був примістився през. Іван Петрушевич і кн. Вільгельм Габсбург (Василь Вишиваний), – погорів фільварок на Зеленій, а вслід за тим прийшла большевицька інвазія 1920 р. та інші повоєнні нещастя (реквізиції, голод, тиф). Та вже в літі 1922 р. на самий спаський відпуст у крехівськІм монастирі той самий о. Лиско приймав перших повоєнних вихованців бучацького Інституту в пороги василіянського новіціату...

І так із року на рік щораз краще розвивався цей прегарний розсадник чернечих покликань до Василієвого Чину, без огляду на варварське знищення Зеленої за сумнозвісної польської пацифікації в 1930 р. й наступні роки важкої економічної кризи. Аж вибух нової світової війни й большевицька навала 1939 р. принесла не тільки повне його знищення, але й жахливі втрати у рядах його вихованців. І так не стало одного з найперших між ними, ніжного о. Інокентія Тимка, уродженця далекої бачванської Куцури над тихим Дунаєм, що працював довгі роки між нашими вірними в Югославії та впав на священичій стійці жертвою свого обов'язку в кривавих днях титівського терору в Загребі на весні 1945 р. Вічним сном на чікагівськІм цвинтарі спочив молодий ще о. Порфир Сивак (1909-1953) з нашого степового села, вихованець і згодом професор бучацького Інституту. Він – в'язень советських тюрем та заслонець у підбігунові сибірські табори смерті, а згодом сердечний опікун наших вояків у польській армії, через Ірак, Палестину й Італію прибув на американську землю та зложив у її лоно своє стружене серце. А за ними – стільки призовників Василіянського Чину з бучацького Інституту власним мучеництвом й страданнями за віру й нарід здійснюють його високу програму, осяяну ім'ям Мученика й Апостола Унії – Св. Йосафата.

Тільки журлива думка кружляє біля цих дорогих руїн і похованих під ними золотих споминів про юні літа у веселих мурах бучацької обителі; біжить лісовими стежками до мовчазних останків чарівного "монастирка" чи до рукомиських пустельних келій у білих набережних скелях Стрипи, то знов попри понурі замкові руїни до старезної Дорошенкової липи, – розбігається по дорогих місцях золотого Поділля, як розпливається око по різнобарвних узорах пишного мережива, – і молитовно где її воскресіння.

В ОСЕРЕДКУ ВАСИЛІЯНСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

СВЯТО-РОЖДЕСТВЕНСЬКИЙ МОНАСТИР У ЖОВКВІ

Безперечно був це найдіяльніший василіянський осередок новітніх часів, широко знаний у всьому краю та поза його границями завдяки непереможній силі друкованого слова, яке розходилося звідтіля світами. Бо хто не знав жовківського "Місіонаря Пресв. Христового Серця", що зі своїм щорічним Календарем тішився найбільшою популярністю між українськими періодичними виданнями? А василіянські молитовники, починаючи від славного "Гостинця", та релігійні книжки

жовківського видання притягали до себе більше загальної уваги, ніж золотописані пергаменти княжого Лаврова, сильні хоральні співи численних чернечих братій Крехова, Добромиля чи Кристинополя і навіть найбільш зворушливі картини масових паломництв по інших монастирях. Тут – у тіні величнього храму Пресв. Христового Серця, можна сказати, било властиве серце апостольської діяльності Чину, що розводило її благодатні впливи до найдаальших закутків народного організму, навіть там, де вже не доходив голос місіонаря, проповідника й організатора в чернечій рясі Василювського уставу.

А проте навіть на обширному жовківському ринку у віддалі неповної сотні кроків від свято-рождественського монастиря не можна було взнати, якою сліпою вуличкою до нього дістатися... Так щільно був він закритий сильно висуненим масивом польського костела-мавзолею Собіських і старанно накопиченими жидівськими каменичками, хоч уже на мило здалека впадала в очі його могутня структура на тлі цілої Жовкви та всього її довкілля. Який яскравий контраст між цим більш аніж скромним положенням жовківської обителі, віддалік Львова, зіпханої на самий окрасчок другорядного галицького міста між перші хати підміського села Винник, та її постійним розростом до ролі провідного центру нашого релігійного життя? І вже те одне, як не можна краще, підкреслює виїмково високе післанництво, якому жовківський монастир відлично служив у нашій новітній церковній історії...

І минуле святорождественської обителі вже від самого початку не позбавлене замінних моментів, від коли львівський владика Йосиф Шумлянський у 1682 р. передав під управу ченців міську церкву Христового Різдва. Стара вже була її дерев'яна конструкція, бо поруч другої святотроїцької дерев'яної церкви й жіночого монастиря Ч. Хреста (пізніше – цвинтар) сягала вона ще початків Жовкви, коли то в 1604 р. коронний гетьман Станислав Жовківський оснував місто на ґрунтах села Винник. При тому вона ніколи не була як слід викінчена, так ще першою турботою новоосілих монахів було її основно відновити, тим більше що саме тоді король Іван Собіський перевіз сюди тіло св. Івана з Сучави в супроводі митр. Доситея і молдавських ченців-утікачів з-під турецької кормиґи. Як же ж ця зремонтowana церковця незабаром погоріла (1691 р.), постала на тім місці нова мурована будівля з сьогоднішньою дзвіницею та невеличким монастирцем упродовж 1721-30 рр. Услід за тим жовківський монастир був у 1753 р. підвищений до ступня архимандрії завдяки фундації кн. Михайла Радивиля (20.000 зл. п.), збільшеної першим архимандритом Йосафатом Висоцьким (10.000 зл.) і доходами з прилучених сусідніх монастирів у Бесідах і Домашеві.

Але з переходом Галичини під австрійське володіння утратила нова архимандрія свій найбільший скарб – тіло св. Івана, що його (з винятком одної кістки) вивезли молдавани назад до Сучави за дозволом цісаря Йосифа II в 1783 р. За те наступного року дістали жовківські Василяни мощі сз. мч. Партенія зі скасованого віденського монастиря СС. Клярисок заходами о. Єроніма Стрілецького, ЧСВВ, першого пароха св. Варвари. Тодішній архимандрит о. Йосиф Дзьоковський († 1794) побільшив невеличкий монастирок надбудовою одного позерха і т. зв. палацом у 1782-90 рр. А впродовж усього того часу до монастирської парохії прилучано церкву св. Трійці в місті (1800 р.) і підміські села Винники, Оплітну, Липину та Волю Висоцьку. На жаль, нова страшна пожежа 1833 р. зовсім знищила церковну будівлю, так що з румовищ виставала тільки вхідна частина. Крім того в 1855 році вигасла жовківська архимандрія зі смертю о. Ореста Хомчинського, довголітнього протоігумена галицької провінції (1823-42). І так святорождественський монастир мусів чекати повних сорок літ на новий свій підйом у злуці з загальною реформою Чину, коли тут 15 серпня 1895 р. була заведена монастирська печатня і започатковане василіянське видавництво.

Не можна собі уявити скромнішого почину великого діла, що всім своїм чистонароднім характером нав'язувало до світлої традиції славної почаївської друкарні, де саме перед століттям була появилася первістка нашого народомовного письменства: "Парохіяльні науки" знаного Маркіянового предтечі о. Юліяна Добриловського, ЧСВВ. Була то в напівтемній і тісній дяківці біля дзвіниці одна однісінька друкарська машина, до того ще поскладана з різних частин, що раз-у-раз псувалися, а рушійною силою – були тільки руки молодих ченців-друкарів, які на переміну чергувалися при важкій корбі... І так після двох років мало що не безнадійних спроб появилася за почином тодішнього львівського ігумена Андрія Шептицького перше число жовківського "Місіонаря" у 20.000 примірниках з датою 18 травня 1897 р. Той день це властивий наріжний камінь для розбудови василіянського видавництва новообновленого Чину. А перший редактор "Місіонаря" о. Платонід Філяс із найбільшим захопленням писав уже в другому числі: "Перший наш місіонарський лист розбігся так скоро, як та іскра по сухому листі"... Отак спалахнуло на українській

землі могутнє вогнище релігійної думки, а до нього щораз нового жару докладали найкращі письменники й видавці з молодих чернечих рядів. І з кожним роком щораз голосніший стукіт друкарських машин став супроводити муравлине життя жовківської братії, щораз більше чернечих постатей ставало при друкарських станках, і щораз то інший друк із знаком вогненного стовпа св. Василя входив новою цеголкою в усесторонню розбудову релігійного життя народу.

При тому заслуговує на окрему згадку другий по о. Філясові редактор "Місіонаря", незрівняний о. Лазар Березовський, ЧСВВ, промотор фонетичного правопису в релігійно-церковних виданнях Галичини. Він не тільки найдовше редагував наш журнал (у рр. 1898-1908 і 1916-18) та найкраще його розбудував (з додатком діточого "Місіонарчика"), але сам захоплений дівичою красою простонародньої мови зважився теж видати перший "Календар Місіонаря" на 1901 р. фонетикою, дарма що всі тодішні церковні публікації, а то й просвітянські книжечки і навіть народовецькі часописи (з виїмком двох!) друкувалися ще етимологією... В часах тодішніх найгостріших правописних спорів був це просто революційний почин у релігійно-церковній ділянці, але при тому був це подих свіжого повітря, що заставляв народню душу щораз глибше перейматися свідомим католицьким життям без огляду на протицерковні затії радикальщини і маразм православствуючого москвофільства. Рівночасно зі свого скромного приміщення причинився "Місіонар" у великій мірі до успішної збірки по всьому краю на будову нової жовківської церкви Пресв. Христового Серця (1907 р.), так що можна її вважати виведеним у камені достойним пам'ятником його змагу здвигнути в мільйонах українських сердець живий всенародній храм на славу Божественного Серця. Імпозантна структура нової церкви в візантійському стилі за плянами ректора львівської політехніки І. Ковача, завершена могутньою 40-метровою куполою, з грубою мідяною кришею, це найбільше досягнення василіянського будівництва нової доби. То й не диво, що у днях рокових відпустів Пресв. Христового Серця і свмч. Партенія непроглядні маси розіспіваного люду впливали з-під її масивних зводів велетенським руслом на вулиці й площі міста попри давні королівські палати й трофеї Собіського і перетворювалися в один тріумф Воплощеної Божої любови. "Твому Серцю, Спасе мій, честь складає весь наш край" – гриміло тоді розкотистим громом у блакить і аж ген до Гораю... І повертало з народом у нутро розмоленої святині: "Люд вкраїнський в віки Твій, в Серці люд цей заховай!"

Услід за тим і сама друкарня діждалася гарного приміщення в одноповерховому просторі о. Віталія Градюка (в 1912-14 рр.) та одержала, як на ті часи, першорядне друкарське вивінування з окремою електривнею, переплетнею та експедицією. Та цю її посилену діяльність зараз таки перервала перша світова війна: з церкви був зірваний мідяний дах на воєнні потреби, "Місіонар" опинився на скитальщині аж у далекому Загребі в Хорватії, де міг появлятися весь 1915 рік та нести душевну потіху тисячам завдяки ласкавій прихильності незабутнього єпископа Діонісія Нірядія, одні ченці були забрані до австрійської армії, другі разом з о. В. Градюком (тоді уперше!) вивезені московськими наїздниками в глиб Росії. Чого не понівечила царська окупація, доконала згодом польська: жовківська друкарня була вивезена, а монаша братія запроторена за таборові драти Домб'я, за те, мовляв, що за української влади в монастирі друкувалися аж дві військові газети...

Коли ж за енергійною інтервенцією Апостольського Престолу прийшло до сякої-такої ревіндикації пограбованого добра й повороту ченців, то польська влада не переставала ні на мить робити важкій повоєнній праці жовківських Василіян усякі можливі перешкоди: то конфіскувала "Місіонер" чи інші друки за будь-які уявні "небезпеки замішання публичного порядку", то накладала непосильні податки, то потурала міському шумовинню в нападах на монастир і монастирський фільварок, спалений до тла під час пацифікації 1933 р. Все таки завдяки великим ігуменам оо. Пл. Філясові, В. Градюкові та М. Пелехові й муравлиній праці щораз численнішої чернечої братії з року на рік могутніла всестороння діяльність жовківського осередку й досягла невдовзі рівня передових монаших центрів та релігійних видавництв католицького світу.

І як не дивно, ця велетенська розбудова припала саме на часи економічної кризи й загостреної протиукраїнської політики 1930 рр. і до того йшла вона рівночасно і в церкві і в монастирі і в друкарні та видавництві, випереджуючи помітно інші галицькі осередки та ділянки василіянської діяльності між двома війнами. Могутня баня, висока стеля й просторі стіни жовківської церкви вкривалися щораз то новими картинами велетенської поліхромії проф. Ю. Буцманюка, що розгорнув у них цілу галерію найвизначніших церковних і народніх діячів сучасної України, починаючи від великого митрополита Андрія Шептицького в постаті Творця в самому тимпані піднебесної купули.

Нове чотириповерхове крило сполучило монастир із друкарнею в один велетенський будівельний комплекс (1930-33 рр.) і поставило жовківську обитель у ряд найбільших василіянських монастирів. Тут був сформований окремий "Дім письменників", до якого було підібрано найплідніших працівників пера з-поміж галицьких Василіян під проводом о. д-ра Йосафата Маркевича, знаного організатора Марійських Дружин і католицької преси (тепер у Чикаго). Рівночасно і щораз більше ченців (35 осіб у 1939 році) було зайнятих у друкарському ділі та при видавництві, так що числом монашої братії жовківський монастир стояв зараз після виховних домів Крехова, Бучача, Лаврова, Добромиля й Кристинополя. Також друкарня збагатилася новими машинами (10 машин друкарських, 2 тиглівки, клішарня й стереотипія), місячний наклад "Місіонаря" зближався до рекордової цифри 50.000 копій, видавництво власних релігійних книжок досягало 200-го наголовка, не враховуючи кількакратних передруків багатьох видань (м. ін., молитовник "Гостинець" мав уже понад 200.000 накладу!) і потворилися нові серії: "Бібліотека релігійної освіти", "Б-ка релігійної драми", "Католицькі читання", "Українська Книжка" тощо. Попри це тут постійно друкувалася велика сила чужих книжок і журналів, так що в одному 1928 р. попри 5 василіянських вийшло аж 79 інших книжок та побіч 2 власних журналів ("Місіонар" і "Записки ЧСВВ") печаталося 6 чужих. Таким чином жовківський монастир напередодні другої війни мав уже всі ціхи модерного монашого центру, в якому на всі лади дудніла творча праця зі спасенним впливом на весь край, на українську еміграцію в Європі й Америці та на століття...

І нараз – вересневі дні 1939 р. принесли відразу наглу й цілковиту руїну цього велетенського діла, що його будували ціложиттєвим трудом і найбільшою посвятою покоління жовківських монахів. У ході польсько-німецьких боїв за Львів німецькі бомби й гарматні стрільна розбили церковну фасадну цінною мозаїкою Пресв. Христового Серця та на всі сторони сильно пошкодили новий стінопис. А першою річчю сталінських наїзників було основно замалювати всі ті картини, де були зображені творці Берестейської Унії (св. Йосафат, митр. Рутський і ін.) та церковні й народні діячі українського відродження. Однак найсильнішим ударом спала їх нищівна фурія на саме видавництво і – можна сказати – в рівній мірі на кожний клаптик задрукованого паперу. Його руїна була так само нагальна, як неочікуваний був большевицький наїзд, так що ледве що можна було перед ним сховати й на боках зберегти. Мов біблійний Йов серед цього попелища найцінніших надбань і погребаних плянів не впав тодішній ігумен бл. п. о. М. Пелех на душі, тільки в тісенькому закутку монастиря, куди зіпхали ченців безсердечні наїзники, завів строгий монаший лад, помножив години молитви й церковних відправ та приготувався з ними на найгірше...

Проте воно прийшла аж перегадом. А наразі, як буває перед смертю, навіть настала маленька полегша: за німецької окупації серед найбільших технічних труднощів та безконечних Гестапівських шикан удалося навіть було жовківським монахам відновити видання "Місіонаря". І якраз така "контрреволюція" та "зрадницька коляборація з німецькими фашистами" послужили червоній владі після поновної большевицької окупації до арешту й засуду останнього жовківського ігумена та його монахів на каторгу й заслання. Таким чином своєю мученицькою кров'ю й стражданнями за св. віру записали вони останню й найславнішу сторінку світлої 50-річної історії жовківської василіянської книгопечатні та її неоціненої служби для української католицької Церкви й вірного народу...

Розсипані світами, пожовклі сторінки "Місіонаря" та його перших фонетичних "Календарів", споловілі й вицілувані картки "Гостинця" й інших василіянських молитовників і збережені тут то там дрібні релігійні книжечки й поважні фоліяли жовківського друку говорять і промовлятимуть століттями про велич культурно-релігійного чину жовківської обители та її книгопечатні. І сміло можна про неї повторити пам'ятні слова одного з галицьких митрополитів (Спиридона Литвиновича), сказані перед сторіччям на похвалу почаївської друкарні: "Якщо б Василіяни крім печатання книг не принесли жадних інших заслуг для українського народу, то вже тим одним заслужили вони собі на вічну його вдячність".

СВЯТОТРОЇЦЬКИЙ МАНАСТИР У ДРОГОБИЧІ

Між василіянськими монастирями галицької землі дрогобицька обитель одинока має деяку літературну історію: в оповіданнях "Малого Мирона" Івана Франка. Все ж не так їх зміст, обмежений виключно до тамошньої василіянської школи, як радше ім'я письменника, що дає в них відірвані образки зі своїх школярських переживань, забезпечує їм тривке місце в нашому літературному надбанні нової доби. Бо самих ченців заторкує тільки ширший нарис "Отець гуморист", що в ньому розмальована, як звичайно буває в учнівських споминах, різкими красками несимпатична особа учителя о. Телесницького, а вже тільки кількома рисками накреслена силуетка улюбленого катехита о. Красицького. Ось чому, навіть з уваги на такий однобічний малюнок, схоплений тільки з точки зору "Малого Мирона", і нерівномірний розклад світло-тіней у цьому літературному вирізку з вікової діяльності дрогобицького монастиря, годиться присвятити йому ширшу згадку в наших описах, тим більше, що маємо в ньому один із найкращих зразків душпастирської праці Чину в новітніх часах.

Як воно не дивно, початок дрогобицького монастиря винятково припадає на понурі роки йосифінської касати, що була історичною могилою для безлічі чернечих осідків галицької землі та всієї австрійської держави. Якраз тоді, коли в урядових канцеляріях списувано смертельні присуди на найславніші наші монастирі новозанятої Галичини без огляду на їх найсвітлішу діяльність та багатовікову традицію, надворний декрет із 31 грудня 1774 року відкрив у Дрогобичі новий василіянський осередок на пропозицію тодішнього протоігумена Онуфрія Братковського в заміну за касату трьох сусідніх монастирців у Ліпші, Летні й Дерезичах. Таким чином із цієї загальної повені, що в цілій наддністрянській кітловині змела з лиця землі всі дотогочасні чернечі осідки, виринув єдиний дрогобицький монастир і продовжив до наших днів довговікову традицію буйного монашого життя на цьому терені...

Уже в грамотах короля Ягайла та його сина Володислава (1409 і 1440 рр.) згадується тут монастир над річкою Солоницею біля Стебника (десь при теперішньому залізничному шляху Дрогобич-Стрий), коли не брати до уваги претенсій обителі в Башеві (тепер: Нагуєвичі) на давніше походження на підставі ніби грамоти кн. Льва. Вслід за тим із початком 16-го століття виринає знатний монастир у Дерезичах, що згодом навіть мав титул архимандрії і був помітним центром для довколишньої нашої шляхти в добі розвогненої боротьби за перемиську катедру продовж наступного 17-го віку. З того часу знаний теж лішнянський монастир, якому король Іван Собіський надав місцеве душпастирство з правом варити сіль на ґрунтах під самим Дрогобичем. А поруч нього стрічаємо чернечі осідки в Летні, Унятичах, Лужку Долишнім, Підмонастирку біля Урожа, Тустановичах і Рибнику (Брюховиці), що в тісному сусідстві з самбірськими монастирями (Білина, Ступниця, Дорожів, Манастирець і ін.) густою мережею вкривали увесь наддністрянський пояс. Котрі з них пережили знану концентрацію малих монастирців у половині 18-го століття, не змогли обминути йосифінської касати, але бодай дали початок наймолодшій василіянській обителі з золотої доби Чину на заднірянському передмісті в Дрогобичі.

На купленій від Василя Ортинського юридиці "Яворщині" побудував новопризначений меткий ігумен Гликирій Дубицький зараз таки 1775 р. церкву св. Петра й Павла з монастирем і заснував побіч нього гімназію з філософічними студіями та початкову школу. Проте з урядовою реформою галицького шкільництва у 1784 р. василіянська гімназія була зліквідована, а за те школа підвищена до рівня головної окружної школи з навчанням німецькою мовою, з тим, що побіч неї ще вели "руську шкільку" (до 1830 рр.). Услід за тим урядовим декретом 1790 р. під василіянську управу була передана теперішня святотроїцька церква, призначена для вжитку наших міщан, із скасованого кармелітського монастиря, а в 1795 р. теж усі тодішні підміські церкви та душпастирство в Лішнянському Монастирку. Хоч уже 1808 р. в посідання дрогобицьких Василіян перейшов теж покармелітський монастирський будинок при святотроїцькій церкві, що досі служив місту за магістрат і касарню, то Василіяни примістилися тут остаточно аж 1825 р. після пожежі петропавлівського монастиря (1824 року). Увесь діл двоповерхового будинку відступили вони на головну школу і провадили її здебільша власними силами й коштом, дарма що в 1804 р. камера відібрала їм значну пайку посілостей по знесених монастирцях у Дерезичах і Летні та право вивару соли в Лішнянському Монастирку (за річну ренту 200 ринських). І навіть, коли в половині минулого

століття в Дрогобичі почали поставати інші учбові заведення, василіяньська школа була постійно битком набита й досягала до трьохсот учнів у більшості українського походження. У шк. рр. 1865-7 ходив до неї теж Іван Франко до другої, третьої й четвертої класи та був відзначений найвищою похвалою в т. зв. Золотій Книзі найкращих учнів, що зберігалася опісля між численними шкільними документами в монастирській бібліотеці. А з добромилівською реформою 1882 р. з Дрогобича вийшов довгий ряд визначних призовників обновленого Василіанського Чину, який отворає світле ім'я золотоустого проповідника й першого українського католицького владики в Америці Сотера Ортінського і замикає надавно померлий архієпископ Василій Ладика в Вінніпегу.

Проте аж у 1897 р. могла сюди прийти молода зміна на місце "старих" Василіян, можна сказати, в крайній час, коли Дрогобич з усім бориславським басейном знайшовся на кипучому вулькані радикальних перемін. Так то чорна ропа і земний віск у додатку до білої соли не тільки змінили тутешній тихий прикарпатський краєвид, але й сплелися всевладним вужем-давуном на душі заробітчанської маси. Ось чому, не покидаючи дотеперішньої праці в монастирській школі (до першої світової війни), молоді Василіяни відразу присвятили головну увагу своїй поживленій діяльності душпастирській ділянці і постаралися оживити релігійне життя своїй 10-тисячній парохії всіми спасеними засобами модерного душпастирства: великими місіями, духовними вправами (реколекціями), церковними організаціями, поширенням доброї преси зокрема посиленою суспільною опікою. Отак дрогобицький монастир став скоро зразком модерної парохіяльної праці та перевищив щодо цього інші василіяньські душпастирства при галицьких монастирях, бо тут було під чернечею управою рекордове число церков: сім у самому місті і ще одна в Лішнянському Монастирку. Серед щораз густішого лісу шибів і рафінерій тут, більше як деінде по галицьких містах, стріляли в небо золоті хрести наших церков, які слід було утримувати невгнутими остоями християнської віри серед щораз більшого залу масового безвір'я і держати їх сильними заборонами рідного обряду проти посиленого ополячування нашого міщанства й підміського люду.

Це в першій мірі старинна святоюрська церква при вул. Горішньої Брами, одна з найкращих пам'яток нашого церковного дерев'яного будівництва з перших років 17-го століття. Вийшла вона з рук майстрів великого хисту й теслярської штуки, що зробили її перлиною української народньої творчості. За цим, на гадку проф. В. Січинського, промовляють і загальні будівляні маси, згармонізовані в суцільну композицію завершеного типу галицької трьохбанної церкви, і окремі ритмічно продумані архітектурні форми. Коли ж зважити, що вся ця вікова будівля виконана самими тільки кілками без одного цвяха, то перед нашими очима стає на весь ріст витончений до подробиць геній простонародніх будівничих, які сміло можуть стояти побіч найславніших архітектів українського минулого. Друга з ряду дерев'яна церква Ч. Хреста на колишньому зварицькому передмісті з 1671 р. представляє не менш викінчену цілість із характеристичним опасанням двох ярусів гарно різьблених колонок. Побіч тих двох дерев'яних церков слід згадати ще й третю – св. Параскевії (П'ятниці), на Завізній вулиці поруч із парохіяльним цвинтарем та обширним церковним майданом. Тут головню на Великодні свята відбувалися багатолюдні гаїлки, що загалом у Дрогобичі набрали своєрідного кольориту в зв'язку з місцевим переданням про Зельмана, немов би то цей панський орендар наших церков мав бути замуrowаний у стіні святотроїцького монастиря... Цим трьома дерев'яними церквами відповідало троє муrowаних, підлеглих головній святотроїцькій святині: церква спаська і петро-павлівська на Стрийській вулиці та Різдва Богоматері при вул. Івана Франка. Перша з них хрестовидна з помітно високою банею служила за парохіяльну церкву для стрийської дільниці. Друга, більше знана як "ротунда" або "василіяньська" від першого монастиря (до пожежі 1824 р.), якийсь час після обнови 1829 р. носила ім'я св. Йосафата, а по основному ремонті 1930 рр. була призначена головню для шкільної молоді по дрогобицьких школах. Третя "Свята Пречиста" служила для духовної обслуги лішнянського передмістя, що чи не найбільше відставало під релігійним оглядом. А всі ті церкви разом гарним віночком окружали святотроїцький монастир, що своїм центральним положенням в осередку міста надавав тон релігійно-церковному життю українського Дрогобича, та чинно вкладалися в розлогу працю дрогобицьких василіян. Положена на самому початку схрещення головних вулиць Бориславської й Трускавецької, святотроїцька святиня звертається до міського ринку масивною фасадною тринавною будовою в романському стилі з квітчастою розетою над середнім входом і статуями святих у високих нішах. Унутрі була вона багато випосажена зіграними стилево престоломи, двоярусним іконостасом, розмальованим М. Сосенком, високою проповідальницею та всім церковним устаткуванням включно до газового ogrівання зимовою порою. Святотроїцький хор належав постійно до передових церковних хорів усієї Галичини,

а церковна ризниця славилася дорогоцінними чашами й золототканими фелонами (один навіть вартости 4.000 зол.). Іззовні церковний будинок був у 1930 рр. гарно витинкований на біло, а монастир унутрі основно перебудований та помальований. Вкінці й монастирський город, що давніше служив для забави шкільної дітвори, був поширений на приляглу, виміняну від міста площу та обведений високим муром так, що святотроїцький монастир перед другою війною уявляв собою правдиву українську твердиню в самому польсько-жидівському центрі Дрогобича.

Зокрема впадало це в очі під час великих церковних свят і всенародніх обходів. Тоді до св. Тройці сходилися церковні процесії з інших міських церков, уставлялися в довжелезний ряд братських прапорів і вишиваних хоругв та ряхтіли різнобарвним безконечником по вулицях міста. А могутні хоральні співи напереміну з побожними піснями багатотисячних грудей змагалися з гармонійними переливами святотроїцьких дзвонів, яким здалеку відповідали дзвіниці св. Юра і Петра й Павла та інших наших церков. На тлі вічно закурених димарів і спростаченого міського життя були це просто незабутні картини, коли велетенський здвиг народу прямо заливав ринкову площу під час йорданського водосвяття або на великодному обході опоясував високу монастирську огорожу чи могутньою рікою спливав Трускавецькою вулицею до цвинтаря у днях стрілецьких поминків і на свято Христ. Серця переливався до вікодавньої святоюрської святині. Отак укрите в святотроїцьких мурах джерело духової сили било повним ключем, розпливалося щораз новими ручаями по вулицях і площах багатолюдного міста та прочищувало його задушливе повітря, забагнене безбожницькими і протицерковними струями...

Наполеглива праця дрогобицьких Василян зовсім не заломилася у страшних вересневих днях 1939 р., що від німецького бомбардування були перемінені в дантейське пекло вибухів і пожеж на всьому просторі нафтових шибів і дистиляторень. І з большевицькою навалою ні один із занятих при душпастирстві отців не покинув дорученої собі стійки, а натомість усі вони посунули пастирську ревність до остаточних меж особистої спромоги й найвищої посвяти. Не треба й казати, чим воно грозило на дрогобицькому терені, де довголітня комуністична пропаганда нарешті могла святкувати свою насильницьку перемогу... Впродовж першої червоної окупації зберігалися ще принаймні назверхні сповиди тимчасової віротерпимости. Але з тим більшою силою вони зразу приснули з вибухом німецько-совєтської війни і першими жертвами оскаженілих сталінських опричників впали святотроїцький ігумен та парох о. Северіян Бараник і неустрашимий василянський проповідник о.Яким Сенківський. І з хвилиною їх арешту самотнім німим свідком їхньої невідомої долі остався по них священничий молитвословець у в'язничній самотності, а з-поміж його розкритих сторінок випав на долівку дрібненький образочок. І стояло на ньому написане тремтячою рукою о. Платоніда Філяса, що в Дрогобичі закінчив своє велике життя (16. VI. 1930): "Прикро подумати, що нас мали б забути ті, котрих ми найбільше любили"... Проте навіть якщо є такі випадки людської слабости й невдяки, то напевно не відносяться вони до священоісповідників Христового слова: "Пастир добрий душу свою кладе за вівці!" Отак біля цього доручення Божественного Пастиря для своїх священників загоріли невгасаючими смолоскипами нові василянські імена (і кілька їх?!) слідами св. Йосафата й безчисленних визнавців євангельської посвяти за безсмертні душі в Василієвому Чині. І невже ж не поставили вони в найкращому світлі весь 150-річний душпастирський труд дрогобицького монастиря?...

***

Покищо в його мурах, обернутих на приміщення поправославлених дрогобицьких владик, новітні Зельмани далеко гірше від польсько-панських орендарів пахтують не одною-другою святинею, але всією нашою Церквою, та навіть розбазарюють своїм московським правителям наші чудотворні ікони... Але можна сподіватися, що й по них щонайбільше останеться якась досадна згадка в майбутніх великодніх хоровах воскреслої з гробу-тюрми нашої св. Церкви.

ЯСНА ГОРА

СВЯТО-СПАСЬКИЙ МОНАСТИР У ГОШЕВІ

Ясна Гора... Чи треба ще підбирати інший наголовок, щоб підкреслити виразніше особливу роллю спаського монастиря в Гошеві біля Болехова в діях василіянського чернецтва галицької землі? Невже ж при одній цій назві, яка від двісті років не сходить із народніх уст, не починає ворухитися в серці виїмкове відчуття чогось дуже гарного, дорогого, що в ній вітає, як мамина ласка? Наймилішою з'явою з рідних далин майоріє Ясна Гора постійно на овиді неодної душі навіть почерез густий серпанок літ, що проклали її життєвий шлях по чужинах біля неодного світового відпустового місця: австрійський Маріяцель, баварський Альтеттінг, італійське Льоретто й тисячелітні Мадонни Вічного Міста, славний Люрд й ще славнішу Фатіму... На крилах тужливої думки несемося в ту неповторну годину, коли перший раз або в якусь пропам'ятну життєву хвилину стали ми в порогах ясногірської святині, де вселаскава Небесна Ненька поставила високий престіл своєї благодати й материнською ласкою в своїй Чудотворній Іконі зігрівала прибите віковим горем серце народу.

Багато, можна б сказати: без ліку, благодатних її образів по наших монастирях і церквах, як багата українська душа в ніжну побожність до Небесної Цариці й Матері України... Немов ніягарський водопад зливалися прочанські ріки до Зарваниці – "ласк криниці" з розлогого Поділля й Опілля; все Посяння мало на Пацлавській Кальварії свою столицю для Пресв. Богоматері; у крехівському монастирі відбирала Вона аж у двох чудотворних іконах всенародній поклін від Розточчя й надбужанського низу. І кожний інший з її чудодійних образів на галицькій землі був цілющим джерелом Божої ласки, духової сили й небувалого підйому для багатотисячних богомільних лав, що спливали до них з ближчої й дальшої околиці під час рокових празників та відпустів. Але понад ними всіма височіла Свята Цариця Карпат на гошівській Ясній Горі над усім осереднім галицьким Подністров'ям, як далеко й широко видніла її білостінна церква та розносився могутній гомін її дужих дзвонів, і мов із середньовічної фортеці розтягала свою владу над Високим Бескидом ген-ген аж до закарпатських його схилів та поза гуцульську Чорногору і куди тільки сягала вікова слава її Чудотворної Ікони.

На тлі отакої, на всю широчінь розгорнутої мережі найчарівніших гірських красвидів виростає Ясна Гора перед очима нашої душі до виїмкової величі всенароднього храму української побожності до Небесної Цариці України. Здвигається він на тисячелітній підвалині ніжно синівської любови нашого народу до Святої Пречистої, а угольним його каменем – хіба ще днедавній Осьмомислів святоуспенський собор на Золотому Тоці в княжому Галичі. І підіймаються його величні стіни над усією наддністрянською рівниною все вищими й вищими верхами ген аж до небосажних карпатських зводів над синьою верховинською даллю. І в самому його осередку наче високопіднесений престіл – широка плита Ясної Гори в срібних лентях гірських річок Свічі, Лужанки та Сукілі, а на ньому мов золотосяйний кивот, сніжнобіла монастирська церква перліться до сонця оздобною банею і горить ніжна прозолоть її високих хрестів.

Здається, десь з-поза блакитних обріїв зіступає синіми верхами й білими пляями Свята Покрова та з висуненого ступня Ясної Гори простирає свій сонцетканий омофор над усією країною. І в її честь запашним ладаном куряться кедрові ліси, хрустальні ручаї журкотять по білій ріні свою вічну молитву до Пречистої, і як далеко сягнути оком, із широкопросторих наддністрянських долів запашні луги, завітчані ниви, спілі поля, а з ними мільйони людських сердець шлють свій поклін до "Ясної пані" на Ясній Горі...

Слава Пресвятої Богородиці на схилах Високого Бескиду гомоніла вже в найстарших монастирях, що тут постали ще в княжих часах. Бо при згадці про побут короля Данила в Синевідську в 1240 р. галицько-волинський літопис подає нам докладну вістку про тамошній монастир "Святої Богородиці", до якого саме він тоді заїхав. Отак після святойванської обителі в княжому Крилосі, що згадується в нашому літописі ще під 1189 р., це другий слід галицького монастиря, який виринає з тієї давнини вже далеко від столичних мурів аж на схилах тухлянського провалу. На його подобу монастирські хрести появляються тоді на щораз вищих карпатських вершинах, бо під 1262 р. стрічаємо в ньому знову ближче неозначену згадку про монастир "у Полонині"... А попри ці нагірні чернечі оселі з найдавніших часів, не переводилися в тих сторонах і скельні монастирці, як свідчать про це до наших днів виковані чернечі комори в живописних печерах у Розгірчі над Стриєм та в Бубнищі й Поляниці над Сукіллю в близькому сусідстві Ясної Гори. Подібно як вони, виростає згодом багато інших монаших осідків над бистроводними річками Високого Бескиду: Свічею, Мізункою, Чечвою й Лімницею, що серед темних стін непроходимих пралісів служили споконвіку самотніми шляхами в світ і в'язали карпатську високорівню з наддністрянською рівниною.

Найстарші з-поміж них обидва однаково старі монастирі над горішною Лімницею: в Топільську і в Перегінську, знані вже на початку 15-го сторіччя. А вслід за ними постає в 16-му віці свято-успенський монастирець у затишному "Чорному Ділку" з південно-західньої сторони Ясної Гори, де між нею і горою Кичеркою розчахнулася досить велика прірва. За віковим переданням, записаним згодом у гошівській монастирській хроніці, мав його постройти в 1570 р. легендарний лицар Кучулад ген аж із Тухлянщини за Бескидом. І вже перші сторінки монастирської історії стікають кров'ю, бо на початку 1600-их років його мала сплюндрувати і вирізати черців одна з розбійницьких ватаг, що не переводилися серед високих урочищ і глибоких круч карпатських нетрів. Та знову від 1629 р. цей монастирець знаний нам із довгого ряду ігуменів, записаних до монастирського пом'яника (з 1662 р.), що містив теж імена численних добродіїв із-поміж довколишньої шляхти, м. і. гетьмана Івана Виговського під 1665 р. Найбільше тоді для нашого монастирця прислужився Євстафій Шумлянський, що враз із своїм сином, знаним львівським єпископом Йосифом, вважається новим фундатором гошівської обителі. Посвячений із шляхетською родиною Гошовських, власників "Ясної Гори", він, по всій правдоподібності, побудував ченцям новий монастирець уже на верху гори, щоб забезпечити їх перед частими татарськими нападами під час козацької та пізнішої турецької війни, які заганялися тоді аж під мури перегінської обителі в самому серці Високого Бескиду. І дійсно в цій природній фортеці був тоді новопоставлений ясногірський монастир певним прибіжищем для довколишньої шляхти та людности, бо впродовж 1670/80-их рр. дав аж двічі добру відсіч більшим ординським облогам. А з початком 18-го століття Ясна Гора перетворюється у правдиву Божу твердиню, коли в тутешній монастирській церкві знайшла собі достойне приміщення новоявлена Чудотворна Ікона Божої Матері в олійній (на полотні) відбитці Ченстоховської Мадонни.

Вже від ряду літ вона прославлялася чудами в домі першого її власника Андрія Шугая в Хороброві біля Бережан і ще більше в хаті Миколи Гошовського в Дунаєві біля Перемишлян: там Вона осталася неушкоджена під час великої пожежі, що спалила весь дім, тут знову одного дня замерехтіла дивним блиском і зачала щедро проливати сльози... Тоді в побожній душі Миколи зродилася думка вмістити її у гошівському монастирі, що стояв у його родинних добрах на Ясній Горі. На це дістав він благословення львівського владики і київсько-галицького митрополита Атанасія Шептицького, що – після канонічної перевірки згаданих чудес, – оголосив цю Ікону благодатною декретом з 11 липня 1737 р. І в саме навечір'я Господнього Преображення, що після празника Пресв. Трійці був другим храмовим святом гошівської обителі, була Чудотворна Ікона "впроваджена на Ясну Гору в величавому процесійному поході та виставлена до прилюдного почитання на запрестольній стіні монастирської церковці. А великі чуда, які при тій урочистій нагоді сподіялися, як не можна краще potwierдили, що Пречиста справді вибрала собі Ясну Гору високопоставленим і далековидним престолом, щоб приймати на ньому всенародній поклін від грядучих поколінь...

Таким робом Василянський Чин, що саме тоді організував на українських землях свою святопокровську провінцію, дістав у руки новий клейнод до багатого вінка чудотворних ікон своєї небесної Заступниці в численних галицько-волинських і білоруських монастирях: Почаєві, Бильні, Жировицях, Холмі, Св. Юрі у Львові, Уневі, Крехові, Верхраті та ін. Бо тільки до кінця 18-го сторіччя було описано в окремії монастирській книзі аж 117 чудесних uzдоровлень, смертельних порятунків та інших наглядних знаків всемогутнього заступництва Пресв. Діви Марії в її святогірській Іконі. То й не дивно, що вдячні серця зачали обсіпати її дорогими прикрасами (вотами) та робити навіть більші пожертви на розбудову Ясної Гори, якої тодішній дерев'яний монастирець так дуже потребував... Це теж дало йому змогу пережити відому концентрацію малих і незасібних монастирців у 1740 рр., а то й перейняти згодом провід над сусідніми монастирцями в Пацикові й Сваричеві біля Калуша. Зокрема слід тут згадати великий запис самого Миколи Гошовського з 8 жовтня 1758 р., в якому він зрікся своїх фундаторських прав до монастиря та подарував йому весь маєток на Ясній Горі, щоб "слава Пресв. Д. Марії в її чудотворній Іконі постійно зростала", а навіть дозволив побудувати заїзний дім для прочанської вигоди (з виключенням жидівських торгівців!). Услід за тим, без огляду на дуже важкі роки, що супроводили кінець польського панування в Галичині (пожежа монастиря 1762 р., страшний попір 1770 р., всякі конфедерації й військові контрибуції), вдалося побожному ігуменові Йосафатові Ленкевичеві поставити в 1771 р. новий дерев'яний монастир, а в наступному відновити саму церкву. Коли ж уже за австрійського володіння знесено сваричівський (1789) і пациківський (1792) монастирі, а стародавній чернечий осідок у

Перегінську остаточно присуджено львівській катедрі декретом Йосифа II творній Іконі, осталася самотнім василіянським святилищем на увесь Високий Бескид і всю осередню Подністрянщину та навіть деякий час була домом монаших студій. Не значить воно, що в своїм гірським затишші була вона вільна від усяких урядових шикан, які безнастанно переслідували василіянські монастирі в підавстрійській Галичині впродовж усього 19-го сторіччя. Бо в тих часах навіть образочок Гошівської Богоматері з коротенькою молитвою довгі роки пролежував в урядовій цензурі та й не міг дочекатися дозволу на друк... Тому слід у найбільшій мірі подивляти великий запал о. Юліана Мокрицького, з яким він узявся до основної перебудови Ясної Гори негайно після вступу на гошівське ігуменство 1830 р., та його нездоланне завзяття, що з ним переводив її аж до своєї смерті в 1869 р.

І так, на самій середині та найвищій точці гори, дещо на захід від давньої дерев'яної церкви, став у 1834/42 рр. просторий і гарний мурований храм за пляном архітекта Мозера, який у його заокруглені форми, зіграні з цілим оточенням, увів деякі бідермаєрівські запозичення. Рівночасно в 1836-7 рр. постав на північно-східньому узбіччі гори мурований поверховий монастир із грубими стінами на високій підмурівці з боку скелястого урвища та з просторими келіями й гостинними кімнатами. Вище монастиря виросла ще висока шостикутна дзвіниця (1843 р.), а на ній повис 15-сотнаровий дзвін, фундований перегінським війтом Юрком Петрашицем за 1758 ринських, щоб голосив на всі гори-доли славу "Ясній Пані" в Її Чудотворній Іконі. Поруч тих головних будівель збудував о. Мокрицький двоповерхову гостинницю ("готель") із північного боку церкви з восьми просторими спальнями, а побіч – вибив глибокий колодязь і поставив заїзний дім під горою. Справлена монастирська дорога й лісова стежка з придорожною каплицею Пресв. Родини та фігурою св. Онуфрія, великий овочевий сад на північному склоні гори, чернечий цвинтар на узліссі, господарські будинки і вкінці млин над Лужанкою заокруглюють цю дійсно всесторонньо закреслену розбудову "Ясної Гори" в половині минулого сторіччя.

То й зрозуміло, що це життєве діло о. Мокрицького старалися продовжати його наступники: о. Яків Загайський аж до свого вибору на протоігумена (1874-8) і Модест Мацієвський, що після свого 20-річного протоігуменства (1854-74) був ігуменом у гошівському монастирі аж до смерті в 1885 р. За першого нова церква була розмальована М. Яблонським, який утривалив на її стінах замітніші чуда Гошівської Богородиці, та прикрашена широко золоченим іконостасом із статуєю Богоматері над царськими дверми. Другий справив між іншим оригінальну проповідальницю на взір човна з подобама апостолів-рибаків. Крім дорогоцінного головного престолу були ще в церкві два бічні: Успення Преч. Д. Марії у правому крилі церкви, на спомин первісного монастирця в Чорному Ділку, та лівий із Чудотворною Іконою Христового Розп'яття, прибраною в срібну шату. Вкінці слід згадати дві обширні захристії з обох сторін святилища й окрему капличку для свячення води і релігійних речей із лівого боку при вході та обширні хори з органами й срібними трубами, що грали при відслонах Чудотворного Образу й під час інших святочних торжеств.

Здавалося, немов на Ясній Горі Василіянський Чин не відчував жадною мірою щораз більшого спаду своїх життєвих сил і з молодечим запалом старався тут продовжувати найкращі відпустові традиції своєї золотої доби, коли то в Жирівцях, Почаєві, Холмі сотисячні побожні маси хилилися до стіп Пречистої в її чудотворних образах. І від самого початку добромільської реформи також і "молоді" Василіяни стало помагати з найбільшою ревністю своїм старшим співбратам під час рокових відпустів на Ясній Горі на знак, що в прославі Божої Матері кожного Василіянина ціхує та сама синівська любов і жертвенна посвята. Тому зовсім слушно дістала тоді Ясна Гора почесну назву "Цариці Карпат" і зачала вибиватися на перше місце між відпустовими центрами галицької землі. З усіх її, навіть найдальших, закутків і з-поза Карпат та з зеленої Буковини простяглися до Ясної Гори прочанські шляхи, топтані босими ногами, скроплювані сердечними сльозами, оспівані побожними піснями до Прекрасної Діви, що "з своїм Сином возлюбленим всіх тут приймає".

Тількищо весна прибрала ясногірські кріслаті буки й білосірі берези першою зеленоніжною памолоддю, такою живою на тлі ще засніжених подальших верхів, а вже на Святого Юрія до своєї "Ясної Пані" приходили з першою прощеною підгірські села й містечка. На Зелені Свята Ясна Гора була розкішно замаєна всіма зразками народніх строїв Бойківщини, Гуцульщини, Карпатської України, що від тижня спливали сюди з усіх гірських плаїв та зелених полонин і перед Царицею Карпат давали всуміш із тисячами інших паломників зворушливий показ найсердечнішої соборності в синівській любові до спільної Небесної Неньки. І так з неділі на неділю, зі свята на свято сторіками плів і плів український люд на Ясну Гору, вицілював її церковні пороги, хилився в доземному

поклоні перед її Чудотворною Іконою, тиснувся до численних сповідальниць, приступав безконечними рядами до св. Причастя, вимолював-виплакував перед своєю Небесною Заступницею в Повірницю все життєве горе і складав свою щедрю лепту на прикрасу її св. місця. Тепла літня ніч, проведена на побожних піснях під зоряним склепінням, цілоденні відправи з усенароднім співом, що розходився довкруги мілями, безупинний гул могутніх дзвонів, церква, залита морем світла, а наді все Чудотворна Ікона над золотим кивотом на запрестольній стіні, вбрана в срібно-золоту ризу, вся в найдорожчих вотах і жемчужних намистах, робили Ясну Гору присінком самого неба. А коли золототкана осінь засновувала її легесеньким павутинням бабиного літа й застелювала її схили ніжним вересом, на св. Покрови голосний плач супроводив пращання народу на всю зимову пору з його "Ясною Панею", Найсолодшою Утішителькою, Найпевнішою Порадницею, Небесною Лікаркою і Всещедрою Матір'ю...

І потужнів із року в рік безупинний прибій народніх прощ на Ясну Гору та щораз більш ворухив релігійне життя всієї країни, аж до вибуху першої світової війни. Тоді над Ясною Горою не раз нависала загроза воєнного знищення в ході австрійсько-московських змагань за Карпати. Зокрема під час пам'ятного московського відвороту з-під Маківки у травневих днях 1915 р., вкриті переможною славою Українські Січові Стрільці з неослабним завзяттям обороняли довго-довго Ясну Гору від поворотного заливу царських полчищ і своєю молоденькою кров'ю збагрили весняні хвилі Свічі та Сукілі. Як могутня ріка, зломивши на весну ледяну кригу, з тим більшою силою рине до моря, так і прочанська хвиля, стримана довголітньою війною, хлинула знову на Ясну Гору в повоєнних роках. Тоді саме, по смерті останнього палядина "Ясної Пані" зі старої василіянської сторожі, о. Мелетія Тибінки († 1920 р.), прийшла тут на зміну молодовасиліянська гвардія, що з подвоєним запалом взялася до віднови Ясної Гори, значно підупалої серед воєнного буревію. І не зважаючи на затяжну нужду всієї країни та на постійні шикани України і на всі пади патрунувала різним заходам скермовувати наших людей до польської Кохавіни, на Ясній Горі започаткувалася справді грайдіозна розбудова, що свої мільйонові витрати покривала одиноко з просто героїчної жертвенности українського серця для Пречистої та з її ласкавої всемогучости. Зокрема власна електрифікація цілої гори, побудова водогону з ріки та велика водопровідна сітка по всіх забудованнях і для загальної вигоди, основно справлена дорога під гору, величава каплиця за церквою для відправ надворі, то тільки декілька головніших точок всесторонньої програми, що мала гідно приготувати Ясну Гору до 200-річного ювілею Чудотворної Ікони в 1937 р. Тоді через Ясну Гору перейшло півтора мільйона прочан і прибуло сюди самими поїздами 57 паломництв навіть із найдалших закутин галицької землі... Таким чином Ясна Гора вже перед другою світовою війною була найбільш притягальною перлою в чудовій авреолі відпустових місць, якою Галицька Україна споконвіку вінчала свою побожність до Пречистої Діви – Матері України.

***

Сьогодні – ні сліду з того велетенського скарбу, ні сліду з колишньої Ясної Гори... Ще в часі першої окупації, большевицькі наїзники з огляду на тверду поставу доколишнього люду залишили були в спокою принаймні церкву й монастирський будинок і задоволилися конфіскацією всього іншого чернечого майна. Але їхній поворот страшного 5 серпня 1944 р. перемінив Ясну Гору в друге Монте Кассіно на українській землі. Під вогнистою зливою "катюш", гранат і мін верх Ясної Гори увесь день жахтів одним полум'яним спалахом серед безнастанних пекольних вибухів, а на жахливому тлі закривавленого неба визирав з обгорілої скелі тільки запрестольний бік церкви з Чудотворною Іконою... Тремкі руки зацілілих чудом ченців у підземних монастирських коморах уже напотемки винесли цей найцінніший скарб із церковних румовищ та за прикладом Шевченкових Запорожців "взяли з собою Матір Божу і більш нічого не взяли"... Рокована доля українських Мадонн у царстві червоного антихриста влучила в саме серце марійського культу на галицькій землі...

Мадонно моя, Пренепорочна Маріє, Прославлена в віках! На наших самотніх вівтарях Лиш вітер віє...

Висока-висока Голгота на спустошеному ясно-гірському верху стремить ген-ген аж понад Бескид – над розлогими карпатськими побоевищами геройських борців Української Повстанської Армії. А замість Ясної Пані в золотій шаті смуткує над ними Скорбна Мати при Розп'ятому Своєму Сині в душі українського народу. І кривавим вересом сходить на спалених ясногірських схилах золота легенда про безсмертних її палядинів на карпатських цвинтарищах українського резистансу проти найбільшого ворога християнства – про український Ронсевал, із якого будуть черпати цілющу силу грядучі покоління майбутніх прочан до обновленої слави Цариці Карпат на Ясній Горі...

ПРИ БІЧНИХ ВАСИЛІЯНСЬКИХ ШЛЯХАХ

За нами довгий прочанський шлях по важніших василіянських монастирях Галицької Землі – і ще раз оглядаємося на їхні високі бані й стрункі дзвіниці. Почали ми нашу прощу від протоігуменського святооноуфріївського монастиря під княжою горою у Львові й перенеслися духом на Чернечу Гору в Добромилі до першої матерньої обителі галицьких Василіян від половини 18-го до кінця 19-го століть та відвідали зчерги крехівський монастир, що перейняв цю почесну роллю й світло її сповняв до вибуху другої світової війни. Відтак повернулися ми до найстаршого між галицькими монастирями, до "княжого" Лаврова та оглянули василіянські осідки в Перемишлі й Кристинополі, що виростили на старинному підложжі буйного чернечого життя над срібнолентим Сяном і тихим Бугом. Виведені за чергою силуетки наших монастирів у Бучачі, Жовкві, Дрогобичі й Гошеві це найзамітніші зразки новочасної василіянської діяльності на полі шкільної, видавничої, парохіяльної й відпустової праці. І вже з отих окремих картин, що в головних обрисах виринають перед нами з прогомонілих часів, створюється широка панорама василіянського життя й чину, що промінює своєрідною могутністю на тлі нашого загального церковного й національного буття.

Проте, щоб вона була тематично викінчена й історично вірна, приходить ще доповнити її дрібними образками поменших василіянських монастирців Галицької Землі, що вправді не дорівнювали отим осередкам чернечої діяльності, але й не позбавлені були належного впливу на довкілля. Може якраз із цих дрібних рядків промовить до не одного з нас свій власний найрідніший світик, що творився й зростав у затишній атмосфері саме такого маломонастирського побуту та й з ним нерозлучно відживає в сердечних мріях про рідну сторону на перехрестях світових мандрів...

***

БЛАГОВІЩЕНСЬКИЙ МОНАСТИР У ПІДГІРЦЯХ

Найстаршою традицією осяаний між ними підгорецький монастир у Золочівщині, бо здавна звався він радше пліснеським від старовинного Пліснеська, що згадується вже в київському літописі під 1188 р. На високій горбовині північного пасма Вороняків, яке творить тут природну границю між Галичиною й Волинню, збереглося досі княже городище між двома дебрами, що його оспівує теж "Слово о полку Ігореві". В ньому сниться київському князеві Святославові мутний сон, як "усю ніч звечора бісові ворони крякали коло Пліснеська на оболоні, були в дебрі Кисані й неслися до синього моря"... Тут за вікодавним переданням, записаним на вступних сторінках цінного монастирського літопису з 1699 р., мала княжна Олена, донька Всеволода Белзького, побудувати святоспаську церкву в 1180 р., "коли то на головах руського народу сяли княжі мітри". Після знищення Пліснеська під час татарської навали 1240 року з усього княжого городу тільки ця церква мала залишитись у лісовій пущі, куди в ряди-годи запускалися мандрівні ченці-самотники, доки зовсім не розпалась у 1706 році...

Тоді вже процвітало тут осіле чернече життя мало що не пів сотні літ, відколи в 1659 р. прийшли сюди на постійне черці із Скиту Манявського та поставили другу благовіщенську церковцю за допомогою підгорецького дідича Станислава Конєцпольського (1663 р.). Хоч вони обвели свій новий осідок оборонною стіною, проте його незабаром знищено під час турецько-польської війни в 1675 році. Так прийшло до будови нового монастиря з третьою церквою Главосіків св. Івана Хрестителя, вже на теперішньому місці на західній частині горбовини трохи нижче колишнього городища. До нової фундації багато причинився король Іван Собіський, передаючи підгорецьким ченцям грамотою 1688 р. управу сусідньої парохіяльної церкви в Голубиці та підчиняючи їх львівському владиці Йосифові Шумлянському, що привів їх згодом до єдності з Апостольським Престолом. У 1694 р. монастирська церква збагатилася чудотворною іконою Матері Божої з Голубиці, а в 1699 р. в новій обителі жило вже 24 монахів. Коли ж нарешті 1726 року заслужений до цього ж великого росту, ігумен Партеній Ломиковський, побудував теперішню монастирську церкву,

стала підгорецька обитель відігравати поважну роллю в василіянській історії 18-го сторіччя.

В новій церкві було аж дев'ять престолів і цікавий бароковий іконостас, бібліотека мала багато цінних рукописів (м. ін. збірник писань Івана Вишенського та аж сім писаних ірмолів), що перейшли згодом до львівської святооунуфріївської книгозбірні, а до монастиря були прилучені оба золочівські монастирці (гл. нижче). У 1770-их рр. тут були приміщені філософічні чернечі студії та вимурований теперішній одноповерховий монастирський будинок за ігумена Анатолія Водзинського 1780 р. Однак уже 1785 р. над новим монастирем нависло мариво йосифінської касати, яку вдалося відсунути завдяки парохіяльній праці підгорецьких ченців у голубицькій церкві...

На початку 19-го ст. зі зростом історично-дослідницьких зацікавлень, переводив тут василіянський історик о. Варлаам Компаневич († 1858) перші археологічні розкопи на терені княжого Пліснеська, що й досі не перериваються. Ось чому княжа традиція місця та мальовниче положення стягали до підгорецької обителі рік-річно на літні відпусти громади побожних прочан і відвідувачів. Аж у трагічних днях гарячого літа 1944 р. вона знайшлася на головній лінії пекольних боїв Української Дивізії з переважаючими большевицькими силами і переходила кілька разів із рук до рук. Сповнився знову – і котрий уже раз? – зловіщий княжий сон із "Слова о полку Ігореві": чорне гайвороння знову кряче на руїнах княжого Пліснеська...

***

ВОЗНЕСЕНСЬКИЙ МОНАСТИР У ЗОЛОЧЕВІ

З підгорецьким монастирем тісно пов'язане минуле золочівської обителі від самих початків, що припадають на 17-те століття. Первісний монастир був заснований у східній частині міста предками Івана Собіського, що був теж його щедрим добродієм (1665 р.), та від свого положення в ліску носив здебільша назву "на Бучині", або часом звався межигірським. Услід за тим у 1704 р. постав у Золочеві другий вознесенський монастирець на львівському передмісті в ліску "на Грабині", подарованому родиною Яворських. Оба вони були в залежності від підгорецької обителі, доки в 1750-их роках не злучено їх в один монастир. Душпастирська праця (сотрудництво) в міській парохії врятувала його згодом від йосифінської касати, що знищила розцвіт василіянського життя на всьому просторі на схід від Золочева у зліквідованих монастирях у Струсові, Тереховлі та Збаражі.

Вже тоді був плян оснувати при монастирі гімназію на основі запису Миколи Потоцького і він віджив знову в половині 19-го ст. Але до цього ніколи не прийшло через щораз більший брак відповідних сил у підупалому Чині. За те вдалося згодом збудувати тут на місці дерев'яної гарну муровану церкву, що здалека виднілася на мальовничому горбку край міста. Хоч як дуже вона потерпіла від прямого обстрілу на початку німецько-совєтської війни в 1941 р., то, не зважаючи на воєнні обмеження, була основно відновлена й перекрита бляшаною кришею при майже надлюдських зусиллях останнього золочівського ігумена Онисима Шуплата. Та – від страшних днів брідської офензиви вона знову в руїнах і, як на початках, ділить і тепер долю своєї старшої посестри – підгорецької обителі...

***

СВЯТОЙВАНСЬКИЙ МОНАСТИР У КРАСНОПУЩІ

У прямій лінії на південь від Золочева стрічаємо за Поморянами в гарному положенні між лісами краснопущанський монастир, що походить теж, як оба попередні, з 17-го віку. Сполуляризована шкільними читанками легенда розмальовує його первопочини барвистим оповіданням, як то одного разу Іван Собіський заблудив на ловах у розгадівських лісах та добився нарешті до самотньої хатини старця Гедеона. Цей не тільки дав йому гостинний притулок, але й на основі свого давнього сну прорік йому королівську корону та перемогу над турками. Вслід за тим вдячний Собіський уфундував краснопущанський монастир і зробив Гедеона його першим ігуменом...

А втім цей монастир був властиво започаткований ченцями Варлаамом і Теодосієм 1664 р. за благословенням львівського владики Атанасія Желиборського та щойно наступного 1665 р. дістав на їх просьбу значне надання від Івана Собіського. Свідками його виїмкової ласки для новопосталої обителі були цінні портрети короля та його жінки Марисеньки і прегарний бароковий іконостас, який мав змалювати надворний маляр Василь (Семигинівський). А легендарний ясновидець Гедеон, то щойно пізніший ігумен Гедеон Буйницький, який під час свого довгого настоятельства в краснопущанському монастирі (1735-50 рр.) багато прислужився до його розвою († 1756). Через те в 1740-их рр. ця обитель не підпала концентрації малих монастирців і навіть мала собі підчинені чернечі осідки в Лісниках (к. Бережан) і в старинному Підгородді (біля Рогатина). Так само вспів краснопущанський монастир щасливо обминути йосифінську касату, якій у його сусідстві улягли такі поважні василіанські осередки, як славна архимандрія в Уневі та віцинська обитель. Сталося це завдяки душпастирській праці краснопущанських отців у місцевій парохії та дочерній церкві в Пліхові. Щобільше, якраз у тому часі заслужений ігумен Йосиф Котинський перебудував та помалював церкву і поставив сьогоdnішній мурований монастир, у якому згодом у 1809-14 рр. були навіть приміщені чернечі богословські студії (т. зв. Студієм Рутенум). Один із його тодішніх вихованців, о. Йосафат Качановський, під час свого настоятельства в краснопущанському монастирі виправив гарно монастирський будинок, наново помалював церкву і поставив млин та інші господарські забудовання.

На жаль, через нещасливий випадок дерев'яна церква погоріла в млі ока літньою порою 1899 р., а з іконостасу врятувалися тільки царські врата і головні колонки (з виїмком одної). Коли ж у 1906 році збудовано нову муровану церкву, перевезено до неї гарний іконостас кисти здібного іконописця о. Теодосія Сочинського, який він намалював у 1708-10 рр. для виспанського монастирця в Рогатинщині, де тоді ігуменував. Після знесення монастирця 1744 р. цей іконостас перенесено до монастиря в Добрянах (Деревачі) коло Львова, що також 1776 р. підпав йосифінській касаті та був прилучений до святоюрської, а згодом святоонufrіївської обителі у Львові. У своєму ідилічному споminі про краснопущанський монастир О. Назарук на першому місці згадує "дорогі останки давньої краси" первісного іконостасу. "Кожна половинка царських врат з одного одностайного дерева – липи, що виразно видно з другої непозолоченої сторони. Різьба глибока, представляє винну літорість із гронами винограду і якийсь інший овоч, не то соняшник, не то лотос. У кожній половині царських воріт по три медальйони прегарної роботи: Ісус Христос, Мати Божа і чотири євангелісти. Увесь іконостас перетиканий золоченими колюмнами, робить величаве враження і міг би сміло стояти в найкращій катедрі"...

Немов нова пожежа, знищила поворотна хвиля большевицької навали й ті дорогі останки колишньої краси... Замовкли загалом у краснопущанській церкві такі своєрідно гарні співи сільської молоді, що з покоління в покоління вчилася наполегливо виконувати всі церковні богослужби. Перевелися такі багатотисячні святойованські відпусти, що тривали аж п'ять днів від храмового празника Різдва св. Івана Хрестителя до св. Петра й Павла та збирали в ясно-білій монастирській церкві численні прощі навіть із подальших сторін Поділля. Нова, тим разом моральна пуца покриває цвітуче релігійно-культурне діло святойованського монастиря, далеко більш блудна й непрохідна, ніж була тамта перед трьома сотками літ із краснопущанської легенди...

***

СВЯТОУСПЕНСЬКИЙ МОНАСТИР У ПОГОНІ

Як усі три вище згадані монастирі, датується й теперішній монастирець у Погоні біля Тисьмениці тим самим 17-им століттям, що було таке щедre на нові чернечі осідки по всьому Покутті (Скит Манявський, Угорники к. Отинії і ін.). Уфундував його в 1634 р, краківський каштелян і власник Тисьмениці Микола Потоцький на місці, де за давнім переданням іще за короля Данила мало започаткуватися чернече життя. Таким чином це був би один із найстарших монаших осідків поза княжим Галичем на просторі Покуття, де постійно в середньовічних документах стрічаються монастирські назви, як Монастирсько коло Косова (1424 року), Монастирчани біля Солотвини (1441) і Монастир Купилів (1443 і 1445 рр.) десь в околиці Нижнева. Від тих часів знані нам щораз

численніші чернечі осідки в усіх закутках Покуття, так що за наступні три століття начисляють аж 32 монастирі на цій території. Косів, Коломия, Снятин Городенка та інші важніші покутські осередки мали свої монастирі, але всі вони, з одним виїмком: погонської обителі, одні скоро скінчили своє існування, другі не пережили відомої концентрації малих монастирців у половині 18-го ст., інші ж не перетривали наступної йосифінської касати...

Від свого оснування втішався святооунфріївський монастир постійною опікою Потоцьких, що мали на Покутті свої лятифундії, і багатих вірменських купців у Тисьмениці. Син фундатора Миколи Яків Потоцький збагатив його новими наділами в 1659 р., а згодом волинська каштелянова Іванна з Потоцьких Велигорська збудувала святоуспенську церкву (1736 р.) в подяку за ласки, отримані при тамошньому Чудотворному Образі Пресвятої Богоматері. Вслід за тим у погонському монастирі були в 1739-41 рр. зорганізовані богословські курси для світських священиків під проводом василіянських професорів, подібно як було це й по інших наших монастирях у добрах Потоцьких, у Бучачі, Загвізді коло Станиславова й ін. Що більше, через згадану концентрацію малих монастирців прилучено тоді до Погоні чернечі станиці в Угорниках, Городенці, Загвізді, Соکیلці та Луці над Дністром. Усіх їх пережила погонська обитель під час наступної йосифінської касати завдяки душпастирській праці в місцевій парохії, але мусіла віддати до австрійського скарбу срібну шату й корону та інші дорогоцінні прикраси з Чудотворної Ікони. Проте Ікона не переставала втішатися загальним почитанням усього Покуття поруч далешівської Мадонни, що первісно була теж у колишній монастирській церкві в Дубках біля Чернелиці в північній Городенщині.

А коли зуб століть наглядно позначився на монастирських будовах, перед першою світовою війною започатковано будову нової церкви й монастиря, на жаль, перервану на фундаментах московською навалою. Аж перед другою війною погонський монастирець був гарно перебудований, але нова східня навала цим разом уже цілком поставила кінець його 300-літньому існуванню. Так упав останній віковий стовп колишньої розбудови чернечого життя на галицькому Покутті...

***

СВЯТОЙВАНСЬКИЙ МОНАСТИР В УЛАШКІВЦЯХ

Як погонський монастир на Покутті, так улашковецький на східньогалицькому Поділлі являється єдиним залишком із густої сітки колишніх чернечих осель, що вкривали всю ту країну по обох боках Збруча. З уваги на вікову татарську небезпеку були це здебільша скальні монастирці та печерні келії у глибоковрізаних у подільську плиту узбіччях дністрових приток, головню при їх мальовничих устях: у Берем'янах над Стрипою, в Устечку над Джурином і в Городку над Серетом. Подібне мало бути теж первісне поселення улашковецьких ченців у скелистих згибах високо піднесеного правого рамени Серету, за давнім переданням, іще десь із 14-го століття. Пізнішим слідом такого використання досить просторих печер є долішня печерна каплиця св. Івана Предтечі з 17-го ст. і дещо вище над нею церковця Різдва Пресв. Богородиці з-перед 1678 р., що служили для церковного вжитку аж до першої світової війни. Коли ж після уступлення турків із східнього Поділля Улашківці стали розростатися в великий ярмарковий осередок, постала 1720 р. ще третя спаська церква при джерелі над печерами.

Проте властивий розвій улашковецького монастиря датується від моменту, коли ігумен Йосиф Брилинський переставив церкву на сьогоднішнє місце на самому верху високого узбережжя та поруч із нею побудував у 1738 р. просторий монастир. Та зараз таки 1740 р. улашковецький монастир зазнав великої руйни під час замішань у тодішній Польщі, коли то московський генерал Миних ограбив церкву з її дорогоцінностей, забрав усі грамоти й бібліотеку та вивіз у кайданах о. Брилинського до Києва, де він помер від знущань за вірність для католицької Церкви. Нове життя настало в улашковецькому монастирі, коли Лаврентій Лянцкоронський наділив його в 1749 р. просторим обширом орного поля та ліском "на Чагарах", а ще більше в 1765 р., коли побожна родина Добринських-Раціборських подарувала йому Чудотворний Образ Богоматері. Від тепер улашковецький монастир став попри Зарваницю найбільшим відпустовим осередком усього Поділля і головню в день святойванського празника громадив великі тисячі довколишнього люду. А душпастирська праця монастиря в т. зв. улашковецькій юридиці (по цей бік ріки) і в сусідніх Милівцях урятувала його від йосифінської касати, що не пощадила сусідньої чортківської обителі, до

якої він був довший час приписаний, та інших василіянських станиць східного Поділля. Завдяки щедрим жертвам прочан у 1797 р. переведено основну перебудову обох скальних церков, а згодом у 1866 р. постала теперішня мурована церква за ігумена Ігнатія Нагурського. В 1898 р. її основно поправив і підвищив церковну баню ігумен Маркіян Шкірпан, пізніший місіонар і перший василіянський протоігумен у Бразилії († 1941), так що вона стала видна далеко довкруги на всю околицю та гарно підкреслювала щораз замітніший вплив тихої обителі на довкілля.

Та в сумне 200-річчя страшного погрому Миниха улашковецька обитель знову зазнала безпощадної руйни від східного наїзника. Тільки вікове джерело далі журчить по освячених чернечим подвигом скелях на незабутню пам'ятку, що тут століттями було могутнє джерело великої духової сили для всього східно-галицького Поділля.

НОВІТНІ ВАСИЛІЯНСЬКІ СТАНИЦІ В ГАЛИЧИНІ

Після цих старинних монастирів слід іще кількома словами згадати новітні василіянські станиці, що постали вже після добромільської реформи Чину. До них перш усього належить чепурний монастирець у Буковій біля Самбора, що від 18-го ст. був тільки монастирським фільварком для добромільської обителі. Тут два-три ченці пильнували господарки, лісів і ставів для утримання василіянського новіціату. Коли ж добромільський монастир у 1902 р. залишено через завелику вогкість мурів, став буківський осідок окремим монастирцем та зачав щораз більше впливати на релігійне життя околиці. Аж вкінці в 1931 р. він діждався гарної монастирської будівлі для збільшеного числа чернечої братії та просторої церкви для прилюдних відправ і церковних організацій.

Подібна доля новітнього василіянського монастирця в Михайлівці (біля Борщева) над самим Збручем, оснований в 1896 р. бездітним подружжям Іваном і Кароліною Дашкевичами, що мозільною працею доробилися значної земської посілости в Михайлівці, Заваллі та Кудринцях. Вислухавши одної з перших місій, які давали тут золотоусті василіянські проповідники Єремія Ломницький і Сотер Ортинський, Дашкевичі побачили благодатний вплив обновленого Чину в нашому народі й пожертвували весь свій життєвий дорібок на службу Богові й Церкві. І так постала подвійна василіянська станиця в Михайлівці та Заваллі в найдалше висуненому на схід місці надзбручанського кордону на вічну славу побожним жертводавцям та на приклад майбутнім поколінням...

А вже з початком цього століття була спроба заснувати за благословенням Митр. Андрія Шептицького василіянський осідок у Тернополі, де по колишній обителі з 16/17-го століття осталася т. зв. монастирська церква Успення Пресв. Богородиці на микулинецькому передмісті. Але після трьох років побуту (1904-6) Василіяни були змушені через невідраді обставини залишити Тернопіль світському духовенству, дарма, що за цей час завоювали собі прихильність міста й околиці зразковою працею в т. зв. Заставній церкві. Подібно не прийшло до передачі василіянському Чиніві найбільшого відпустового подільського центру в Зарваниці, хоч дуже собі цього бажав самий Митр. Андрій. Коли ж не згадувати перемиського монастирця, про який була вже мова, то щойно перед другою світовою війною прийшло до основин ще одного багатонадійного монастиря в Станиславові "на Майзлях" при новозбудованій церкві Христа-Царя восени 1935 р. і другого в Чорткові в 1939 р. завдяки батьківській прихильності до Чину покійного станиславівського єпископа й мученика за віру Преосв. Григорія Хомишина (1- 1946).

Вкінці, для заокруглення цього коротенького огляду василіянського посідання з-перед війни треба ще згадати варшавський монастирець при вул. Мйодовій, уфундований іще 1784 р. та скасований царським урядом 1875 р. при остаточній ліквідації нашої Церкви на Холмщині. Його передача галицьким Василіянам із рук кард. Й. Каковського в 1930 р. та дві короткотривалі василіянські станиці на Холмщині в Городлі над Бугом і Грабівці біля Грубешова в 1931-8 рр. це за весь час версальської Польщі єдиний успіх наполегливих змагань Чину вернутися в посідання бодай деяких своїх монастирів за сокальським кордоном на північно-українських і білоруських землях та таким чином відновити василіянське життя й унійний чин св. Йосафата й митр. Йосифа Рутського в самій колисці своєї давньої слави...

Замість того, оце знову судилося Василієвим синам приймати криваву участь у віковій

мартирології свого Чину й освятити своїм терпінням та смертю за віру й нарід кожную стійку своєї праці з-перед війни. Тому всі вони, без огляду на своє більше чи менше історичне значення, в рівній мірі стають нам сьогодні дорогі й святі, як дорога для християнського серця кожна п'ядь землі римських катакомб, зрошена кров'ю Христових мучеників...

ПО ТОЙ БІК КАРПАТ

З ЧЕРНЕЧОГО МИНУЛОГО СРІБНОЇ ЗЕМЛІ

Відбувши духовну прощу по василіянських монастирях Галицької Землі, переходимо на другий бік Карпат і стрічаємо на своїй дорозі такі самі вікові святині чернечого подвигу й народньої побожності. Коли через високе Яблоницьке провалля проберемося крізь мальовничу закарпатську Гуцульщину до Хусту, то маємо вблизи перший стрічний монастир у недалекій Бороняві. Знову ж шлях Українських Січових Стрільців із Стрия через Лавочне заведе нас до найбільшої закарпатської церковно-народньої святині – Чернечої Гори побіч старинного замчища князів Коріятовичів біля Мукачева. А там, через Ужок княжий Лаврів передає братній чернечий привіт чепурному монастирцеві в Малому Березному і найновішій закарпатській обителі в Ужгороді. Вкінці Лупківський провал лучить наш Добромиль із давнім василіанським осідком у Красноброді на території пряхівської дієцезії. Так то при всіх головних шляхах із Галицької до Карпатської України стрічають нас стрункі вежі тихих монастирів, що їх минуле та сучасне так само тісно пов'язане з загальним життям народу і з його незavidною історичною долею, як ми це бачили в галицьких монастирях...

***

"Русь єсть кость з кости нашей і тіло з тіла нашого" – так писали в далекому 1663-му році закарпатські ченці, зібрані на своєму соборі в Гуменнім на окраїнах української етнографічної території за Карпатами. Тими словами окреслили вони історичну роль нашого чернецтва на південному схилі Карпат: воно було там не тільки найтісніше злучене з життям потойбічної вітки українського народу, але й постійно тяготіло до свого вікового пня за горами від заранку нашого поселення в Срібній Землі.

Первopочини чернечого життя в цих сторонах деякі історики відносять іще до 9-го століття й апостольської діяльності св. Кирила та Методія в моравській державі. І після її упадку під заливом мадярських орд не залишалося воно без впливу християнської Болгарії й т. зв. грецьких монастирів новонаверненої Угорщини. Але головним резервуаром для нього слід таки вважати квітуче чернецтво Києва й Галича впродовж усієї княжої доби нашої історії. Таким чином можна припускати, що й згаданий у галицько-волинському літописі монастир у Синевідську і другий, ближче неозначений у Полонині був подорожною станицею у провальних долинах, які лучили обі сторони наших Карпат від передісторичних часів. І навіть ці зовсім випадкові згадки про них дозволяють вносити, що існувало більше таких карпатських "Сан-Бернардів", головню в часах половецьких і татарських лихоліть, коли сюди вела найбезпечніша дорога на Атос і до святих місць християнського Сходу. А коли Срібна Земля ввійшла в тіснішу злуку з галицько-волинською державою в 2-ій половині 13-го віку за Льва Даниловича та його сина Юрія, то й не диво, що підгірські монастирі Спаса й Лаврова знайшлися немов посередині їхніх володінь, посунених далеко поза Карпати й сталися княжими киновіями та "усипальницями". Збереглися теж у Карпатській Україні, на жаль, дуже скупі пам'ятки церковного письменства, що на думку дослідників були перенесені сюди з північного боку Карпат чи у княжі часи чи при пізніших переходах на Срібну Землю з Галичини (нпр. Мукачівські та Мстичівські уривки 12-14 вв.), або були переписані з принесених оригіналів по тутешніх монастирях (Ужгородський Півустав 14-го ст. й ін.). Чернечих осель не бракувало тут навіть у пізнішому середньовіччю, подібно як це ми бачили в Галичині після упадку нашої державности, хоч і населення Срібної Землі було далеко рідше, головню в гористій частині країни, і нарід був позбавлений своєї провідної верхівки та й церковне життя без власного владичого центру залежало від галицьких і навіть від молдавських єпископів. Бо принаймні, коли мова про два найбільш відомі монастирі з тих саме часів у мармароському Грушеві та на Чернечій

Горі біля Мукачева, то загал істориків припускає, що вони постали ще далеко перед часом, із якого маємо про них перші джерельні дані. Зокрема можна таке казати про старинний монастир св. Михайла у Грушеві біля Бичкова, що його вважали за давній, коли в 1391 р. царгородський патріарх Антін надавав йому привілей самоуправи (ставропігії) на прохання воєводи Баліци і Драгія, які були враз із своїми нащадками щедрими ктиторами цієї замітної обителі. На тій підставі вона не тільки була винята з-під залежності яких-небудь інших єпархій, але теж підвищена до ступня екзархату царгородського патріарха із правом виконувати духовну владу на мармароській території. Таким чином грушівська архимандрія мала під своєю церковною управою не тільки місцеве українське населення, але й втримувала священичу школу і згодом мала навіть завести друкарню церковно-слав'янських та румунських книжок. У цій визначній ролі встоялася вона повних сто п'ятдесят літ, поки в 1556 р. не була підпорядкована мукачівській єпархії та її владикам із осідком на Чернечій Горі. Вслід за тим у 16/17-му ст. стали грушівському монастиреві щораз більше дошкулювати всевладні протестантські князі Семигороду, до якого Мармарощина тоді належала, і часті турецько-татарські напади, аж вкінці привели його до остаточної руїни в 1670-их роках. Із неї він уже не вспів ніколи піднятися, хоч іще довго його останки та розграблене майно зазначуються в описах мармароських монастирців 18-го сторіччя...

Так отже єдиним носієм старинної чернечої традиції Срібної Землі до наших часів являється святомиколаївський монастир на мукачівській Чернечій Горі та справедливо вважається за найцінніший клейнод усієї карпато-української історії, що так і відбиває від суворості її простоти... Не треба аж відкликуватися до золотої легенди про "княже" походження цієї обителі на підставі ніби фундаційної грамоти кн. Теодора Коріятовича з 1360 р., що надавала їй століттями виїмкового німбу. Вистарчить сказати, що з нею злучене постання (1491 р.) і вікова доля мукач. єпархії, яка до найновіших часів була найважливішою основою й історичним забором національного життя закарпатської вітки українського народу, головню від часу тамошньої церковної унії з Римом у половині 17-го ст. Отак від 1491 до 1751 р. була Чернеча Гора катедральним монастирем та резиденцією мукачівських владик і відігравала передову роллю між усіма чернечими осідками на широкому просторі від південної Мармарощини до західних границь нашого поселення за Карпатами, що ще на початку минулого століття входили в склад згаданої дієцезії аж до створення окремої прясівської єпархії в 1816 р. Зокрема в злучі з унійними змаганнями 1640-их рр. святомиколаївський монастир був зав'язком реформи чернечого життя Срібної Землі за уставами митр. Йосифа Рутського та св. Йосафата, що їх сюди принесли з обновлених українсько-білоруських монастирів василіянські апостоли церковної єдності за Карпатами, Методій Терлецький, холмський єпископ, Гаврило Косовицький, Сильвестер Залуцький та ін. На жаль, церковна боротьба, розогнена між з'єдиненими єпископами й православними владиками, що мали опору в протестантських князів Ракоціїв, та важке політичне положення країни, яка стала на всю 2-у половину 17-го ст. ареною завзятих змагань Австрії, Семигороду й мадярських "куруців" (повстанців), не дозволили здійснити ідею об'єднання мукачівської дієцезії з київською з'єдиненою митрополією і закарпатських монастирів із відновленим василіянським Чиним, хоч як біля цього заходився великий холмський єп. Яків Суша та інші унійні діячі того часу...

Щойно з упадком Ракоціїв 1708 р. не стало головної опори закарпатського православ'я, що зосереджувалося біля осідку нез'єдинених мармароських владик у мстичівському монастирі, а дотого й семигородські румунські дієцезії також приступили до церковної унії з Римом в 1696/1700-их рр. Таким чином після загального успокоєння країни, що вся знайшлася під австрійською короною, зачалася поступенне об'єднання закарпатських монастирів під проводом Чернечої Гори за прикладом галицького чернецтва перемиської та львівської дієцезії, з'єдиненої на переломі 17/18-го ст. з Апостольською Столицею. Остаточно в 1733 р. на соборі ігуменів мукачівського, малоберезнянського, мстичівського, красnobродського й заріцького монастирів був установлений уряд протоігумена, що з малими виїмками мав від тоді свій постійний осідок на Чернечій Горі повних двісті років до 1932 р. І так у новосформованій святомиколаївській провінції василіянського Чину знайшлися побіч карпатоукраїнських теж румунські монастирі на мішаній території південної Мармарощини (Біксад і Мойсей), а поруч давніших постають нові обителі, зокрема в славному відпустовому осередку Маріяповчі, так що в половині 18-го ст. вона начисляла звиш 20 чернечих осідків.

Не зважаючи на те, що більшим монастирям було полишене право приймати новиків, то взагалішому всюди процвітала та сама сувора карність (з повною заборонаю м'ясних страв), постійно

зростало число вчених ченців, що студіювали в римських та єзуїтських колегіях Ужгороду, Кошиць і Тирнави, поживалися місійна діяльність, головню в Мармарошині, де ще тоді покутували залишки православ'я, налашдувалися зв'язки зі з'єдиненими дієцезіями й василіянськими монастирями в румунському Семигороді й Хорватії та затіснювалися традиційні взаємини з василіянським чернецтвом на матерніх українських землях в часі золоті доби його розвою. А найкращим вицвітом цього світлого періоду в історії карпатоукраїнського чернецтва являється трійця великих василіян: Гедеона Пазина, Арсена Коцака та Йоаникія Базиловича. Перший із них – великий богоугодник і строгий постник, ревню дбав за чернечу карність по монастирях упродовж свого 10-річного протоігуменства († 1754). Другий (1737-1800) родом із маковицького Буковця, з найдалше на захід висуненого кінця нашої етнографічної території, доктор і професор богослов'я, полишив першу на закарпатському ґрунті церковнослов'янську граматику, уложену на підставі знаної граматики М. Смотрицького, з помітними впливами місцевих діалектів, "щоб і нас мізерних руснаків не судили всі немов простаків". Вкінці великий протоігумен та перший історик Срібної Землі Й. Базилович (1742-1821) не тільки підтримував братні зв'язки з галицькими Василіянами, але і в своєму просто неоціненому й об'ємистому історичному нарисі Чернечої Гори тісно пов'язує минуле мукачівської дієцезії й Закарпаття з матернім Києвом та Руссю-Україною...

Все таки протиманастирська політика Йосифа II та рішучий спротив малярських чинників перекреслили в зародку заходи, що зродилися в передових наших церковних колах після австрійської окупації Галичини 1772 р., об'єднати одну й другу вітку Василієвого Чину по обох склонах Карпат у р'ямках проектованої спільної митрополії для всіх наших дієцезій у межах габсбурзької монархії. Вслід за тим у 1788 р. прийшла урядова касата всіх менших монастирців і поступенно в зацілілих обителях до такого самого ослаблення чернечого життя, яке ми бачили в галицькій провінції з-перед добромильської реформи. А проте і в 19-му сторіччі може святомиколаївська провінція похвалитися світлим ім'ям плодового історика, помітного етнографа й народнього письменника о. Анатолія Кралицького (1835-94), якому не було рівня в тодішньому василіянському Чині в Галичині. І тому, коли Лев XIII у своїй папській уставі з 1882 р. про обнову галицьких Василіян висловив волю, щоб вона обняла теж позагалицькі монастирі, то мав передусім на приміті Василіян святомиколаївської провінції. "Бо ж вони – каже провидінний Папа – достойні такої самої нашої любови й доброзичливости не тільки за прислуги для католицької Церкви, які вже зробили, але й за ті, яких слід від них сподіватися. При цьому не сумніваємося, що вони доложать усіх зусиль і будуть спільно старатися зберегти честь Василіянського Чину й досягнути так побажане об'єднання всіх монастирів".

Ось чому вже з вибором першого галицького протоігумена о. Плятоніда Філяса (1905) започаткувалися намагання розтягнути добромильську реформу теж на закарпатські монастирі та знайшли беззастережну прихильність у шляхетному серці тамошнього протоігумена о. Якіма Хоми (1906-31). Але через різні перешкоди в малярських і змаляризованих колах ця переважна справа з року на рік відтягалася і щойно в 1914 р. мав остаточно започаткуватися новіціят у краснобрідському монастирі на території пряшівської дієцезії, з якої походили намічені до його проводу оо. Венедикт Яніцький та Йосиф Канюшак (із галицької провінції). І цим разом вибух світової війни й повоенні політичні переміни як у Галичині, так і на Карпатській Україні відсунули цю святу справу аж до осені 1920 р., коли то з доручення Апостольської Столиці була призначена на новіціят Чернеча Гора, колиска василіянського Чину на Срібній Землі. Отак під проводом новопризначеного ігумена о. Єроніма Малицького, одного з найперших черців добромильської реформи (І 1925), о. Гліба Кинаха, учителя новиків (тепер у Римі) та о. Полікарпа Вулика, згодом першого протоігумена об'єднаної святомиколаївської провінції, мукачівський монастир прийняв із початком 1921 р. в свої освячені віками пороги першого призовника відродженого закарпатського монашества – теперішнього гайдудорозького єпископа Преосв. Миколу Дудаша, а згодом у 1922 р. пізнішого пряшівського владику й мученика за св. віру Преосв. Павла Гойдича...

Вже восени 1923 р. ця обнова обняла найбільший після Чернечої Гори закарпатський монастир в Ужгороді, а вслід за тим у 1925 р. знаний відпустовий центр у Маріяповчі на Малярщині та новіціятський осередок для румунської вітки василіянського Чину в Біксаді та поступенно перебрала менші монастирці в М. Березні та Імстичеві, так що вже в літі 1932 р. була відновлена свято-миколаївська провінція з протоігуменським осідком в ужгородській обителі. При тому численні місії під проводом відомого о. Степана Решетила († 1951 в Чикаго) й інших неструджених проповідників об'єднаного Чину переорали сотні сіл та містечок по закарпатських горах-долах і спинили всюди залив повоенної православної пропаганди. Росло з року на рік число тисячів

паломників на славних святоуспенських відпустах на Чернечій Горі, започаткованих у 1926 р. при іконі Матері Божої, подарованій Папою Пієм XI для святомиколаївської обителі, множилися в поодиноких монастирях новітні церковні організації Апостольства Молитви, Марійських Дружин тощо, словом, на всіх ділянках ішли тут Василієві сини від успіху до успіху та дотримували кроку своїм старшим братам Із галицького боку Карпат. Таким чином після галицької провінції була це друга найсильніша вітка василіянського Чину напередодні другої світової війни, що налічувала сотку монахів в обителях Карпатської України та майже стільки саме в прилучених монастирях Мадящини, Румунії та Югославії.

Першою заморозкою спала на цей надійний розквіт мадярська окупація Карпатської України в трагічних зимових місяцях 1938/9 р., а решти доконала червона навала 1944 р., що принесла насильну ліквідацію нашої католицької Церкви й Чину по той бік Карпат у наступних 1945-6 рр. Такому самому знищенню улягли теж згодом новостворені в 1947 р. василіянські провінції в Румунії, Словаччині та Мадящині. Отак на місце спільних успіхів і найкращих сподівань прийшла тут усюди друга соборність з Василієвою братією в Галичині – спільних кайдан, сліз і заслань за Христову віру й Церкву. А вже найтяжчими путами сковані святительські руки Преосв. Павла Гойдича – найсвітлішої постаті оновленого василіянського монашества по тому боці Карпат, що на взір св. Апостола народів, своїми кайданами з новітніх неронівських казематів так само вимовно проповідує своєму стаду Христа, як голосив Його на волі святістю свого життя...

***

І в тому саме запорука, що Василієвий вогняний стовп з часом знову засяє високо-високо понад Карпатами й своїм блиском, оновленим у мученичій крові його визнавців, обійме обидва їхні схили аж до границь української землі у великий день воскресіння.

НАЙДОРОЖЧИЙ САМОЦВІТ СРІБНОЇ ЗЕМЛІ

СВЯТОМИКОЛАЇВСЬКИЙ МОНАСТИР БІЛЯ МУКАЧЕВА

Як у разку намиста найцінніша перла, так і мукачівська Чернеча Гора, займає одне з найпринадніших місць, можна сказати, в самому осередку Срібної Землі, – там де рівноберега Ляториця, полишивши за собою верховинське межигір'я, сповільненим руслом впливає повз останні його парості на розлогий надтисянський низ... І саме на двох широко розщиплених кінцевих виступах тієї історичної брами в Галичину, став один напроти одного – старинний мукачівський замок "Паланок" над самим містом та вікодавній свято-миколаївський монастир "Чернеча Гора" над підміським селом Росвиговом, і міряють себе чаром положення та легендарним минулим. З одного боку – могутня споруда середньовічної фортеці з розкинутими вежами, пощербленими мурами й сліпими стрільницями, що ще по століттях будить минулу грозу шалених наступів, пекельних вибухів, кривавих облог... Із другого – заворожена тиша маєстатичного монастирського масиву на лагідному схилі Чернечої Гори у вінку густих виноградників і рясних садів, зі струнками вежами високої церкви та прекрасної дзвіниці, що купають свої блискучі хрести в прозорих хвилях широкої ріки І молитовною грою мелодійних дзвонів сколихують час-до-часу лазурове повітря. А там, горою – ще тихіша краса підгірського краєвиду, обтуленого блакитним серпанком ледь видних верхів на далекому видноколі, і долом, тут же за Ляторицею – хвиляста рівнина окутує безмежні поля в неозору даль...

Із віддалі століть над цими обома передовими пам'ятниками Мукачева витає дух кн. Теодора Корятовича († 1415), що в 1393/4 рр. перейшов на Закарпаття з Камінця Подільського і дістав від угорського короля Жигмонта в управу всю Берегівщину ("Країну"), з осідком у мукачівському замку, та обновили святомиколаївську обитель на Чернечій Горі. Та без огляду на те, якого привабу в устах закарпатського люду не набрала Корятовичева традиція, що після галицьких володарів Льва та Юрія зв'язувала новою ланкою Срібну Землю з загірньою Україною, проте на мукачівському замку вона зовсім притемнила його пізнішою ролею, коли він перемінився на двістілітній пляцдарм мадярського незалежництва Заполіїв, Ракоціїв, Текеліїв, а то й на передову фортецю мадяризаційного наступу на

споконвічно українське Закарпаття. Відмінно від нього мукачівська Чернеча Гора виростає з Корятовичевого передання нездоланою твердиною нашого духа за Карпатами і немов самоцвіт серед темної ночі розсвітлює навіть найчорніші часи незavidного минулого Срібної Землі. Ось чому в нашому духовому богоміллі до василіянських монастирів на полудневих схилах Карпат слід нам зробити першу довшу затримку саме на Чернечій Горі, щоб у належному світлі виступила перед нами її виїмкова роля в історії тамошньої вітки українського народу.

***

Мало що не півтисячі літ історики виводили мукачівський монастир від т. зв. фундаційної грамоти Теодора Корятовича, позначеної 1360-им роком, що в ній він вибирає собі Чернечу Гору на місце вічного спочинку і записує для неї недалеко села Бобовищі та Лавку. Проте сьогодні вже загально приймається гадка, що не можна відмовляти святомиколаївській обителі походження з-перед Корятовичевих "непам'ятних" часів, а згадану грамоту слід уважати пізнішою, може навіть двічі переробленою, підрібною з помиленою датою 1360 р. – звиш 30 літ перед приходом цього князя на Закарпаття. Подібно, як свого часу т. зв. грамоти кн. Льва захороняли не один монастир у Галичині перед польськими загарбниками, мала і вона обороняти надбання Чернечої Гори перед зазіханнями хапчивих можновладців із мукачівського замку... Що більше, при кінці 18-го ст. вона стала творчим надхненням для першої історії Карпатської України, що вийшла тоді на Чернечій Горі з-під пера славного о. Й. Базиловича, який у своїй монументальній розвідці про святомиколаївський монастир дав властиво історичний нарис Срібної Землі в тісному зв'язку з минулим Руси-України.

Та якби воно на ділі не було з Корятовичевим наданням для Чернечої Гори, вже за угорського короля Володислава I († 1444), вона була піднесена до гідності архимандрії ("аббації") з широкою владою над світським духовенством цілої країни, за старанням, як дехто гадає, знаного київського митрополита кард. Ісидора. Вслід за тим регент Іван Гуніяді († 1456) указом, що його згодом потвердив теж його син Матвій Корвін, зобов'язав без розбору всіх, навіть латинників, платити десятину на Чернечу Гору. Воно й служить вимовним доказом, що святомиколаївський монастир був у лучності з католицькою Церквою в добі Фльорентійської Унії на українсько-білоруських землях 15-го сторіччя. А нарешті в 1491 р. маємо згадку, що на Чернечій Горі вже резидує архимандрит зі саном єпископа, якому тодішній король Володислав II підчинив церкви всієї країни. Від тоді ледве чи який інший чернечий осередок на українських землях був так тісно зв'язаний із віковою долею Церкви й народу, як той наш мукачівський катедральний монастир, що таким чином стає осередком релігійно-народного життя Срібної Землі продовж 16-18 сторіччя.

Положений у безпосередньому сусідстві мукачівського замку, що був увесь той час гніздом мадярських реbelieнтів ("куруців") проти австрійського й турецького володіння, монастир залежав від його щораз то нових панів і дошкульно терпів від частих кривавих змагань за замкові мури цісарських, турецьких, а то й польських військ, від страшних поморів і революцій. Зокрема перехід Мукачева до семигородських протестантських князів Бетлена Габора (1622) і Юрія I Ракоція (1633), відбився трагічно на започаткованих змаганнях мукачівських владик до з'єдинення з Апостольським Престолом.

Зачалися вони у 1626 р. від зносин єп. Івана Грегоровича з митр. Йосифом В. Рутським, але властиво стали здійснюватися за його наступника Василя Тарасовича. І ось дня 13 грудня 1640 р. на приказ розлюченого Ракоція, замковий комендант Балінг із розбещеною солдатською вривається в монастирську церкву під час архиєрейської відправи і виволікає владика в понтифікальних ризах почерез усе місто до замкової тюрми... Не було ще ніколи сумнішого видовища на схилах Чернечої Гори, як тієї трагічної днини! Вслід за тим і сам монастир перемінився в довголітню тюрму для ченців, що були прихильні св. справі церковного з'єдинення, поки в 1657 р. не став одною руїною під час погромницького нападу на Мукачів польського гетьмана Любомирського у відплату за союз Юрія II Ракоція з Богданом Хмельницьким... Однак зараз таки в 1659-61 рр. волоський господар Кость Басараб збудував нову монастирську церкву за пляном львівського архітекта Степана Піяменса в формі ротунди, що перетривала до початків минулого століття (на теперішній площі перед церковними дверима). А знову із поворотом Тарасовичевого наступника єп. Петра Партенія Ростошинського на Чернечу Гору в 1664 р. святомиколаївський монастир робиться головним заборолом св. Унії на Срібній Землі, заводить навіть священичу школу та частинно перебудовується і побільшується господарськими спорудами, не зважаючи на крайнє зубожіння продовж довголітньої загостреної боротьби між Ракоціями, "куруцями" і цісарськими військами, що зосереджувалася біля мукачівського замку й тривала з усіма трагічними перипетіями для міста і всієї країни аж до 1708 р.

В тому часі започаткувалися теж перші змагання чернечої братії унезалежитися від безпосереднього настоятельства мукачівських владик на зразок тодішніх галицьких монастирів, із якими Чернеча Гора стояла в постійних взаєминах, зокрема з княжим Лавровом і добромилською Чернечою Горою. Постепенно довело це до утворення протоігуменського уряду на Чернечій Горі для всіх закарпатських монастирів, об'єднаних 1633 р. в нову законну провінцію Василянського Чину під покровом св. о. Миколая, і закінчилося остаточно в 1751 р. переносинами владичої резиденції з монастирських мурів до самого Мукачева. Проте, як досі, мукачівські владики мали й надалі з Чернечої Гори найкращих співробітників над усестороннім розвитком своєї дієцезії та зокрема здібних професорів у новозаснованій духовній семінарії в Мукачеві (1754 р.), із Чернечої Гори вийшли теж численні унійні діячі, що поклали кінець залишкам закарпатського православ'я і поширили свою діяльність аж на територію крижевацької дієцезії в Хорватії. Вкінці тут приготувалися до свого життєвого виступу відомі піоніри новітнього румунського відродження, семигородські Василяни Інокентій Кляйн (Міку), Петро Арон, Григорій Майор і ін. То й не диво, що в 1770 р. на Чернечу Гору прибув у відвідини сам йосиф II під час військових маневрів у тих околицях та навіть із приводу Зелених Свят узяв участь в архиерейській відправі єп. Івана Брадача в оточенні численної чернечої братії.

Тоді саме була вже в повному розгарі велика будова нового монастиря, започаткована 1766 р. з фундації побожного Дмитра Раца († 1782), і в висліді дала 1772 р. сьогоднішню симетричну конструкцію трьох обширних крил у виді остроги, дуже гарно зіграну з надрічним краєвидом Чернечої Гори. А згодом, із четвертого боку на підвищеному подвір'ї внутрі нової обителі із Рацового запису стала теперішня церква й дзвіниця з 1798-1809 рр. за найсвітлішого настоятеля Чернечої Гори та її першого історика протоігумена Й. Базиловича. Йому теж удалося остаточно забезпечити за святомиколаївським монастирем поселення Бобовищ і Лавки, які досі нераз, і то на довші навіть часи, попадали в чужі руки та загострювали зокрема ласі апетити в тодішніх йосифінських бюрократів... У такому виді, не зважаючи на дві пізніші пожежі 1820 і 1862 р., Чернеча Гора осталася найвизначнішою василянською киновією Карпатської України, головно завдяки своїй величавій бібліотеці (6.000 томів) та цінній збірці численних рукописів. Щобільше, навіть при щораз нагальнішому заливові посиленої мадяризації в другій половині 19-го ст. вона могла повеличатися таким світлим настоятелем, як був о. Анатоль Кралицький, після О. Духновича та О. Павловича третій найчільніший народній письменник Срібної Землі минулого віку та "найвизначніший прозаїк її літератури до сьогодні" (за словами Ф. Тіхого), що був при тому помітним дослідником її минулого та народнього життя й утримував тісні взаємини зі Львовом і Києвом (М. Драгомановом).

Коли ж нарешті на Чернечій Горі започаткувалася 1920 р. довго вижидана обнова закарпатського чернецтва, Бона знову піднялася до свого вікового значення. На місці трьох осамітнених "старих" монахів нараз у її столітніх мурах немов завихрувало від великого числа чернечої молоді, що зачала туди вступати на монаший подвиг із усіх кінців Карпатської України, зі Словаччини, Мадярщини, Румунії, Бачки, Хорватії та Македонії слідами давніх єрархів та світочів Василювального Чину на Срібній Землі, які ставили тут перші кроки в духовному житті та прикрасили своїми портретами монастирські стіни. Зокрема слід згадати, що крім згаданих уже владик П. Гойдича і М. Дудаши звідси вийшов теж перший український єпископ у Бразилії Преосв. Йосиф Мартинець і теперішній протоархимандрит Павло Миськів. Такі помітні осяги мукачівської реформи вже на самих її початках спонукали в 1926 р. Свт. Отця Пія XI обдарувати Чернечу Гору старинною римською Іконою Богоматері. Вона прибула до святомиколаївської церкви на Чернечу Гору в правдиво тріумфальному поході в Неділю Всіх Святих (27.6.) при небувалому здвизі 30 тисяч побожного люду з усіх сторін Карпатської України під проводом самого мукачівського архиєпископа єп. Петра Гебея і численного світського та чернечого духовенства.

Вслід за тим відродилися славні колись відпустити на Чернечій Горі від Благовіщення до Покрови і започаткувалися багатолюдні святоуспенські прощі, які рік-річно стягали сюди 20-30 тисяч прочан з усіх долів-горів та навіть із далекої гуцульської Верховини. Здавалося просто, що той відпуст ставав на який тиждень релігійним переживанням для всієї країни: всіма дорогами плили тоді на Чернечу Гору процесії за процесіями, всюди розлягався з дзвіниць гул празничних дзвонів, по два-три дні йшли й ішли богомільні тисячі, а всі пішки і в строгому пості, днями й ночами облягали тісно Чернечу Гору і перемінювали її у всенародній престіл, на якому Небесна Ненька приймала поклін від усієї Срібної Землі й роздавала своєму вірному людові матерню ласку й неземну розраду в його важкій неволі. Зокрема слід згадати святоуспенський відпуст на Чернечій Горі 1928 р. Тоді було

там до 50 тисяч прочан і 10.434 причасників, а торжественну архиерейську літургію відправили з небувалою врочистістю аж чотири князі нашої Церкви: ВПреосв. Митр. Андрій Шептицький зі Львова, Преосв. Денис Нярадій із Хорватії, Никита Будка з Канади і Петро Гебей з Ужгороду. Ніколи ще так могутче не гримів на Чернечій Горі міцногрудий всенародний спів тисячів, як у це історичне свято, коли перед виїмковим маєстатом Чернечої Гори клонилася не тільки Срібна Земля, але й уся наша Церква в золотому саяві її митрополичих і владичих мітр...

То й не диво, що з року на рік процвітала ця Божа винниця щораз численнішими й доріднішими гронами монаших покликань, так що від 1935 р Чернеча Гора числом своїх (54) ченців займала у Василіанському Чині друге почесне місце зараз після крехівської матерньої обителі. Та вже сумнозв'язний розподіл Карпатської України в листопаді 1938 р. присунув мадярські граничні стежі аж під самі монастирські вікна і просто спаралізував досі таке кипуче життя на Чернечій Горі... А наступний кривавий березень приніс одним із її ченців примусове виселення поза границю, другим насильне заточення в глиб Мадярщини. Звідтіля могли вони повернутися до своєї матерньої обителі аж із большевицькою окупацією Карпатської України в осені 1944 р., дарма, що на місце дотеперішніх моральних тортур чекало їх ось тут правдиве мучеництво за св. віру й церковну єдність. У країні, замкненій звідусіль у понуру советську дійсність, вірний нарід тим більш побожно горнувся на Чернечу Гору і хоч-не-хоч указував наїзникові, де б'є властиве джерело його духової сили й твердого опору проти сталінського православ'я...

"У таких часах – оповідає очевидець – проща на Чернечу Гору була здвигом, куди приходило щораз більше вірних, щоб, може, востаннє висповідатися, потішитись і покріпитися на душі. Зокрема в 1946 р. у 300-ліття св. Унії на Срібній Землі на святоуспенський відпуст прийшло аж 50 тисяч вірних і, як іще ніколи досі, роздано аж 20 тисяч св. причасть. Але такі масові вияви віри не були до вподоби советським верховодам і тому вони з місця проголосили, що за ту прощу монастир мусить заплатити 20 тисяч рублів податку... Коли ж проповідник оповістив цей енкаведівський розпорядок зібраному народові, за одну годину прочани радо зложили цю високу суму, щоб тільки монастир не потерпів ніякої шкоди...

Та вже 22 березня 1947 р. міський комуністичний комітет у Мукачеві покликав василіанського протоігумена на Карпатській Україні о. Антона Мондика та ігумена Чернечої Гори о. Івана Сатмарія і враз з енкаведівськими представниками вимагав від них, щоб в імені всіх своїх монахів підписали заяву про перехід на православ'я. Але вони обидва заявили, що цього не можуть ніяк зробити та не дали себе зламати ніякими намовами, переконуванням і навіть погрозами. І ось дня 24 березня змоторизований енкаведівський відділ оточив монастир саме під час вечері. До ідальні ввійшло декілька старшин та ще раз зажадали від обидвох настоятелів підписати заяву про перехід на православ'я, бо інакше монастир зліквідують, а всіх ченців вивезуть. Коли ж оба отці ще раз рішуче відмовилися, що того ніколи не зроблять, командир відділу відокремив настоятелів та єромонахів від решти чернечої братії та сказав їм, що не сміють ніяким способом нікого тероризувати, щоб кожний міг свободно сам рішитися. Тоді о. Ігумен сказав до всіх монахів: "Нехай кожний поступить, як йому совість скаже"... А командир, із текстом заяви про перехід на православ'я в руках, став переходити від ченця до ченця і намовляти кожного зосібна, щоб під нею підписався. Та монахи один за одним заявляли, що того не зроблять, і то навіть наймолодші кандидати, які щойно кілька чи кільканадцять днів були в монастирі...

Коли так усі відмовилися підписати акт зради св. віри, розлючений командир наказав усім зібратися до виїзду та дозволив їм забрати з собою тільки дещо білля й найконечніших речей, без харчів і без будь-яких книжок. Через кілька хвилин усі мусіли бути готові, бо кожний пакував свої речі при асисті енкаведистів, що зі зброєю в руках підганяли до поспіху. Коли вже всі зібралися при монастирських дверях, військо вивело їх на подвір'я й запакувало до трьох вантажних автомашин. Саме тоді ввійшли на монастирське подвір'я православні монахи. Один із них підійшов до заарештованих та сказав: "Ми вас не виганяємо і кожний із вас може тут остатися, хто приступить до нас"... Хоч як жаль було покидати цей дорогоцінний монастир і колиску монашого життя від довгих століть, та і цим разом ані один із 32 Василіян не виступив з автомашини. І так повезли їх через місто до маленького й найбільшого монастирця в Імстичеві коло Білок, де вони мусіли спати по коридорах на підлозі в очікуванні дальшої депортації. Та бідні мешканці Імстичева й околиці, навіть православні, з плачем приносили нашим вигнанцям матеріальну допомогу, щоб забезпечити їм можливий прожиток, поки наступного року не вивезено їх на схід, де за ними пропав усякий слід"...

***

І так на незвіданих засланицьких шляхах по безкрайї безодні советського пекла розгубилися примарні тіні василіянської тридцятьдвійки з мукачівської Чернечої Гори. Але зворушлива краса їхнього подвигу, що пробивається крізь найпростіші слова цього наочного звіту, не уступає величі "Актив мучеників" первісної Церкви. Крицева постава в вірі, навіть наймолодших з-поміж них, що ще хлоп'ячими кроками стали на Чернечій Горі вступати на василіянську Голготу, найяскравішими буквами жевріє на найновіших мученицьких скрижалях багатовікової мартирології Василювального Чину. І якщо можна слушно називати мукачівську Чернечу Гору дорогоцінним алмазом Срібної Землі, який розсвітлює навіть найтемніші сторінки її минулого, то якраз тепер, коли на її схилах зацвіли такі вогнисті рубіни, вона набирає в наших очах неперевершеного блиску найкращого самоцвіту на кривавому намисті нашої св. Церкви по обидвох боках Карпат...

ПО ІНШИХ МАНАСТИРЯХ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Після мукачівської Чернечої Гори остається нам іще на одну-дві хвилини спинитися біля кожного з інших шістьох василіянських монастирів, що розкинулися на всьому просторі Карпатської України. Лише такий маленький залишок остався до наших днів із великої мережі чернечих осідків, що вкривали колись гори й доли Срібної Землі. Загально були це короткотривалі монастирці, що з'являлися тут і там у різних часах, так що навіть приблизно важко усталити їхнє число, бо здебільша становили вони припадкові фундації сільських громад, а то й поодиноких самопостриженців із місцевих людей, або поставали на колишніх пунктах нашої етнографічної території, висунених далеко на захід та особливо в полудневому напрямі поза теперішні лінії нашого поселення за Карпатами. Зокрема в Мармарошині помітна була сітка невеличких монастирців довкола старинної грушівської архимандрії, але тільки один із них, заневський монастир біля с. Углі мав походити з давніх часів і в половині 16-го ст. мав мати просто легендарне число 330 ченців та численні овечі отари на обширних полонинах. Однак після остаточної йосифінської касати (1788 р.) до наших часів залишилися по них лише два монастирі на етнографічно вже румунській території – в Біксаді та Мойсеї. Знову з 17-го ст. знаний навіть монастир у Шарошпотоку на теперішній мадярській території, а з половини 18-го віку датується славний відпустовий осередок у василіянській маріяповчанській обителі, що була іще цілком на українській території та довго вдержувала проповідь Божого слова в нашій мові.

Таким чином наша мова зводиться тільки до двох невеличких монастирців у східній частині Карпатської України – в Бороняві біля Хусту та Імстичеві коло Білок і других двох на осередньому Закарпатті – в Ужгороді та Малому Березні і вкінці до двох василіянських осідків у пряшівській дієцезії – у Красноброді та на Буковій Гірці. Лишається про кожну з них докинути на цьому місці кілька найпотрібніших даних, щоб так історичний образ нашого чернечого життя на тому склоні Карпат вийшов по змозі заокруглений і до деякої міри повний.

БЛАГОВІЩЕНСЬКИЙ МАНАСТИР У БОРОНЯВІ

У монастирських списках минулих століть звикли його зачисляти до мармароських монастирів, хоч властиво стояв він в ужоцькій жупі на обширній долині близько Хусту. Тут саме 1716 р. на пасовиську, відкупленому від хустської громади, збудував непострижений у ченці священик Йосиф Козак невеличку дерев'яну церковцю й самітню келію. Довший час належав боронявський монастирець до сусіднього в Імстичеві, поки в 1774 р. не збудовано тут просторої церкви. Тоді теж боронявські ченці дістали під управу місцеву парохію і таким чином своєчасно врятували свій монастир від йосифінської касати. У своїй скромній ролі відпустового місця для гуцульської Верховини відіграв боронявський монастирець помітну роль між двома світовими війнами, коли тут лютувала зажерлива православна пропаганда з кипучим осередком у недалекій Ізі. Зокрема на літній відпуст св. Іллі до Бороняви збиралося рік-річно щораз більше богомільного люду,

аж вкінці у 1946 р. прибуло сюди до 50 тисяч прочан – напередодні насильної ліквідації цього василіянського осідку сталінсько-московським православ'ям.

СВЯТОМИХАЙЛІВСЬКИЙ МОНАСТИР В ІМСТИЧЕВІ

Положений у половині дороги між Білками та Імстичевом (з залізничним доїздом із Берегова чи з Севлюша до Кушниці) святомихайлівський монастирець датується 1661-им роком, коли то нез'єдинений мармароський владика Йоаникій Зейкан збудував тут невеличкий осідок для своїх ченців. Щойно в наступному столітті набрав він більшого значення, коли прилучено до нього вищезгаданий монастирець у Бороняві, а згодом у 1750 р. ще й другий у сусідньому Заріччі. (В нових часах там була тільки каплиця). Теперішній монастирець, поставлений 1773 р., і церква, збудована 1798 р. в гарному й здоровому місці, стягали на літні відпусти значне число прочан з усієї околиці, навіть з-під галицької границі, особливо від часу, коли сюди прийшли обновлені Василіяни (1931 р.) і відновили храм та прикрасили його стилевою поліхромією проф. В. Короліва-Старого. Та незабаром під час ліквідації нашої Церкви й Чину на Карпатській Україні сталінські гонителі створили тут сумнозвісний концентраційний табір для ув'язнених василіянських ченців з інших монастирів перед вивозом їх на заслання у глибину совєтської тюрми народів...

СВЯТОМИКОЛАЇВСЬКИЙ МОНАСТИР У МАЛОМУ БЕРЕЗНІ

Вже зовсім на обніжжях Карпат, сорок кілометрів на північ від Ужгороду, при літописному "карпатському шляху" в напрямі Ужоцького провалу знаходиться малоберезнянський монастирець. Положений він із лівого боку залізничної лінії Ужгород-Турка в мальовничому місці високо над рікою Ужем і селом. У половині 17-го ст. започаткували тут монаше життя захожі ченці з галицького боку і таким чином надали цьому осідкові своєрідного характеру переходною станиці на дорозі галицьких монахів по богослужбовоє вино "на Угри". Щойно у 18-му ст. ввійшов малоберезнянський монастирець у постійну лучність із мукачівською Чернечою Горою, яка зо свого боку допомогла вимурувати тут першу частину сьогоднішньої монастирської будівлі в 1742 р. і по 10 літах здвигнути гарну церковцю. В 1747 р. тут навіть знайшов собі мукачівський єп. Гаврило Блажовський затишне місце вічного спочинку. В 1760 р. енергійний ігумен Герман Ториський-Хватала добудував друге монастирське крило, а 1782 р. славний о. Й. Базилович під час свого настоятельства в цім монастирі відвідував княжий монастир у Лаврові.

Таку ключеву роллю сповняв святомиколаївський монастир і в наступних часах, зокрема після того, коли його 1926 р. перейняли обновлені Василіяни і розвинули тут прегарну працю під час відпусту на Зелені Свята і в інші літні празники. Щобільше, завдяки поліпшеній господарці на монастирському фільварку та в лісі можна було тут навіть утримувати від 1928 р. чернечі студії, то гімназійні, то філософічні, нарешті й богословські з занятою мадярами ужгородської обителі восени 1938 р. Та весь цей постійний розвій малоберезнянського монастиря спинила мадярська окупація 1939 р. і згодом зовсім знищила червона навала, що насунула через Карпати восени 1944 р.

СВЯТОДУХІВСЬКИЙ МОНАСТИР У КРАСНОБРОДІ

Всі три вищезгадані монастирі переростає своїм віком красnobродська обитель над р. Лаборцем на південь від Лупківського провалу за Межилабірцями на Земплинщині. Після колишнього монастиря у Снині, що існував недалеко відсіля вже в 15-му ст., вона напевно сягає принаймні наступного 16-го ст., як не брати до уваги місцевого передання, що ще кн. Теодор Корятович мав тут збудувати дерев'яну церкву та монастирець для кількох ченців. На початку 1600-их рр. тут була вже широковідома чудотворна ікона Преч. Діви Марії в окремій каплиці, яку власник

цього місця граф Василь Другет із сусіднього Гуменного віддав перемиському єп. Атанасієві Крупецькому, відомому ревнителю св. Унії навіть у тих сторонах. І саме тут був згодом у половині 17-го століття осередок унійної праці василіянських подвижників св. з'єдинення за Карпатами, коли вони були примушені на довгий час опустити мукачівську Чернечу Гору. На жаль, у 1706 р. краснобродський монастир так сильно потерпів від пожежі й грабунку, що аж 1729 р. могли монахи в ньому наново осісти. Коли ж згодом у 1752-61 рр. постала тут теперішня церква з каплицею для Чудотворної Ікони та просторий монастир, став краснобродський чернечий осередок найважливішим відпустовим місцем на всю західну частину Срібної Землі та для пограничної галицької Лемківщини. Тут теж мав приміщення законний новіціят і дім філософічних студій для чернечої молоді під проводом учених професорів, м. і. о. А. Коцака, автора першої на Закарпатті слов'яно-руської граматики. З того часу зачала тут теж формуватися цінна бібліотека, яку в 19-му ст. ще збагатив відомий письменник о. О. Духнович своїм великим книгозбором.

Та все те вікове надбання сильно потерпіло від обстрілу монастиря німецькими гарматами в зимі 1914/5 р., коли Красноброд знайшовся в передовій лінії московських полчищ, що тут були прорвалися за Карпати. Зі звалищ монастиря й церкви усунулися ченці до маріяповчанської обителі, а бібліотека була здебільше вивезена до містечка Шарошпотоку і там застрягла після наступного мадярсько-словацького розгрізання в цій стороні. Осталася самотньо неушкоджена каплиця з Чудотворною Іконою і далі стягала на ті св. руїни побожний нарід з усієї околиці та підтримувала живу пам'ять колишньої слави й дале-косяглого впливу краснобродської обителі. Через брак монахів лише на час відпустів на Зелені Свята і на Покрову приїздили сюди ужгородські та мукачівські ченці, поки після мадярської окупації Карпатської України не пороблено приготувань відбудувати монастир і церкву заходами молодого настоятеля о. Севастіяна Сабола. Проте вибух війни зі Світами не дозволив перевести цього в діло, так що слід було вдоволитися тимчасовим осідком при гарній парохіяльній церкві в Межилабірцях, що її василіянський Чин дістав під управу 1939 р., зі збереженням урядовим титулом краснобродського монастиря.

ХРЕСТОВОЗДВИЖЕНСЬКИЙ МОНАСТИР НА БУКОВІЙ ГІРЦІ

У прегарній лісистій околиці, що переходить уже в гористу маковицьку високорівню, яких 10 кілометрів на північ від Стропкова на Шарищині, знаходився найдалі на захід висунений давній василіянський осідок за Карпатами – на т. зв. Буковій Гірці високо над с. Буківцем. Започаткував його 1742 р. галицький єромонах Іринарх Ясельський за допомогою графа Томи Сирмая, що наділив новопосталу фундацію полем, лісом і всім потрібним на прожиток. Таким чином Буківська Гірка скоро стала відпустовим місцем для всієї Шарищини та дочекалася гарної церковці й монастирця в 1796 р. Монастирські дзвони з неї чути було на 10-15 сіл довкруги, а літні відпусти на Спаса й на Чесн. Хреста стягали сюди всю довколишню людність. Та на жаль, від 1906 р. цей монастирець був немов опущений, бо проживав тут тільки один-одніський монах (о. Методій Кралицький) для обслуги церкви, доки в 1933 р. не перенісся на Чернечу Гору. Щойно 1939 р. перебрали осамітнену Буківську Гірку краснобродські ченці, понаправляли понищені дахи та будинки і гарно загосподарили монастирське поле та ліс. Проте большевицький переворот на Словаччині 1949 р. поклав кінець усім цим добрим починам, що обіцяли надійний розвиток релігійного життя під василіянським проводом на тій найдальшій західній окраїні української території за Карпатами...

СВЯТОВАСИЛІВСЬКИЙ МОНАСТИР В УЖГОРОДІ

На відміну від вищезгаданих закарпатських монастирів ужгородський василіянський осідок належить уже до нових часів і лише здалека може нав'язувати до короткотривалого монастирця, який тут у половині 17-го ст. мали василіянські апостоли Ужгородської Унії 1646 р. Виріс він на високому березі Ужа в 1911 р. головню зі збірок між закарпатською еміграцією в Америці на одну з найбільш імпазантних будівель модерного Ужгороду, що складалася з чотирьох поверхів і містила великий інтернат для доброї сотні гімназійної молоді під чернечим наглядом. Однак його всесторонній розвій

припав аж на повоєнні роки, коли до Ужгороду в 1923 р. прийшли галицькі Василяни після успішного започаткування монашої реформи на Чырнечій Горі. Попри розбудову самого інтернату завели вони вже в 1925 р. гарну друкарню, завдяки княжій допомозі ревного єпископа Діонісія Нярадія, що був у тому часі адміністратором пряшівської дієцезії. Тут не тільки появлялися популярні релігійно-освітні книжки й журнали, зокрема "Благовістник Пресв. Христ. Серця", що сповняв на Закарпатті ролю жовківського "Місіонаря", але й друкувалися поважні видання як "Наукові Збірники Просвіти" і цінні церковні книги, як Мінея на січень-лютень і ін. Ініціатором цього другого після Жовкви василянського друкарсько-видавничого центру на українських землях був тодішній ужгородський ігумен Петро Котович, відомий релігійний письменник і невтомний перекладач чужомовних побожних книжок († 1955 р. в Грімзбі, Канада), а між пізнішими його наслідниками не бракувало вже ченців карпатоукраїнського роду як нпр. визначний поет о. Севастіян Сабол (Зореслав), що теж у 1933 р. започаткував окремий "Місіонар Христ. Серця" в шариському наріччі для релігійно-народного освіднення вірних пряшівської дієцезії.

Таким робом в ужгородському монастирі створився поважний культурний осередок, що не тільки причинився до релігійного відродження країни, але вніс теж велику пайку в народню скарбницю Срібної Землі. До найвишого рівня була доведена ця всестороння праця ужгородських Василян аж після 1932 р., коли у святовасилівському монастирі був приміщений протоігуменський осідок і заведені філософічно-богословські студії святомиколаївської провінції та зокрема з моментом, коли у 1936/7 шк. р. започатковано тут приватну хлоп'ячу гімназію під василянським проводом. Створені в першому році навчання дві початкові класи побільшилися в наступних 1937-8 рр. третьою й четвертою класою, а дібраний учительський збір виявив себе відразу на висоті свого нелегкого завдання. То й не диво, що всі шкільні залі були виповнені до останнього місця, не зважаючи на суто народовецький напрямок тієї василянської школи в часах загостреного москвофільського курсу на Закарпатті під урядовою протекцією Праги. Та коли нараз серед розгорнутої праці прийшла мадярська окупація Ужгороду, молоденька гімназія мусіла поспішно переноситися аж до В. Бичкова й тиснутися в тамошній горожанській школі. Заняті при ній ужгородські Василяни дістали тоді під свій заряд ще й єпархіяльний алюмнат у Хусті. На жаль, трагічні березневі дні Карпатської України поклали кінець обом цим надійним установам і загалом обернули внівець усю дотеперішню діяльність великої ужгородської обителі. А решти доконала советська навала 1944 р. і то скоріш аніж по інших карпатоукраїнських монастирях... Сконфіскувавши друкарню та інтернат, большевицька адміністрація зіпхала осталих ченців в один сліпий коридор, а згодом зовсім викинула їх із дому. Отак наймолодший закарпатський монастир упав першою жертвою червоного переслідування Василювського Чину і нашої Церкви на Срібній Землі...

НА ОСТАННІХ ПОЗИЦІЯХ

Після повної руїни Василянського Чину на підсоветській Карпатській Україні тільки невеличка горстка його ченців збереглася ще на чехословацькій території та з подвоєним запалом завзялася продовжати свою працю в майже безнадійній повоєнній дійсності. До новоствореної на цьому терені провінції св. Кирила і Методія під протоігуменським зарядом о. С. Сабола належали крім вікових решток красnobродського й буковецького монастиря, новостворені доми з прилученими душпастирствами у Межилабірцях, Требишові (1943) й Празі (1944) та передовсім новіціятський монастир у самому Пряшеві (1946), що скоро став наповнятися новими покликаннями до чернечого життя. Тут теж став наново появлятися ужгородський "Благовістник" та інші релігійні видання і на всі сторони була поведена наполеглива праця над релігійним освідненням народу з огляду на щораз нагляднішу загрозу для св. з'єдинення на терені пряшівської дієцезії. Коли ж на початку 1950 р. вибила для неї остання година, всі ті василянські осідки впали першою жертвою безпощадної ліквідації цього посліднього залишку нашої Церкви.

***

Отак біля хресної дороги, яку Василянський Чин став від десяти літ верстати на галицькій землі, виструнчилися теж усі його станиці за Карпатами. І всіх його синів через опір кремлівському православ'ю стрінули концентраційні табори та довголітні в'язниці. А з ними ділить їхні кайдани

останній прятівський владики та останній василіанський єрарх нашої многострадалної Церкви на українській землі Преосв. Павло Гойдич і своїми мученицькими стигмами додає братам по Чину незломного духа витривалости в вірі за словами св. Апостола народів.: "Не маємо тут сталого города, але того, що буде, шукаємо" (Євр. 13-14).

ПІД ВАСИЛІАНСЬКИМИ МУРАМИ ПЛАЧУ...

Яке розлоге – оте василіанське цвинтарище! Розвернулося воно від Сяну по Збруч, з Подністров'я до Потисся: всюди збезчещені Божі святині, розбиті престоли, розкинуті кивоти, невимовний звал апокаліптичних руїн прибив віковий дорібок чернечих поколінь. Понуре царство смерти, що в минулому столітті під знаками царського двоголового орла нагрянуло на всі квітучі киновії Василіанського Чину на Литві, Білорусі, Волині, Правобічній Україні та Холмщині, погребало під пекельною егідою большевицького серпа й молота його останки та найтяжчим каменем переслідування придавило його змагання до церковної єдності в українському народі...

Тут і там іще блукають на цьому кладбищі жалібними примарами ті нечисленні ченці, що виймовно не попалися в концентраційні табори, чи щойно тепер вертаються з далеких заслань та з жебрацьким костюмом тиняються попід людські плоти і крадькома споглядають на повний загин свого життєвого дорібку. "Наша лаврівська церква – стоїть в одному чернечому листі написане хисткою старечою рукою – в жалюгідному стані: повибивані вітражі, обдерті дахи, порепані стіни, а в ній склад дощок і всякого колхозного реманенту. Довкруги мури огорожі розібрані, дерева в саді попадали, всюди позаростало й здичавіло"... І хіба, з серцем, в один біль закутим, нанизувалися на папір ті слова, що не бухнули Єреміїним плачем на саму згадку такого вандальського знищення одної з найцінніших пам'яток нашого минулого...

Такий самий гострий смуток прошивав колись батьківське серце св. Василія, коли він писав із найбільшим співчуттям до своїх ченців-погорільців під час аріяньського переслідування: "Почув я про страшне знуцання над вами, що напасники пустили з вогнем ваші статки і таким чином приготували вам нерукотворну палату в небі, а самі заробили на пекельне полум'я! І заплакав я, не так задля вас, як задля тих, що в своїй злобі посунулися до такого злочину. Вся моя надія була, що прийдете до мене на те, щоб і я мав зібрати своїми негідними руками ваші сльози, які за правду проливаєте, та відстоїтися нагороди, що її маєте запевнену в праведного Судді" (Лист 256).

Яка глибина батьківського співчуття над долею своїх синів іще по тисячліттях відкривається в тих рядках Василієвого письма? І яка ж тоді невимовно бездонна мука для василіанського серця самому кормитися серед злиденного животіння одними тільки попелищами й руїнами нашої св. Церкви та повільно відумирати самі пусті чагарі на місці недавніх квітучих оаз спасенної діяльності Чину?!...

Та рівночасно св. Отець не занедбує піднести вагу цього своєрідного мучеництва і вказати на окреме післанництво василіанських ізгоїв. "А тому, – додає він, – що вмієте з довір'ям прибігати до Господа, не переставайте день і ніч кликати до Нього, щоб уцухла ця буря над Церквами, щоб нарід назад відзискав своїх пастирів і Церква повернулася до своєї величі. Бо я переконаний, що як тільки знайдеться душа, яка зуміє ублагати ласкавого Господа, не треба буде довго очікувати Його змилювання і нам дасться разом із досвідом сила, щоб ми могли його перетерпіти". Так і чується, що початкове сердешне розбілля св. Василія сприводу такого важкого досвіду його синів уступає місця солодкому довір'ю до Божого Провидіння, що його дає любов, освічена вірою...

З таким самим жаром підносимо і ми з нашими бездомними братами-жалібниками благальні очі від наших святих руїн до неба, а з нами знімають свої рамена розбиті мури наших монастирів, плачуть у своїй зневазі покинуті храми та бездзвінні дзвіниці і шепчуть нишком молитву забути чернечі цвинтарі й самітні братні могили:

"Спогадай, Господи, що з нами сталося, зглянься і подивись на пониження наше!

Наше насліддя досталося невірам, доми наші – чужим чуженицям.

Ой, попустили вершини Сіонські, тільки шакалі ходять по них.

Господи! Ти пробуваєш во віки і престіл Твій стоїть від роду до роду.

Чому ж Ти позабув нас, чому покинув нас на такий довгий час?
О, приверни нас до себе, Господи, а ми привернемось.
Понови дні наші, як спершу були."
(Плач Єремії 5 1-21).

***

Тоді, як одним нашим співбраттям судилася гірка доля Єремії над звалищами василіянського "святая святых", другі вже десятки літ ідуть хресною дорогою, на яку вступила наша св. Церква зі своїми єпископами, священиками і вірними по мученицьких слідах св. Йосафата. Усіми засланицькими шляхами українських мільйонів тягнуться Йосафатові сини на спільну Голгофту – з виголодженими обличчями, пригаслими очима, спаленими спрагою устами, опухлими ногами, але з непродажним серцем. Колишні монастирські в'язниці Битеня, Торокань, Любара, Загорова, Києва, Курська, Ярославля, Суздаля, що в них каралися нездолані оборонці Унії минулого століття, розрослися в десятки-сотні найтяжчих катівень, усевлонських таборів і чадних копальняних нетрів для нового покоління василіянських мучеників за церковне з'єдинення з Апостольською Столицею в українському народі.

"Мені пропонували одну з найліпших парохій у Галичині, – пише один із них зі старечого бараку в Красноярському Краю – але я пригадав собі, як ми ще на перших місячних реколекціях у крехівському новіціаті розважали Христові слова, що не можна двом панам служити... І сьогодні я тут, а досі – чим я не був: і дроворубом і кочегаром і грузильщиком і хто зна чим, поки не став зовсім неспосібним до праці калікою. Але і за те дякую Богу Святому"... Це тільки відкритий рубець одної сторінки з безконечної нововасиліянської мартирології, вщерть насиченої стражданням і кров'ю за Христовий заповіт: Щоб усі були одно!...

"Бог нас мов останніх поставив, мов на смерть призначених" – можуть ті василіянські засланці казати словами св. Павла. "І до тієї години голодуємо і терпимо спрагу й наготу та удари по лиці, і тиняємось і трудимося, працюючи своїми руками. Нас лають, а ми благословимо, нас гонять, ми терпимо, нас хулять, ми молимося. Мов сміття для світа стали ми і послідом до сьогодні" (І Кор. 4, 9-13). Про них сказав би Тертуліян: "Перебуваєте в темних підвалах, а самі ви – світло. Гнетуть вас кайдани, а дух ваш вільний. Віддихаєте задушливим повітрям, а ви – благовонний аромат. Чекаєте на вирок судді, а самі будете судити суддів цього світу"... І на думку св. Василя оце безкровне мучеництво навіть більшою хвалою вінчає їхні чола, як кривавий вінець. Ось як відзивається він до своїх монахів, що перетерпіли переслідування аріянських єретиків: "У часах, що уходять за мирні, ви придбали собі славу, яка звикла даватися за муки задля Христа. Бо хіба через те, що злочинці носять лагідне й солодке ім'я, не слід називати речей своїми іменами? Та й наші предки терпіли гонення, але це було зі сторони поган. І майно їхнє розграблювали, і житла розбивали, і їх самих проганяли ті, що нам видавали отвертий бій задля Христа. А теперішні гонителі ненавидять нас так само як тамті, проте для замилення очей багатьох людей, носять Христове ім'я, щоб навіть не мали потіхи ті, що терплять від них, за своє визнання Христа. Тому я переконаний, що у справедливого Судді чекає вас більша нагорода ніж отримали ті, які перетерпіли мученичу смерть. Бо вони сподівалися і від людей певної та належної слави і заплати в Бога. А вам випадає сподіватися від Господа більшої нагороди за ваші терпіння за правду, коли люди не дають за те відповідного признання. Тому заохочуємо вас: не падайте духом серед досвідів, але відновляйтеся в любові до Бога... І нехай вас не прибиває, що єпископів викинули з їхніх церков і знайшлися зрадники між самими священослужителями! Бо не ім'я нас спасає, але добра воля і правдива любов до нашого Творця" (Лист 257).

Не інакше виглядає "загострена соціалістична справедливість", що під закидом контрреволюційної пропаганди (параграф 58 пункт 70) нещадно лютує проти всіх, хто тільки відмовився від "возз'єднання" зі сталінсько-московською Церквою, і зокрема найтяжчим каменем переслідування спадає на Васи́лівих синів. "Василіяни – стоїть навіть у шкільних читанках – ненависні для українського народу, бо вони найвірніші прислужники магнатів і папи та показалися найбільше жорстокими мучителями українського люду" (Я. Галан)... Але питається Свт. Отець Пій XII (1946 р.) у своїй незабутній енцикліці з приводу 350-літ-нього ювілею Берестейської Унії, чи не в той самий спосіб оскаржували жиди Божественного Спасителя перед Пилатом: "Ми знайшли, що він зводить нарід і забороняє платити податок цісареві". (Лк. 22,2).

Тому з тим більшим зворушенням зцілюємо в душі печальні сліди скривавлених стіп нових Христових мучеників з-під Васи́лієвого стягу по пекельній безодні фізичних і моральних мук аж на самий верх василіянської Голгофти, де вони освячують свої страждання в конанні Розп'ятого

Спасителя. У мученицький організм Василієвого Чину влили вони нову кров і до рясного вінка кривавої слави, що вінчає його чоло від часів св. Йосафата, додали нові лаврові листки нев'янучого розмаю. Своїм безстрашним подвигом за Христа в одності Його Церкви вони встелюють собі й своєму св. Чинові та Українській Католицькій Церкві найпевніший шлях до признаної прослави в усьому світі і витривалою вірою та безмежною посвятою для свого чернечого призначення полишають грядучим василіянським поколінням найдорожчу спадщину та найсвітліший заповіт. А незломною поставою на передових позиціях апокаліптичного зудару Божого Царства з "царством тьми", ці нездолані василіянські пробоевики вливають у наші серця духову міць перетривати великі страсті нашої св. Церкви і без огляду на весь наш кругозір, ущерть засіяний їхніми незнаними могилами, дають нам змогу збагнути основний євангельський закон Христової перемоги: "Коли зерно пшеничне, впавши на землю, не вмере, то одно зостатися, коли ж умре, багато овочу приносить" (Ів. 12, 24).

Таким чином ці нові світочі Василієвого Чину є теж найбільшою окрасою своїх монастирів, бо наглядно показують усьому світові, що не вийшли вони зі середовища безладного і в'ялого, але наставленого на повножиттєву посвяту для Бога і народу. В тому світлі священні мури василіянських киновій є не лише найдорожчою святинею нашого минулого, як і кожний камінь, положений руками прадідів у надри української землі. Вони є колискою і першою ареною теперішніх Божих перемог наших Отців і Братів по Чину і навіть розбиті та зрівняні з землею, променіють могутністю, з якої грядучі покоління нових борців нашої Церкви черпатимуть цілючі сили для майбутніх зусиль.

***

Вогняний стовп св. Василія у кривавій заgravі мученицьких спалахів розсвітлює владно попелища й руїни василіянського "святая святих" та проречисто вказує нам, що стоїмо не під мертвим мурами плачу, але перед живими каменями віри, які входять у Божу будівлю живої й незнищимої Христової Церкви.